

**OSMANLI MADEN SANATINDA YAZI
TAKIMLARI (18.-19. YÜZYIL)**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

Bahar ÇETİNKAYA

**Danışman
Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA**

OSMANLI MADEN SANATINDA YAZI TAKIMLARI (18.-19. YÜZYIL)

Bahar ÇETİNKAYA

Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Eylül 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA ve YAYINLAR	15
GİRİŞ	19
1. MADENLER VE TEKNİKLER.....	21
1.1. Yapım Malzemeleri.....	21
1.1.1. Tunç.....	21
1.1.2. Pirinç	22
1.1.3. Altın.....	23
1.1.4. Gümüş	24
1.1.5. Bakır.....	26
1.2. Yapım Teknikleri	27
1.2.1. Dövme Tekniği	27
1.2.2. Döküm Tekniği.....	29
1.3. Süsleme Teknikleri.....	31
1.3.1. Kazıma Tekniği	31
1.3.2. Kabartma Tekniği.....	32

1.3.3. Kakma Tekniği.....	32
1.3.4. Delikişi Tekniği	34
1.3.5. Savatlama	34
1.3.6. Yaldırlama Tekniği.....	35
2. İSLAM MADEN SANATININ GELİŞİMİ	36
3. YAZI TAKIMI VE KULLANIMI.....	59
3.1. Kalem Kutusu (Kalem)	60
3.2. Hokka	63
3.3. Divit	64
4. KATALOG.....	69
5. DEĞERLENDİRME	173
5.1. Malzeme ve Teknik	174
5.2. Biçim ve Boyut.....	175
5.3. Sűsleme Tekniđi ve Kompozisyon.....	178
5.3.1. Sűsleme Tekniđi	178
5.3.2. Kompozisyon	180
5.4. Kitabe ve Sanatçılar	185
SONUÇ	190
KAYNAKÇA.....	195
ÖZGEÇMİŞ	206

TEZ ONAY SAYFASI

Bahar ÇETİNKAYA tarafından hazırlanan “OSMANLI MADEN SANATINDA YAZI TAKIMLARI (18.-19. YÜZYIL)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA

Tez Danışmanı, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Sanat Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 24/09/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Semiha ALTIER (ÇOMÜ)

Üye : Doç. Dr. Anar AZİZSOY (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola başvurmada yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Bahar ÇETİNKAYA

İmza :

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans seminer çalışmaları sırasında maden sanatı dikkatimi çaktı ve bu alana ilgim arttı. Maden eserler çeşitlilik göstermekte ve günlük kullanım eşyaları arasında bulunan yazı takımları önem arz etmektedir. Osmanlı döneminde yapılan yazı takımları müze ve özel koleksiyonlara dağılmış durumdadır. Danışman hocam Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA ile tezimin konu seçimini belirledik.

“Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)” başlıklı tez çalışması, Türkiye’de bazı müzelerde bulunan ve ulaşılabilen eserlerin malzeme, biçim, yapım ve süsleme tekniği, süsleme kompozisyonları ve kitabelerinin ortaya konulmasını ve yazı takımlarının Osmanlı maden sanatı içinde yeri ve önemini belirlenmesini amaçlamaktadır.

Çalışmanın katalog bölümünde 36 eser incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Bu süreçte bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA’ya teşekkür ederim. Görüş ve önerilerinden dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Semiha ALTIER ve Doç. Dr. Anar AZİZSOY’a teşekkür borçluyum.

Gerekli izinlerin alınmasından sonra gittiğim müzelerde ölçü, fotoğraf, envanter konusunda yardımcı olan Afyonkarahisar Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi, Bolu Müzesi, Çorum Müzesi, Edirne ve Edirne TİEM, İstanbul TİEM, İzmir Selçuk Efes Müzesi, İzmir Tire Kent Müzesi’ndeki ilgili müze görevlilerine; gidemediğim ancak eserlerin tarafıma iletilmesi konusunda destek olan Diyarbakır Müzesi, Erzurum Müzesi, Konya Müzesi’ndeki ilgili müze görevlilerine; çalışmamda bulunan çizimleri ve tez süreci boyunca hep yanımda bulunarak maddi ve manevi desteklerini sunan Ömer Faruk ER’e, arkadaşlarıma ve Esra OĞUZKAĞAN ÖZKAN’a teşekkür ederim.

Bu uzun ve zorlu yolda pes etmeme izin vermeyen, maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olarak güç veren canım aileme, ablam Tuğçe OKUR’a sabır ve desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

Osmanlı maden sanatının erken dönemlerinde Selçuklu, Memlûk gibi devletlerin sanatları etkili olmuş, sonraki dönemlerde Osmanlı kendi üslubunu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin izlediği siyasi politika sonucu 18. yüzyılda girmeye başlayan batılı etkiler, 19. yüzyılda Osmanlı'nın bütün sanatlarında olduğu gibi maden sanatında da kendini göstermiştir.

İslamiyet ile birlikte Kur'ân-ı metne dökme ve güzel yazı yazma isteği ile yazıya ve yazı araç gereçlerine önem verilmiştir. Yazı araç gereçleri bu doğrultuda değer kazanmış ve üretimlerine özen gösterilmiştir. Kalem kutusu, hokka, divit gibi eşyalar yapılmış ve bunların yapımına Osmanlı dönemi maden sanatında da devam edilmiştir. İstenildiği yer ve zamanda bellerinde bulunan kuşakların arasındaki divitlerin kullanılması ile yazı yazma kolaylığı sağlanmıştır. Yazı takımları sultan, hattat, katip ve eğitilmiş kişiler tarafından ilim ve bilimin gelişmesinde, önemli kararların alınmasında kullanılan eşyalar olmuştur. Osmanlıda divitlerin yapımı en üst seviyeye ulaşmıştır. Sultan tuğralarının ve divitçi usta imzaları ya da mühürlerinin bulunduğu divitlere rastlanmaktadır.

“Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)” adlı tez çalışmamızda madenler, yapım ve süsleme teknikleri, maden sanatının gelişimi, yazı takımları ve kullanımı hakkında bilgiler verilmiş, Türkiye müzelerinde bulunan Osmanlı döneminde yapılan yazı takımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılabilen eserler doğrultusunda katalog bölümü hazırlanmıştır. İncelenen eserler malzeme ve teknik, biçim ve boyut, süsleme tekniği ve kompozisyonları, kitabe ve sanatçıları başlıkları altında değerlendirilmiştir. Ulaşılan eserler 18.-19. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.

Çalışmanın katalog bölümünde Afyonkarahisar Müzesi'nden iki, Ankara Etnografya Müzesi'nden beş, Bolu Müzesi'nden bir, Çorum Müzesi'nden dört, Diyarbakır Müzesi'nden bir, Edirne Müzesi'nden bir, Edirne TİEM'den bir, Erzurum Müzesi'nden iki, İstanbul TİEM'den dokuz, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi'nden üç, İzmir Selçuk Efes Müzesi'nden iki, İzmir Tire Kent Müzesi'nden bir, Konya Müzesi'nden dört olmak üzere divit ve hokka takımlarından toplam otuz altı eser

incelenmiştir. Bu eserlerin envanter bilgileri, ölçüleri alınmış, fotoğraflanmış ya da müze görevlilerinden alınan fotoğraflar ve ölçüler kullanılarak çizimleri yapılmıştır.

İkonografik anlamlar içeren bazı yazı takımlarında iyi şansı, gücü, kalıcılığı, koruyuculuğu, nesne için uzun ömrü sembolize eden süslemelere yer verilerek nesnenin ve kişinin gücünün arttırıldığı fikri oluşmuştur.

Osmanlı döneminde yapılan ve önemli bir yere sahip olan müze ve özel koleksiyonlarda yer alan yazı takımlarının aslında günlük yaşam içerisinde kullanılan önemli birer nesne olduklarını minyatürlerde belli konular içerisinde bu nesnelere görüyor oluşumuzdan anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı yazı takımları, maden, kalem kutusu, hokka, divit, 18. yüzyıl, 19. yüzyıl.

ABSTRACT

In the early periods of Ottoman metalwork, the arts of states such as the Seljuks and the Mamluks were influential, and in the later periods the Ottomans formed its own style. Western influences, which began to enter in the 18th century as a result of the political policy pursued by the Ottoman Empire, also it manifested itself in metalwork as well as in all the arts of in the 19th century.

With Islam, the desire to write the Quran in text and to calligraphy has been given importance to writing and writing tools. Writing instruments have gained value in this direction and attention has been paid to their production. Items such as pencil cases, inkwells and divit were made in the past and their construction continued in the metalwork of the Ottoman period. Ease of writing is provided by the use of divit between the belts on their waists at any time and place. Writing squads have been used by sultans, calligraphers, clerks and educated people to take important decisions, in the development of education and science. In the Ottoman Empire, the making of divits reached the highest level. Divit with sultan's monogram and signatures or seals of divit master can be found.

Within Thesis Study named as “Writing Squalds in Ottoman Metalwork (18.-19. Century)”, mentioned that metals, making and decoration techniques, metalwork improvement, writing squals and usage of this sets, also tried to determine writing squads when from Ottoman period within Turkey museums. The catalog section has been prepared in line with the accessible works. The analyzed works were evaluated under the thesis of material and technique, shape and dimension, decoration technique and compositions, inscriptions and craftsman. The artifacts found are dated to the 18th-19th centuries.

In the catalog section of the study, thirty-six artifacts two from Afyonkarahisar Museum, five from Ankara Ethnography Museum, one from Bolu Museum, four from Çorum Museum, one from Diyarbakır Museum, one from Edirne Museum, one from Edirne TİEM, two from Erzurum Museum, nine from Istanbul TİEM, three from Istanbul Sakıp Sabancı Museum, two from İzmir Selçuk Ephesus Museum, one from İzmir Tire City Museum, four from Konya Museum, were examined. Inventory

information and measurements of these works were taken, photographed or photographs taken by museum officials and drawings were made.

In some writing squads containing iconographic meanings, the idea that the power of the object and the person is increased by including ornaments symbolizing good luck, power, permanence, protection and long life for the object has emerged.

It is understood from the fact that we see these objects in certain subjects in miniatures that writing squads in museums and private collections, which were made in the Ottoman period and have an important place, are actually important objects used in daily life.

Keywords: Ottoman writing squads, metalwork, pencase, inkwell, divit, 18th century, 19th century.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)
Tezin Yazarı	Bahar ÇETİNKAYA
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	24.09.2021
Tezin Alanı	Sanat Tarihi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	206
Anahtar Kelimeler	Maden sanatı, Osmanlı yazı takımları, divit, hokka, kalem kutusu, 18. yüzyıl, 19. yüzyıl

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Writing Squads in Ottoman Metalwork (18th-19th century)
Author of the Thesis	Bahar ÇETİNKAYA
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Lütfiye GÖKTAŞ KAYA
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	24.09.2021
Field of the Thesis	Art History
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	206
Keywords	metalwork, Ottoman writing squads, divit, inkwell, pencase, 18th century, 19th century.

KISALTMALAR

Afyon	: Afyonkarahisar Müzesi
a.g.t.	: Adı geçen tez
Ankara	: Ankara Etnografya Müzesi
Bolu	: Bolu Müzesi
cm	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
Çorum	: Çorum Müzesi
Diyarbakır	: Diyarbakır Müzesi
Edirne	: Edirne Müzesi
Edirne TIEM	: Edirne Türk-İslam Eserleri Müzesi
Env.	: Envanter
Erzurum	: Erzurum Müzesi
Fot.	: Fotoğraf
Hz.	: Hazreti
H.	: Hicri
İstanbul Sakıp	: İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi
İstanbul TIEM	: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi
İzmir Efes	: İzmir Selçuk Efes Müzesi
İzmir Tire	: İzmir Tire Kent Müzesi
Konya	: Konya Müzesi
Kat.	: Katalog
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
no.	: Numara
ö.	: ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vb.	: ve benzeri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yazı için gerekli eşyalar olan kalem kutusu, hokka, divit gibi yazı takımları “Tüm yazı araçlarının anası” olarak ifade edilmektedir. Osmanlı döneminde yapılan maden eserler arasında divitler ve hokkalar önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın konusunu “Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)” oluşturmaktadır. Çalışmamızda Türkiye’deki bazı müzelerde belirlenen eserlerin 18.-19. yüzyıla tarihlenmesi araştırmanın sınırlılığını belirlemiŐtir.

Türkiye’deki bazı müzelerde tespit edilen eserler doğrultusunda 18.-19. yüzyıl Osmanlı maden sanatında yapılan yazı takımları malzeme, teknik, biçim ve süsleme açısından ele alınarak, bu eserlerin kullanımları, biçim ve süsleme değişimleri araştırmanın konusuna dahil edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı döneminde yapılan maden eserler arasında yazı takımları bulunmaktadır. Bu yazı takımlarından divitler önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye’deki bazı müzelerden ulaşılabilen eserlerin malzeme, yapım ve süsleme tekniğinin, süsleme kompozisyonlarının, sanatçı ve kitabesinin, biçim özelliklerinin ortaya konulmasını ve bu eserlerin yerinin ve öneminin belirlenmesini amaçlamaktadır. İncelenen eserlerin yazı, fotoğraf ve çizimleriyle belgelenmesi çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışmamızda incelenen yazı takımları ile ilgili bir çalışma bulunmayıp bu eserlerin ilk kez ele alınacak olması, Sanat Tarihi bilimine sağladığı katkılardan ve sonraki araştırmacılara kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Osmanlı maden sanatında yazı takımlarını konu alan tez çalışmamızda kütüphaneler, elektronik ortamda bulunan kaynaklar taranmıştır. Maden, hat malzemeleri, teknikler, maden sanatının gelişimi, yazı takımları ve kullanımı, Osmanlı maden sanatı ve süslemeleri başlıkları altında genel ve özel yayımların taranmasıyla

veriler toplanmıştır. Taranan kaynaklarda yabancı yayımların bulunmasıyla çevirileri yapılarak ilgili başlıklara göre sınıflandırılmıştır. Türkiye müzelerinde ilgili eserlerin olup olmadığı öğrenilmek amacıyla gerekli yazışmalar yapılmıştır. Bunlardan otuz beş müzeden dönüş olmuş¹, dokuz müze cevap vermemiştir². Vitrin ve depoda bulunan eserler için gerekli izinler alınarak gidilebilen müzelere gidilerek bizzat fotoğrafları çekilmiş, ölçülendirmeleri yapılmış ve envanter bilgileri alınmıştır. Gidilen bazı Türkiye müzelerinde eserin görülmesine izin verilmemiş mevcut fotoğrafları ve envanter bilgileri alınmıştır. Gidilemeyen müzelerle e-posta yoluyla iletişim kurulmuş, eserlerin fotoğraf ve envanter bilgilerinin tarafıma gönderilmesi sağlanmıştır. Elde edilen eserlerin çizimleri yapılmıştır.

Taranan yayınların okumaları yapılarak yazma aşamasına gelinmiştir. İncelenen eserlerin ayrıntılı tanımlamaları, malzeme ve teknikleri, çizimleri ve fotoğrafları ile bilgi fişleri oluşturularak katalog hazırlanmıştır. İncelenen eserler belirli başlıklar altında değerlendirilerek sonuca bağlanmıştır.

¹ Yazımıza dönüş yaparak bilgi veren müzelere teşekkür ederiz: Afyonkarahisar Müzesi, Amasya Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi, Antalya Müzesi, Bartın Amasra Müzesi, Bitlis Ahlat Müzesi, Bolu Müzesi, Burdur Müzesi, Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Çanakkale Müzesi, Çankırı Müzesi, Çorum Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Edirne Müzesi, Edirne Türk-İslam Eserleri Müzesi, Erzurum Müzesi, Gaziantep Müzesi, Isparta Müzesi, Isparta Yalvaç Müzesi, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İzmir Bergama Müzesi, İzmir Selçuk Efes Müzesi, İzmir Tire Kent Müzesi, Kahramanmaraş Müzesi, Konya Müzesi, Manisa Müzesi, Mersin Tarsus Müzesi, Muğla Müzesi, Nevşehir Ürgüp Müzesi, Rize Müzesi, Samsun Etnografya Müzesi, Tekirdağ Müzesi, Trabzon Müzesi, Yozgat Müzesi.

² Yazımıza dönüş yapmayan müzeler: Adıyaman Müzesi, Alanya Müzesi, Bursa İznik Müzesi, İzmir Ödemiş Müzesi, Kastamonu Etnografya Müzesi, Karadeniz Ereğli Müzesi, Karaman Müzesi, Kırklareli Müzesi, Tokat Müzesi.

ARAŞTIRMA ve YAYINLAR

Çalışmamızda yararlanılan kaynaklar madenler, teknikler, maden sanatının gelişimi, Osmanlı maden sanatı hakkında bilgilerin bulunduğu ve yazı takımları hakkında bilgileri içeren yayımlar olmaktadır. Çalışma sırasında, adı geçen eserler dışında maden sanatı ve yazı takımları ile ilgili diğer yayımlardan da yararlanılmıştır.

Madenler ve teknikler konusunda yararlanılan önemli kaynaklardan biri Maryon, Herbert'nin *American Journal of Archaeology* dergisinin Cilt 53, 2. sayısında yer alan 1949 tarihli "Metalworking in the Ancient World" çalışmasıdır. Maden çalışmaları, yapım ve süsleme teknikleri hakkında bilgiler verilmiş ve çizimlerle anlatım güçlendirilmiştir.

Maden sanatının gelişimini takip edebildiğimiz ve yararlanılan önemli kaynaklardan biri Douglas Barrett'in 1949 tarihli *Islamic Metalwork The British Museum* kitabıdır. British Müzesi'nde bulunan eserlerden yararlanılarak Erken İslam döneminden itibaren Safevi dönemine kadar olan maden sanatının gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Bölge ve yüzyıl başlıkları altında bilgiler verilerek fotoğraflarla desteklenmektedir.

Yazı takımlarından divitler ve divitçiler hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri Süheyl Ünver'in 1963 tarihli *Türk Etnografya Dergisi, Sayı 6*'da yer alan "Divitçilerimiz ve Eserleri" makalesidir. Divitlerin yapıldığı malzeme, biçimleri hakkında bilgiler verilmekte ve önemli divitçi ustaları ve eserlerinden bahsedilmektedir.

Osmanlı dönemi maden sanatı ve eserleri konusunda yararlanılan önemli kaynaklardan biri Tarcan Esnaf'ın doktora tezi olan 1972 tarihli *Turkish Metalwork of the Ottoman Period*'dur. Osmanlı'dan önceki Selçuklu, Mezopotamya, Suriye, Memlük maden sanatları hakkında bilgiler birinci bölümde verilmektedir. İkinci bölümde madenler ve teknikler tanıtılmaktadır. Üçüncü bölümde alt başlıklar halinde Anadolu'da Osmanlı dönemi öncesi maden sanatından, Osmanlı'nın erken ve 17. yüzyıl maden sanatından bahsedilmektedir. Dördüncü bölüm 18. yüzyıl Osmanlı maden sanatı hakkında bilgiler sunmaktadır. Beşinci bölümde ise Osmanlı dönemi maden ustaları ve eserleri verilmektedir. En sonda ise katalog ve levha listesi bulunmaktadır.

Maden sanatının gelişimi konusunda yararlanılan diğer önemli kaynak biri ise Geza Fehervari, 1974 tarihli *Islamic Metalwork of the Eighth to the Fifteenth Century in the Keir Collection* eseridir. Sekizinci ve on beşinci yüzyıl arasındaki maden sanatı gelişimini bölge ve yüzyıllara ayrılarak Keir Koleksiyonu'nda bulunan eserler ile anlatılmaktadır.

Madenler, teknikler konusunda ve maden sanatının gelişimini görebildiğimiz yararlanılan önemli bir kaynak Ülker Erginsoy'un 1978 yılında basılan *İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)* kitabıdır. Madenlerin ortaya çıkışları ve teknikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Yurtdışı müzelerinde bulunan eserler üzerinden dönem başlıkları altında Erken İslam döneminden başlayarak Anadolu Selçuklu dönemi dahil maden eserler malzeme, teknik, süsleme programları ile birlikte açıklanıp karşılaştırılarak bilgiler verilmektedir. Türkiye müzelerinde bulunan eserlerden yola çıkılarak ayrı bir bölüm olarak Erken İslam döneminden Anadolu Selçuklu dönemi dahil olmak üzere maden sanatının gelişimi anlatılmaktadır. Çizimler ve fotoğraflar listesine yer verilmektedir.

Hat sanatının tarihi hakkında, kullanılan malzeme ve aletleri, meşklerini örneklerle birlikte anlatan ve yazı aletleri konusunda bilgilerin yer aldığı eserlerden biri Muhittin Serin'in 1982 tarihli *Hat Sanatımız* kitabı ve bir diğer kaynak Hüsrev Subaşı'nın 1997 tarihli *Geleneksel Türk El Sanatlarından Yazıya Giriş* adlı kitabıdır. Çalışmamızda yazı araç gereçleri konusunda yararlanılan önemli kaynaklardan biridir.

Çalışmamızda maden gelişimi konusunda yararlanılan diğer bir kaynak Esin Atıl, W.T. Chase, ve Paul Jett'in 1985 tarihli *Islamic Metalwork In The Freer Gallery Of Art* kitabıdır. Giriş başlığı altında maden sanatının gelişimi şekillendirici dönem, klasik dönem ve klasik sonrası dönem ve yüzyıllara ayrılarak verilen bilgiler Freer Sanat Galerisi'nde bulunan eserler ile anlatılmaktadır. Katalog bölümü de dönemlere ayrılarak detaylı bilgiler ve fotoğraflar verilmektedir. Bahsedilen madenler ve teknikler ayrı bir başlık altında tanımlanmıştır.

R.F. Tylecote'nin 1986 tarihli *The Prehistory Of Metallurgy In The British Isles* eserinde madenler hakkında detaylı bilgiler ve Britanya adalarında metalürjinin tarih öncesi dönemleri hakkında bilgi vermektedir. Madenler konusunda yararlanılan diğer bir kaynaktır.

Osmanlı maden sanatı konusunda yararlanılan önemli kaynaklardan biri Fulya Bodur'un 1987 tarihli *Türk Maden Sanatı* kitabıdır. Orta Asya'dan başlayarak Osmanlı dönemine kadar olan maden sanatı ve eserleri hakkında bilgiler içermektedir. Fotoğraflarla desteklenerek anlatım güçlendirilmiştir. Sonunda eserler envanter bilgileri ve açıklamalarıyla verilmektedir.

Şinasi Acar'ın 1999 tarihli *Türk Hat Sanatı (Araç Gereç ve Formlar)*'nda hat sanatının oluşumu sırasında kullanılan araç ve gereçlerin tanımları, harflerin yazılışları hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Yazı takımları konusunda yararlanılan eserdir.

Madenler ile ilgili diğer bir yayın ise Abdulhalik Bakır'ın 2002 tarihli *Ortaçağda İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi* eseridir. Eskiçağlarda madenler ve maden ocaklarının genel durumundan bahsedilerek, Ortaçağda madenlerin üretimi, kaynakları hakkında bilgiler verilmektedir.

Mehmet Zeki Kuşoğlu'nun 2006 tarihli *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü* madenler, teknikler ve maden ile ilgili diğer bilgilerin açıklamalarının bulunduğu ve madenler konusunda yararlanılan bir sözlüktür.

Osmanlı dönemi maden sanatı konusunda yararlanılan önemli kaynaklardan biri Ülker Erginsoy'un 2008 tarihli *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2*'de yer alan Maden Sanatı maddesidir. Madenler, teknikler hakkında bilgi verildikten sonra Selçuklu ve Osmanlı maden sanatı ayrı başlıklar altında ele alınarak bir gelişim içerisinde anlatılmaktadır.

Çalışmamızda Osmanlı maden sanatı konusunda yararlanılan kaynaklardan biri Gül Tunçel'in 2011 tarihli *Milli Folklor, 23/89* dergisinde bulunan "Türk Maden Sanatı Kronolojisinde İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki İki Adet Pirinç Buhurdan" adlı çalışmasıdır. Orta Asya'dan Osmanlı dönemine kadar olan maden sanatı hakkında genel bilgiler verildikten sonra İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan pirinçten yapılmış iki buhurdan malzeme, teknik, süsleme özellikleri ortaya konularak maden sanatı içindeki yeri belirlenmiştir.

Yazı araç gereçleri için yararlanılan kaynaklardan önemlilerinden biri Mustafa Uğur Derman 2015 tarihli *Hat ve Tezhip Sanatı* kitabı içerisinde yer alan Hat Sanatında Kullanılan Alet ve Malzemeler (s. 221-229) isimli çalışmasıdır. Hat

sanatında kullanılan kalem, mürekkep, hokka, divit gibi aletlerin tanımları yapılmakta, bunlar hakkında bilgiler sunulmakta, fotoğraflarla desteklenmektedir.

Nilgün Çevrimli'nin 2018 tarihli, *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar* dergisi Sayı 1'de bulunan "Osmanlı Dönemi Tombak Ve Gümüş Eserlerde Görülen Bitkisel Süslemelere İlişkin Bir Değerlendirme" adlı makalesinde Osmanlı döneminde madenden yapılan tombak ve gümüş eserlerde karşılaşılan bitkisel motifleri başlıklar altında süsleme kompozisyonları eserler üzerinden anlatmaktadır. 16.-19 yüzyıllar arasında değişen süsleme programları ve gelişimleri ele alınmaktadır.

GİRİŞ

Osmanlı maden sanatının erken dönemlerinde Selçuklu, Memlûk gibi devletlerin sanatları etkili olmuş, sonraki dönemlerde Osmanlı kendi üslubunu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin izlediği siyasi politika sonucu 18. yüzyılda girmeye başlayan batılı etkiler, 19. yüzyılda Osmanlı'nın bütün sanatlarında olduğu gibi maden sanatında da kendini göstermiştir.

Osmanlıda madenden savaş malzemeleri ve günlük eşyalar yapılmıştır. Günlük eşyaların arasında önemli bir yere sahip yazı takımları bulunmaktadır. Eğitimli kişiler, sultan, hattat, katip tarafından kullanılan yazı takımları belli kararların alınmasına ve ilimin gelişmesine katkı sağlayan nesnelere olmuştur. Osmanlı maden sanatında yapılan divitler en üst seviyeye ulaşmıştır. Kişilerin ellerindeki kuşakların arasında hokkası yukarıda olacak şekilde bulunan divitler ile istenildiği yer ve zamanda yazı yazma kolaylığı sağlanmıştır. Bu eserlerin yapımlarına ve süslemelerine özen gösterilmiştir. Eşyaya ve eşyanın sahibine belli anlamlar yüklenen süslemeler yapılmıştır.

“Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. yüzyıl)” başlıklı tez çalışmamız beş bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde; “Madenler ve Teknikler” başlığı ele alınmıştır. İlk olarak madenlerin özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Alt başlıklar altında yapım ve süsleme tekniklerinden ve bunların özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; “İslam Maden Sanatının Gelişimi” adlı bölüme yer verilmiştir. Erken İslam dönemi olarak adlandırılan Emeviler, Abbasiler, Fatımiler döneminden başlayarak Selçuklular, Memlûkler, Timurlular, Safeviler ve Osmanlı dönemi maden sanatı hakkında genel bilgiler sunulmuş ve bu dönemlerde yapılan önemli bazı eserlerden söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde; “Yazı Takımı ve Kullanımı” adlı bölüme yer verilmiştir. Yazı takımlarından “Kalem Kutusu”, “Hokka” ve “Divit”ler başlıklar altında ele alınmış, bu eşyaların anlamları hakkında kısaca bilgi sunulmuştur. Yazı takımlarının malzemeleri, kullanımları, vb. konularda bilgilere değinilmiştir. Bu eşyaların minyatürler içinde kullanımları, biçimleri, önemleri gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde yer alan “Katalog”da Türkiye’deki bazı müzelerden ulaşılabilen eserlerin fotoğraf ve çizimleriyle birlikte envanter bilgileri ve özellikleri verilerek sunulmuştur. Afyonkarahisar Müzesi’nden iki, Ankara Etnografya Müzesi’nden beş, Bolu Müzesi’nden bir, Çorum Müzesi’nden dört, Diyarbakır Müzesi’nden bir, Edirne Müzesi’nden bir, Edirne TIEM’den bir, Erzurum Müzesi’nden iki, İstanbul TIEM’den dokuz, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi’nden üç, İzmir Selçuk Efes Müzesi’nden iki, İzmir Tire Kent Müzesi’nden bir, Konya Müzesi’nden dört divit ve hokka takımları olmak üzere otuz altı eser elde edilen veriler doğrultusunda incelenmiştir.

Beşinci bölümü “Değerlendirme” bölümü oluşturmuştur. Malzeme ve teknik, biçim ve boyut, süsleme tekniği ve kompozisyon, kitabe ve sanatçılar başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Sonuç” bölümü ve kaynakça ile sonlanmaktadır.

1. MADENLER VE TEKNİKLER

Madenler doğada doğrudan metalik halde “doğal maden” olarak ya da kayaların içlerinde kimyasal alaşımlar halinde “cevher” olarak bulunmaktadır. Altın metalik halde doğada görülmektedir. Gümüş, bakır ve demir madeni metalik ve alaşım haldedir. Kurşun, kalay, çinko ısı kullanılarak ortaya çıkan madenlerdir. İlk bulunan madenler doğal madenlerdir. Yakın Doğu’da bilinen madenleri ısıtarak kullanma, başka madenlerle alaşımlar elde etme, farklı teknikler kullanarak eserler yapma ve süsleme denenmekte ve geliştirilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 7-8).

Yakın Doğu’da kullanılan altın, gümüş, bakır, bakır-kalay alaşımı olan tunç, bakır-çinko alaşımı olan pirinç, demir, çelik ve kurşun gibi madenler İslam sanatında kullanılmaya devam edilmektedir (Eruz, 1993, s. 15). Osmanlı döneminde genellikle bakır, pirinç, demir, gümüş, altın madenlerinden eserler yapılmıştır.

Çalışmamızda yer alan örneklerde bakır-çinko alaşımı olan pirinç, bakır-kalay alaşımı tunç ve gümüş yapım malzemesi olarak kullanılmaktadır. Altın, yaldızlama tekniğinde uygulanmaktadır. Adı geçen madenler bu bölümde tanıtılacaktır.

1.1. Yapım Malzemeleri

1.1.1. Tunç

Arapça’da “sufir”, Farsça’da “isfidh-ruy”, Türkçe’de ise “tuç” olarak kullanılmaktadır (Ağaoğlu, 1944, s. 218). Tuç kelimesi zamanla tunç adını almaktadır. Türkçede tunç için ayrı bir kelimenin olması İslam ülkeleriyle ilişki kurmadan önce Türklerin bu maden alaşımını bildiklerini göstermektedir (Ağaoğlu, 1944, s. 218-221). Bakırın içine kalay eklenmesiyle oluşan bakır alaşımına tunç denilmektedir. Bakır ve kalay madenleri sert bir maden değilken bu iki madenin birleşmesiyle sert yapıdaki tunç madeni oluşmaktadır (Kuşoğlu, 2006, s. 228).

Tunç madeninin bulunması maden teknolojisinde önemli bir aşama olmakta ve çeşitli maden sanatı tekniklerinin gelişmesini sağlamaktadır. Tunç, bakıra eklenen kalay bir kalay-oksidi olan kasiterit cevherinden elde edilmektedir. Bakır cevherinin bulunduğu bölgelerde çoğunlukla kasiterit cevherine de rastlanabilmekte ancak bakır

cevheri kadar kalay cevheri çok miktarda ve yaygın değildir. Tuncun rengi kızılımtırak sarı bir renkte olmakla birlikte sarıdan griye, kahverenginden siyaha kadar farklı renklerde de olabilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 12-13).

Sert ve dayanıklı olan tunç madeni, soğukken işlenemez bu bakımdan sürekli tavlanaarak ısıtılması sağlanmaktadır. Bakıra nazaran eridiği zaman tuncun kabarcıklaşmasının olmaması tuncu daha da kullanışlı hale getirmekte, döküm için istenilen bir maden olmaktadır (Eruz, 1993, s. 19).

Yakın Doğu bölgesinde bulunan Luristan metalürji alanında önemli bir bölge olmaktadır. İran bölgesinde yer alan Luristan M.Ö. 4. binden itibaren geliştirilerek tunç merkezi ve üretimi olmaktadır. Buradan çıkan tunç eserler “Luristan tunçları” olarak isimlendirilmektedir (Oudbashi ve Hasanpour, 2018, s. 1443-1444).

İslam maden sanatında döküm tekniğinin kullanıldığı eserlerin üretilmesinde sıklıkla kullanılan tunç madeni (Erginsoy, 1978, s. 13) Osmanlı döneminde çok az kullanılmaktadır. Kalay madeninin ithal edilmesinden dolayı Osmanlı döneminde tunçtan yapılan eserlerde azalma görülmektedir (Erginsoy, 2008, s. 979).

1.1.2. Pirinç

Arapça’da “şabah” ve “nuhas asfar”, Farsça’da ise “birinç” diye adlandırılan pirinç (Ağaoğlu, 1944, s. 222), bakır- çinko alaşımından meydana gelmektedir (Scott ve Schwab, 2019, s. 147).

Bakırın çinko cevheri kalamınle (tutya) beraber tasfiye edilerek sert ve dayanıklı, rengi altına benzeyen sarı ve parlak pirinç madeni oluşturulmaktadır. Pirincin içinde bulunan çinko miktarının azaltılıp çoğaltılmasıyla birlikte renginin sarılığı ve parlaklık durumu belirlenmektedir. Çinkonun arttırılması madenin renginin açılmasına ve parlaklığını kaybetmesine yol açmaktadır³.

Pirinç, tunç kadar sert ve dayanıklı olduğu için tavlanamadan işlenmesi mümkün olmamaktadır. Çok ince bir pirinç levhanın dövülmesi istendiğinde pirincin içinde bulunan çinkonun azaltılması gerekmekte bu da pirinç madeninin sağlamlığı ve parlaklığının ortadan kalkması sonucunu doğurmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 14).

³ Göktaş Kaya, Lütfiye (2001). 13.-14. Yüzyıllara Ait Çan Gövdeli Şamdanların İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s. 41.

Pirinç, M.Ö. birinci binin başlarında bulunmuş (Forbes, 1950, s. 273) bir maden olmasına rağmen bu buluşun hangi tarihte ve nerede olduğu bilinmemektedir. Pirinç alaşımı Yakın Doğu'da M.S. 16. yüzyıla kadar metalik bakır ile çinko cevherinin kullanılmasıyla oluşturulmaktadır. Çinko cevherinin (kalaminin) kendine özgü özelliklerinden dolayı tasfiye edilmesinde güçlükler yaşanmakta bu yüzden metalik çinko 16. yüzyıla kadar cevherinden ayrıştırılamamaktadır. 16. yüzyıldan önceye kadar pirinç meydana getirmek için potaya doğal bakır ve toz halde çinko konulmakta ısıyla buharlaşan çinko, bakırın içinde difüzlenerak pirinç alaşımını oluşturmaktadır⁴.

Pirinç, 12. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren dövme tekniği ile oluşturulan eserlerin üretilmesinde çok miktarda kullanılmaktadır (Eruz, 1993, s. 19). Osmanlı döneminde de pirinç madeni kullanılmaya devam edilerek bu madenden yapılan eşyalar önemli bir grubu oluşturmaktadır (Tunçel, 2011, s. 259).

1.1.3. Altın

Altın, tabiatta yaygın olarak bulunmakla birlikte Yakın Doğu'da ilk keşfedilen ve işletilen madenlerden biri olmaktadır. Keşfediliş tarihi bilinmeyen madenin, M.Ö. 5. hatta 6. binden itibaren küçük süs eşyalarında kullanıldığı düşünülmektedir (Bakır, 2002, s. 24).

Altın ırmakların yatakları, alüvyon birikintileri arasında (Scott ve Schwab, 2019, s. 168) küçük külçeler ya da parçacıklar halinde bulunmakta veya kuvars kayaların içinde damarlar halinde görülmektedir (Bakır, 2002, s. 24).

Kuvars kayanın içinden altının çıkarılması için ilk olarak kayalar parçalanarak ve toz haline getirilmektedir. Daha sonra yavaş akan bir suda yıkanarak kuvars ve diğer maddelerin su ile birlikte gitmesi sağlanmaktadır. Altının ağır olmasından dolayı altın tozları dibe çökmektedir (Tylecote, 1986, s. 2). Bu işleme "tablada yıkama" denilmekte ve yüzyıllar boyu altının başka maddelerden ayrıştırılmasında bu işlem kullanılmaktadır. Altın madeni pas tutmaz, sarı renkte ve parlak olduğu için dikkat çekmektedir (Erginsoy, 1978, s. 8).

⁴ a.g.t., s. 41-42.

Altın saf bir maden olmadığından içinde genellikle gümüş, demir gibi madenler bulunmaktadır (Scott ve Schwab, 2019, s. 168). Soy altını, içinde bulunan başka madenlerden ayırarak saflaştırma usullerinden biri “kupelasyon”⁵ ve “malgama”⁶ yöntemidir (Erginsoy, 1978, s. 8-9).

Altın madeni yumuşak yapıdadır. Bu bakımdan tavlama ihtiyacı duymadan soğukken de dövülebilmektedir (Tylecote, 1986, s. 1).

Döküm ya da dövme tekniğinin kullanılmasıyla birlikte arzu edilen eserler yapılabilmektedir. İslam maden sanatında kullanılabilir eserlerin yapılmasının yanında ziyet eşya yapımında, yıldız ve kakma tekniklerinin uygulanmasında kullanılmaktadır. Altın eserlerin yağmalara uğraması ve birçoğunun ise para yapımında eritilmesinden dolayı altından yapılan çok fazla eser günümüze ulaşmamaktadır (Erginsoy, 1978, s. 9-10; Kuşoğlu, 2006, s. 22). 12. yüzyılın ortalarında altından eser yapımı azalmaktadır. 16. yüzyıl Osmanlı dönemine geldiğinde altın ve gümüşten yapılan eserler ile Osmanlı maden sanatı zirveye ulaşmaktadır (Tunçel, 2011, s. 259). Saraydaki kişiler tarafından kullanılan eşyaların yapımında tercih edilen bir madendir (Atıl, 2008, s. 886).

1.1.4. Gümüş

Doğada hem doğal maden hem de cevher halde bulunan madenlerden biri de gümüştür. Doğal-gümüş ilk kullanılan gümüş olmakta, dere yataklarında veya bazı kayaların içlerinde damar halde görülmektedir. Doğal gümüşün doğada fazla

⁵ Eski Çağ’da keşfedilmiş ve Orta Çağ’da uygulanmaya devam edilmiş, altını özel bir potada kurşunla beraber eriterek ayırma yöntemidir. Bu yöntemde içinde diğer madenler bulunan altın yumuşağımsı dokuda özel bir potada kurşunla karıştırılarak eritilir. Bu eriyen maden alaşımının üzerinden hava akımı geçirilir. Altının okside olmayan, kurşunun ise okside olan bir yapısı bulunmaktadır. Bunun sayesinde hava üflenerek kurşunun okside olması sağlanır. Altının içinde olan diğer kolay oksitlenen madenlerin oksitleriyle birleşerek cüruf oluşur. Cüruf biraz potanın delikli yüzeyi tarafından absorblanır, kalan cüruflar ise köpük gibi yukarıya çıkar. Cüruf yukarıya çıktıkça alınır ve potanın tabanında saf altının kalması sağlanır. Altının içinde başka bir soy maden olan gümüş madeni de bulunuyorsa potanın tabanında altın-gümüş karışımı kalır. Bunların ayrıştırılması için ise bu karışımın içine tuz ya da kükürt eklenir (Erginsoy, 1978, s. 8).

⁶ Altını başka madenlerden ayırma yöntemi Roma döneminden itibaren kullanılan altını cıva ile malgama yaparak ayırma yöntemidir. Bu yöntemde altının içinde bulunan başka madenlerle birlikte altın parçacıkları dövülür, toz haline alır. Sonrasında bu toz, sıvı-maden cıva ile karıştırılarak deriden bir keseye konulur. Altının cıva içinde çözülebilen özelliği ile altın-cıva karışımı malgama elde edilir. Avuç içiyle kesenin dışına bastırılarak sıvı haldeki malgamanın kesenin gözeneklerinden çıkması sağlanır. Altından ayrılması istenilen başka madenler kesenin içinde kalır. Başka madenlerden böylelikle ayrılan altın-cıva karışımı bir potada ısı yardımıyla birlikte cıvanın buharlaşması sağlanır ve bunun sonucunda saf altın potada kalır (Erginsoy, 1978, s. 8-9).

bulunmamasından ötürü altından daha sonraki tarihte fark edildiği varsayılmaktadır (Bakır, 2002, s. 30). En erken M.Ö. 4. bin yılda gümüşten yapılmış eserler İran, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'da görülmektedir (Scott ve Schwab, 2019, s. 158).

Gümüşün yumuşak bir yapıda olması soğuk halde olduğunda bile çekiçlenmesini sağlamaktadır (Eruz, 1993, s. 17).

Cevher olarak bulunan gümüşün başında galen ve gümüş klorür gelmektedir. Parlak görünümüne sahip, kurşun ve kükürt bileşiminden oluşan galen cevherinin içinde gümüş ve kurşun madenleri bulunmaktadır⁷. Galen cevherinin ateşte bırakılmak suretiyle ısıtılarak erime noktasına ulaşması üstü açık olan bir ocakta tasfiyesi sağlanmaktadır. Galenin tasfiye edilmesiyle gümüş-kurşun alaşımı oluşmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 10). Yüksek sıcaklıkta eriyen gümüş ve kurşun karışımı tamamen birbirinden ayrılarak hava üflenmektedir. Kurşunun okside olması kolay olduğu için oksidasyonla ayrılmakta ve okside olmayan saf gümüş elde edilmektedir (Scott ve Schwab, 2019, s. 159-160).

Galen ve gümüş klorür Orta, Batı ve Kuzeydoğu Anadolu'da çokça bulunmaktadır. İlk gümüş ayrıştırılmasının Anadolu'da olduğu düşünülmektedir. Gümüşten ibrik, tas gibi eserler yapılmakta aynı zamanda ziynet eşya yapımında kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 10). Abbasiler döneminde galen cevherinden Fars, Horasan ve Kirman bölgesinde gümüş oluşturulmaktadır. İslam topraklarında 11. yüzyılın sonlarında gümüş kıtlığının ortaya çıkması ile gümüş eserler para basımı için eritilmektedir. Gümüşten eserlerin elde edilmesi 12. yüzyılın başlarında azalmaya başlamaktadır. 12. yüzyıldan sonra gümüş çoğunlukla tunç ve pirinçten yapılan eserlerin kakma tekniği ile süslemesinde, tunç aynalarda yıldızlamada ve ziynet eşya yapımında görülmektedir⁸.

16. yüzyılda gümüşten ve altından yapılan eşyalarla Osmanlı maden sanatı doruk noktaya ulaşmaktadır. Gümüşün kullanıldığı kakma ve savatlama teknikleri azalma göstererek saf gümüşten eşya yapımı artmaktadır (Bodur, 1987, s. 36).

⁷ Göktaş Kaya, s. 45.

⁸ a.g.t., s. 45.

1.1.5. Bakır

Doğada hem doğal maden hem de cevher olarak bulunan madenlerden bir diğeri de bakırdır. İlk keşfedilen ve işlenen maden olan bakırın, ilk defa Anadolu'da kullanılmasıyla birlikte metalürjinin burada başladığı bilinmektedir. Neolitik dönemde, M.Ö. 7. bine ait Anadolu'da Çayönü, Çatalhöyük ve Suberde kazılarında doğal bakırdan dövülerek yapılmış çeşitli küçük eşyalara rastlanmaktadır. Bugün bilinen en eski maden örneklerdir (Kayaoğlu, 1984, s. 215-216). Aynı zamanda Neolitik döneme ait tasfiye edilen bakırın Anadolu'da ve Mezopotamya'da kullanılmış olduğu bulunan örneklerden anlaşılmaktadır (Scott ve Schwab, 2019, s. 133).

Dere yataklarında ya da bakır cevherinin aşınmış üst tabakalarında görülmektedir. Bakır madeninin oksitlenebilir özelliğinden dolayı morumsu bir yeşile çalan bakır parçalarının yüzeyleri ilk bakışta dikkati çekmemektedir. Dere sularının aşındırmasıyla içte kalan bakırın kırmızı rengi ortaya çıkmaktadır. Oksitlenen parça elle ovulduğunda bakırın rengi görülmektedir⁹.

Bakır madeni soğuk haldeyken dövülemez. Soğuk halde dövüldüğünde bakır az bir sürede sertleşmekte, kırılmakta ve üzerinde çatlaklar oluşmaktadır. Bu bakımdan madenin ısıtılarak yumuşaması sağlanmaktadır (Tylecote, 1986, s. 6). Isıtılan bakır çok sıcak olduğunda dövülemez. Sıcak haldeki bakır soğuk suya atılarak ılıklaşması ve yumuşaması sağlanmakta yani tavlama yapılması gerekmektedir. İlk ve önemli metalürjik bir keşif olan tavlama ile dövme tekniği gelişmektedir. Cevherinden ayrılan ilk maden bakırdır. Bakır cevheri doğal bakıra oranla daha çok ve yaygın bulunmaktadır. Bakır cevherinin tasfiye edilmesi gerçek manada metalürjinin başlamasını sağlamaktadır (Eruz, 1993, s. 18-19). Böylelikle bakırın artmasıyla birlikte eritme, döküm ve alaşımlar yapma gibi önemli buluşlar birbirini takip etmekte ve farklı maden sanatı teknikleri gelişme göstermektedir. Bakır tasfiye edildiğinde saf durumda olmamasından dolayı saflaştırma yöntemi kullanılmaktadır. Erimiş halde bulunan madene havanın üflenmesiyle okside olan başka madenler cüruf olarak üstte çıkmakta ve cürufların alınmasıyla bakır saflaştırılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 11-12).

İslami bölgelerde bakır madeni fazla olmakla birlikte pek çok yerde bakır ocakları bulunmaktadır. İslam maden sanatında en çok kullanılan madenler bakır ve

⁹ a.g.t., s. 42.

alaşımları olan madenlerdir¹⁰ (Bakır, 2002, s. 143). Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkanlar'da bulunan bakır yataklarının işletilmesiyle bakırdan savaş aletleri, günlük kullanım eşyaları yapılmaktadır. Bu doğrultuda bakır maden yatakları 19. yüzyılın ortalarına kadar işlemeye devam etmektedir (Kayaoğlu, 1984, s. 218). Anadolu'daki bakır madenlerinin en önemlisi Küre bakır madenleri olmaktadır (Belli ve Kayaoğlu, 1993, s. 50).

1.2. Yapım Teknikleri

1.2.1. Dövme Tekniği

Dövme tekniği, bir levhanın çekiç darbeleriyle biçimlendirilmesine denilmektedir (Erginsoy, 2008, s. 975). Doğal madenlerin Yakın Doğu'da ilk keşfedilmesiyle birlikte kullanılmaya başlanan dövme tekniği, maden sanatının en eski tekniğidir. M.Ö. 7. binde Anadolu'da bakır parçalarından dövme tekniği kullanılarak çeşitli eserler yapılmaktadır. Metalürjik keşiflerle birlikte gelişme gösteren dövme tekniği Erken dönemlerde sapsız taş çekiçler, taş örsler kullanılarak uygulanmaktadır. Zamanla dövme aletlerinde ve yöntemlerinde gelişmeler yaşanmaktadır (Kayaoğlu, 1984, s. 215-216).

Ateşten gelen madenin ısıtılmasıyla yumuşayarak kolay işlenebildiğini gören ustalar tavlamaı keşfetmekte ve tavlamanın keşfedilmesi ile bakır parçalarının dövülerek işlenmesi sağlanmaktadır (Maryon, 1949, s. 93-94; Eruz, 1993, s. 27).

Yuvarlak biçime sahip bir levhadan “çökertme” ya da “yükseltme” yöntemleriyle biçimler oluşturulmaktadır (Maryon, 1949, s. 94). Çökertme yönteminde ufak ve kalın bir levha tercih edilmektedir. Kalın levha seçilmesindeki neden levhanın dövülmesiyle birlikte levhanın incelmesidir. Bu yüzden bitmiş halde olacak kalınlığından daha kalın bir levha seçilmektedir. Levha ne kadar çok dövülürse biçim verilen eser o kadar derin ve ince bir duvara sahip olmaktadır. Bu yöntemle genellikle sığ ve ağız geniş olan tabak, sini, tas gibi eşyalar üretilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 21). Çökertme yönteminde usta levhayı kütüğün üzerine açılmış bir oluk üzerine yerleştirerek çökertme yapmaktadır. Usta dışbükey yüze sahip bir çekiçle levhanın

¹⁰ a.g.t., s. 43.

ortasından kenarlarına doğru spiral olarak dövmeye başlamaktadır. Madenin sertleşmesiyle birlikte tavlama ihtiyacı duymaktadır. Tavlanan levha tekrar dövülmeye başlanarak istenilen biçimi alıncaya kadar devam edilmektedir (Kayaoğlu, 1984, s. 222-223).

Yükseltme yönteminde yüksek ve derin kaplar yapılmaktadır. Bu yöntemde büyük ve ince bir levha kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 22). İstenilen eserin biçimine uygun bir örsün üzerinde dıştan dövülerek oluşturulmaktadır. Kullanılacak olan yükseltme çekicinin kollarının bir tarafı düz, bir tarafı dış bükey olacak biçimde tercih edilmektedir. Örsün ve çekicinin kenarları madeni kesmemesi için yuvarlatılmaktadır. Çekicinin düz yüzeyiyle yükseltme yapılırken, dışbükey yüzüyle yükseklik verilmesi ve kalın olan yerin inceltmesi sağlanmaktadır. Yapılacak olan eserin kaide merkezi ve çevresi belirlenerek işaretlenmektedir. İşaretlenen kaide çevresi örsün ucuna getirilmektedir. Kaide çizgisinin biraz gerisinden çekicinin düz tarafıyla bir darbe indirilerek yapılacak olan eserin yan duvarının oluşturulmasına başlanmaktadır. Döndürülerek dövülmeye devam edilmekte ve eserin duvarları meydana getirilmektedir. Dövülerek sertleşen maden tavlanaarak diğer sıraların oluşturulması sağlanmaktadır. İlk oluşturulan kaidenin delinmemesine dikkat edilmektedir. Farklı biçimlere sahip çekiçler kullanılarak istenilen biçim verilmektedir (Maryon, 1949, s. 95-97; Erginsoy, 1978, s. 21-22).

Dövme tekniğinin uygulandığı iki yöntemde de eserin son biçimini almasından sonra üzerinin pürüzsüz olmasını sağlamak için son olarak “döverek düzeltme” denilen dıştan çekiçleyerek düzeltme işlemi yapılmaktadır (Maryon, 1949, s. 94).

Dövme tekniği için çoğunlukla kullanılan maden gümüş ya da pirinç madenleridir. Cevherden maden elde etmek için tasfiye yönteminin kullanılmasıyla birlikte madenlerde çeşitlilik sağlanmaktadır. Böylelikle metalürjik keşifler gelişme göstermektedir. Kısa bir süre sonra madenlerin potada eritilip daha sonra istenilen kalıplara dökülmesiyle birlikte “döküm” tekniği keşfedilmektedir. Dövme tekniğinde yapılacak olan eserin döküm tekniğiyle istenilen biçimde tomruk denilen levhası oluşturulmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 18).

1.2.2. Döküm Tekniği

İstenilen biçimlerdeki kalıplara potada eritilen madenin dökülüp dondurulması tekniğine “döküm” denilmektedir. Döküm tekniği aynı anda birden fazla eserin dökülmesini sağladığı için dövme tekniğine göre daha kolay olmakla birlikte zaman kazandırmaktadır (Eruz, 1993, s. 27-28). M.Ö. 4. bin yıllarından itibaren bilinen teknik, başlarda dövme tekniğiyle yapılmakta daha sonraları bakır madeninin ısıtıldığında eridiğini gören ustalar tarafından döküm tekniği tercih edilmektedir (Aran, 1993, s. 4).

Bu teknik üç farklı biçimde yapılabilmektedir.

Bunlardan ilki içi dolu (masif) döküm tekniğidir. Bu teknikte ilk olarak ağız açık taş ve kilden bir kalıp hazırlanmaktadır. Genellikle kil kalıp tercih edilmektedir. Bunun nedeni ise kil kalıbın kolayca biçimlendirilebilir olması ve yüksek ısıya dayanıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ağız açık kil kalıplarda dökülen madenin soğuması hızlı olduğundan madeni olumsuz etkilediği görülür ve kil kalıplarının ağızına bir kapak yapılarak madenin yavaş yavaş soğuması sağlanır. Kalıp bir parçadan oluştu ise dökülen maden soğuduktan sonra kalıp kırılarak çıkarılmaktadır. Çok parçalı bir kalıba döküm yapılacak ise ilk olarak yapılacak eserin kilden modeli elde edilmektedir. Bu modelin üzerine aynı malzemeden dışına bir kalıp daha yapılmaktadır. Dışta yer alan kalıba madenin kabarcıklaşmasını önlemesi ve madenin dökülmesini sağlamak amacıyla delikler oluşturulmaktadır. Birkaç parçaya kesilerek modelin üzerinden çıkarılan dış kalıp fırınlanmaktadır. Fırınlanan parçalar sertleşince çıkarılarak bir araya getirilmek suretiyle dıştan bir tel yardımıyla bağlanmaktadır. Açılan deliklerden erimiş halde olan madenin dökümü yapılarak soğumaya bırakılmaktadır. Soğuyan madenin üstünden kalıplar çıkarılmaktadır. Çok parçalı kalıplara yapılan döküm tekniğinde aynı kalıpların tekrar tekrar kullanımı sağlanmaktadır. İçi dolu döküm tekniğiyle yapılan eserlerin yapımı için küçük boyutlu olması tercih edilmektedir. Ağırlık ve maliyet açısından büyük boyutlu eserlerin üretilmesinden kaçınılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 25-26).

Uygulanabilecek döküm tekniklerinden biri ise içi boş döküm tekniğidir. Kilden hazırlanan kalıbın içine aynı malzemeden hazırlanan bir çekirdek yerleştirilerek bu iki kalıbın arasında döküm yapılmaktadır. Kalıp tek parçalı ya da çok parçalı

olabilmektedir. Tek parçadan oluşan dıştaki kalıp kırılarak donmuş maden çıkartılmaktadır. Dışta yer alan kalıp çok parçadan oluşuyorsa kalıbın kırılmasına gerek kalmamaktadır. Daha fazla kullanılması amaçlanmaktadır. Çekirdek yüksek ısıya dayanıklı çivilerle dış kalıba tutturulmaktadır. Madenin dökülmesi için dış kalıba delikler açılmakta aynı zamanda bu deliklerden havanın da çıkması sağlanmaktadır. Eserde hava kabarcıklarının oluşmasını önlemek için çekirdeğe de delikler açılmaktadır. Dış kalıp ve çekirdek açıkta kurutulmakta ve kurutulan kalıplar sertleşene kadar yüksek derecede fırınlanmaktadır. Kalıplar sıcak iken erimiş halde bulunan maden ile döküm yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 26).

Döküm tekniğinin son uygulaması olan balmumu tekniği (cire perdue) ile en karmaşık biçimlerin dökümü yapılabilmektedir. M.Ö. 3. binin ikinci çeyreğinde bu teknik bulunmuştur. Bu teknikle içi boş ve içi dolu döküm yöntemiyle eserler yapılmaktadır. İçi dolu döküm ile küçük eserler, içi boş döküm yöntemiyle ise büyük eserler oluşturulmaktadır. İçi dolu dökümde balmumundan istenilen eserin bir modeli hazırlanmaktadır. Model kille sıvanmakta ve kilin üzerinde delikler açılmaktadır. İçinin balmumu ile dolu olan kalıp ters çevrilerek fırında pişirilmektedir. Sıcaklığa maruz kalan balmumu erimeyerek deliklerden çıkmaktadır. Sertleşen kalıp alınarak sıcakken deliklerden erimiş maden dökülmektedir. Madenin donmasıyla birlikte eserin üzerinden kalıp kırılarak çıkartılmaktadır. İçi boş dökümde ise yapılacak eserin biçim ve boyutlarına yakın kilden oluşturulan çekirdek hazırlanmaktadır. Hazırlanan çekirdeğin üzeri istenilen eserin kalınlığında balmumu ile sıvanarak üzerine süslemeler yapılmaktadır. Süslemelerin yapılmasıyla balmumunun üzeri yine kille sıvanmaktadır. Çekirdek ve dış kalıp bir çiviyle sabitlenmektedir. Dışta bulunan kalıba delikler açılarak ters çevrilip fırına koyulmaktadır. Bu iki kalıbın arasında bulunan balmumu eriyerek deliklerden dışarı çıkmaktadır. Pişirilen kil fırından alınarak balmumunun çıktığı deliklerden erimiş maden dökülmektedir. Madenin donmasıyla birlikte dış kalıp ve çekirdek kırılarak eser ortaya çıkartılmaktadır. Bu yöntemlerde gerçek balmumu kullanıldığı için eriyerek yok olmaktadır. Ancak Klasik Çağ'dan sonra modelin kil ya da tahtadan yapılmasıyla birlikte kalıpların tekrar tekrar kullanılması sağlanmaktadır. Orta Çağ'da bu yöntem kullanılmaktadır. Döküm tekniğinin uygulandığı bu yöntemlerde büyük boyutlu eserler yapılacaksa çoğunlukla birkaç parça olarak dökülmekte ve daha sonra bu dökülen parçalar lehimle birleştirilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 26-27).

Dövme ve döküm tekniği ile yapılan parçalar halinde oluşturulan eserler perçin, lehim gibi yöntemler kullanılarak birleştirilmektedir.

Perçin, çivi kullanılarak birleştirilen bir yöntemdir. Çivilerin girmesi için delikler oluşturulmakta ve birbirinin üstüne getirilerek birleştirme sağlanmaktadır. Lehim ise maden ya da maden alaşımından oluşan erime derecesi düşük olan madendir. Birleştirme yapılacak olan uçlar bir araya getirilerek arasına eritilen lehim sürülmektedir. Lehimleme genellikle su sızdirmasını önlemek için kulp, emzik gibi parçaların tutturulmasında kullanılmaktadır (Kayaoğlu, 1984, s. 224-225).

1.3. Süsleme Teknikleri

1.3.1. Kazıma Tekniği

Kazıma tekniği, çelikten yapılmış ucu keskin kalemler ya da keski (burin) adı verilen ucu sivri ve köşeli çelik alet kullanılarak, madenin kesilmek suretiyle dışarı atılmasıyla yivlerin oluşturulmasına denilmektedir. Kazıma tekniğinin oluşturulmasında kullanılan yivler de bu teknikle yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 33).

Keski denilen aletin ucu sivri ve köşeli olarak yapılır, tahtadan yumru biçiminde bir topuzla sonlanmaktadır. Bu topuzla uygulanan baskıya ve doğru açığa göre derin ya da derin olmayan konturlar oluşturulmaktadır. Uygulanan baskıyla birlikte aletin ucu ileri doğru gitmeye başlar ve kazıma tekniğinin önemli noktası madenin kıvrılarak bir süre sonra kopması sağlanmaktadır. Maden kopan yerinde bir iz bırakmaktadır (Maryon, 1949, s. 117).

M.Ö. 4. binin sonlarından (Tunç Çağı'nın başları) itibaren maden eserler derin çizgilerle süslenmeye başlamıştır. Altın, gümüş gibi yumuşak yapıya sahip malzemelerin üzerine tunç aletlerle açılan yivler madenin yanlara itilmesiyle oluşturulmuş çalma tekniği iken esas kazıma tekniği çelik aletlerin kullanılmasına başlanan M.Ö. 1. binde tunç eserler üzerinde görülmektedir. İslam maden sanatında çeşitli eserlerin üzerinde farklı tekniklerle birlikte de kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 33). Osmanlı maden eserlerinin üstünde de karşımıza çıkan teknik başka tekniklerle birlikte de görülmektedir.

1.3.2. Kabartma Tekniği

Kabartma tekniği, kabartma aletleri ve ekiler kullanılarak maden eserlerin üzerinde kabartma biçiminde süslemelerin oluşturulduğu bir süsleme tekniğidir. Kabartmalar maden levhayı dıştan (yüzden), iten (tersten) ya da hem dıştan hem de iten çekiçleyerek oluşturulmaktadır. Asıl kabartma iten (tersten) ekileyerek oluşturulan kabartmalardır (Erginsoy, 1978, s. 34). Kabartma tekniğinde kullanılan aletlerin boyutlarının ve biçimlerinin değişmesinin yanında, kullanılan tüm aletlerin kenarları madenin kesilmesini ve keskin köşelerin oluşmasını engellemek amacıyla yuvarlatılmaktadır (Maryon, 1949, s. 121).

Maden eserin üzerinde dıştan (yüzden) ekileyerek oluşturulacak kabartmalar alçak kabartmalardır. Dıştan ekilemede zemin okertilerek kalınlığının yarıya inmesi sağlanır ve desenler rölyef biçiminde bırakılarak alçak kabartma oluşturulmaktadır. Zeminin dövülmesi ile maden matlaşır, böylelikle rölyef kısımlar ile zemin arasında bir zıtlık oluşmaktadır. Bu yöntemle uygulanan kabartmalarda kullanılacak aletin madeni işleyen yüzü yassı olacak biçimde seçilmektedir. Yüksek kabartma için ise iten (tersten) ekileme uygulanmaktadır. Yüksek kabartma için arzu edilen ykseklığe ulaşana kadar desenler kabartılmakta, zemine dokunulmamaktadır. Bunu yaparken kullanılacak aletin madeni işleyecek yüzünün kavisli olmasına dikkat edilmektedir. Ykseklığe ulaşma sırasında birkaç kere tavlama işlemi yapılabilmektedir (Maryon, 1949, s. 121; Erginsoy, 1978, s. 34). Kabartma tekniğinde yapılmış günümüze ulaşmış en erken eserler M.. 4. bine ait Mezopotamya'da bulunmuştur (Maryon, 1949, s. 121).

1.3.3. Kakma Tekniği

Kakma tekniği, madenden yapılmış eserlerin üzerine yivlerin ya da yuvaların açılıp, bunların ilerine başka bir cins ve renkte madenlerin kakılmasıyla oluşan bir tekniktir. Bu yivlerin içine tel, yuvaların ilerine ise ince varaklardan istenilen biçimde parçaların kesilmesiyle oluşan parçalar dolgu olarak kakılmaktadır. Eserin malzemesi ile kakılacak madenin eseri renklendirmekte ve zıtlık oluşurmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 39).

Bir madene başka bir cins madeni kakarak süsleme tekniğinin en eski rnekleri Yakın Doğu'da, Eski ağ'da bilinen Mezopotamya'da Ur Kral Mezarlarında bulunan

mızrak uçları ve baltalardır (Maryon, 1949, s. 118). Anadolu’da Hatti kültürüne ait kakma tekniği ile süslenmiş mızrak uçlarına Alacahöyük kazılarında rastlanmaktadır¹¹. M.Ö. 1. bin öncesinde çelikten yapıma kazıma aletleri bulunmadığından dolayı Tunç Çağı’na ait tunç eserlerin üzerinde bulunan kakmaların yapılacağı yuvalar dökümle elde edilmiştir. Yakın Doğu’da bir zaman unutulmuş kakma tekniği Erken İslam döneminde tekrar ortaya çıkmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 40). Sasaniler döneminde genellikle ibriklerin üstünde karşılaşılan kakma tekniği sınırlı kalarak asıl canlanması 12. yüzyılın ortalarından itibaren Horasan’da olmaktadır. Daha sonra Mezopotamya’ya geçerek yayılmaktadır (Shepherd, 1959, s. 4). Osmanlı döneminde kakma tekniği yok olmaya başlamaktadır (Bodur, 1987, s. 36).

İslam dönemine ait maden eserlerin üzerinde görülen kakma tekniği iki yöntemle hazırlanmaktadır. Bunlar yivlerin hazırlanması ve tel biçimindeki dolgunun kakılması ile yuvaların hazırlanması ve varakların kakılması şeklindedir. Yivlerin hazırlanması ve tellerin kakılması yönteminde ucu küt ya da keskin olan çelik kalemler kullanılarak çalma veya kazıma teknikleriyle yivler oluşturulmaktadır. Yivlere tavllanmış gümüş ya da altın tel konulmaktadır. Yivler oluşturulurken kenarda biriken madenler telin üzerine kapatılmakta ve çekiçlenerek maden eserin yüzeyi ile kakılan madenin yüzeyi aynı düzlemde olması sağlanmaktadır. Ucu keskin kalemle oluşturulan yivler “güvercin kuyruğu” adı verilen altı geniş, üstü dar olan kanallar biçiminde yapılmakta veya açılan yivin zemini tırtıklı olarak yapılmaktadır. Teller konulduktan sonra çekiçlenerek kakılan madenin düşmesi önlenmiş olmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 40-41).

Yuvaların hazırlanması ve varakların kakılması yönteminde ise geniş yuvaların dolgu olarak altın, bakır ya da gümüş varaklardan istenen biçimlerde kesilmiş parçaların kakılmasıyla oluşturulmaktadır. Kakmaların yapılacağı yuvalar farklı biçimlerde yapılarak desene göre oluşturulan varaklar yerleştirilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 41-42).

Kakma tekniğine benzer bir madene başka bir madenin kakılmasını sağlayan bir diğer süsleme tekniği “aplike rölyef” denilen tekniktir. Bir levha üstüne çizilen süsleme kabartma yapılarak yerinden çıkartılmaktadır. Süslenecek eserin üzerine

¹¹ a.g.t. s. 49

levhadan oluşturulan desen çizilerek yiv oluşturulur ve daha sonra bu yive kenarlarından kakılarak parçanın yerleştirilmesi sağlanmaktadır. İnce bir levhanın kullanılması ve yalnızca kenarlarından kakılmasından dolayı eserin kakmaları sağlam olmamaktadır. Gümüş tabaklara uygulanan tekniğe en erken Sasani döneminde rastlanmaktadır. Erken İslam dönemine ait applike rölyef ile yapılmış tek bir örnek bulunmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 42-43).

1.3.4. Delikişi Tekniği

Kesici aletler yardımıyla maden eserlere delikli süslemelerin oluşturulduğu tekniği denilmektedir. Desenlerin ya da maden zemininin kesilip çıkartılmasıyla süslemeler yapılmaktadır (Eruz, 1993, s. 33). Eski Çağ'dan beri uygulanan teknik, yumuşak yapılı madenler üstünde görülmektedir. Tunç Çağı'ndan sonra sert yapılı maden eserlerin süslenmesinde de kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 37).

1.3.5. Savatlama

Arapça'da "sevat", "karartmak" anlamına gelen savat, Türkçe'de "valak" manasına gelmektedir (Arseven, 1970, s. 239). Bir madene başka bir maden kakmak yerine maden eserlerin üzerinde açılan yivlere veya yuvalara kükürt ve bir maden karışımıyla elde edilen siyah renge sahip savatın doldurulmasıyla yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 43). Savatın içerisinde gümüş, bakır, kurşun ve kükürt karışımı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla eklenmektedir. İstenilen koyu gri renk alınıncaya kadar kükürtün eklenmesine devam edilmektedir. Eritilen karışım soğumaya bırakılmaktadır. Soğuyan savat toz haline getirilerek çelik kalemler aracılığıyla oyulan boşluklara konulmaktadır. Bu tozun açılan yivlere ya da yuvalara konulmasından sonra ısıtılarak konulan yeri doldurması sağlanmakta ve soğuduktan sonra parlatılmaktadır (Kuşoğlu, 2006, s. 199; Zaimoğlu ve Parlak, 2011, s. 1049). Çoğunlukla gümüş eserlerin üzerine uygulanan bu teknik renk kontrastlığı sağlamaktadır. İslam maden sanatında büyük bir yer kaplayan savatlama özellikle Türkistan, İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da yapılan çoğunlukla gümüş eserlerin süslenmesinde kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 43). Osmanlı döneminde kullanılan teknikle genellikle fincan zarfları, kitap mahfazaları, mücevher kutuları, sandıklar, bilezik gibi eserlerin üstünde karşılaşılmaktadır (Zaimoğlu ve Parlak, 2011, s. 1055).

1.3.6. Yaldızlama Tekniği

Yaldızlama tekniği, kimyasal yöntemlerin uygulanarak altın ile kaplanmasına denilmektedir. Altın ve civadan bir alaşım elde edilmesiyle oluşan teknik, civanın bulunmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Teknik en erken Yunan ve Roma dönemlerinden günümüze ulaşan eserlerde görölmektedir. Türk-İslam maden sanatında bu teknik genellikle tunç, bakır ve gümüş eserlerde kullanılmaktadır (Eruz, 1993, s. 35).

2. İSLAM MADEN SANATININ GELİŞİMİ

Yakın Doğu toprakları maden açısından oldukça zengindir. İslam sanatının gelişme gösterdiği bu topraklarda önceki dönemlerin maden sanatı izlerine rastlamak mümkündür. Yakın Doğu'da kullanılan teknikler yüzyıllar içinde gelişme göstererek İslam maden ustaları tarafından Sasani ve Bizanslılardan teslim alınmıştır. İslamiyet'in getirdiği yenilik ve değişimlerle kendi üslubunu oluşturan İslam maden sanatı ortaya çıkmıştır (Erginsoy, 1978, s. 1). Selçuklu, İlhanlı ve Memlûkler'in sanatlarından etkilenen ve sonraları kendi sanat anlayışlarını ortaya koyan Osmanlılar ile maden sanatı doruğa ulaşmıştır (Erginsoy, 2008, s. 979-980).

7.-11. yüzyıllar arasını kapsayan Erken İslam döneminde, ele geçirilen bölgelerdeki medeniyetlerin kültürlerinden etkilenilmektedir (Barrett, 1949, s. 5; Erginsoy, 1982, s. 181). Bu dönemin maden eserlerinde Sasani, Roma, Bizans ve Doğu Akdeniz'in Kopt sanatının etkileri görülmektedir (Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 14; Atıl, 2008, s. 874). İslam devletlerinden önce Mezopotamya ve İran'da yaşayan Sasaniler'in (224-642) kullandığı teknik, biçim ve süslemeler Erken İslam döneminde de kullanılmaya devam edilmektedir (Fehervari, 1974, s. 25).

Orta Asyalı Türkler'in, Abbasilerin ordusuna 9. yüzyıldan itibaren getirilmesiyle birlikte Orta Asya etkileri maden sanatında görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 50-51). İslami üslubun ortaya çıkarak hızla gelişmesi Abbasi döneminde olmaktadır (Barrett, 1949, s. 5).

Erken İslam döneminde Mezopotamya, İran ve Maveraünnehir atölyelerinde (Erginsoy, 1982, s. 181) altın, gümüş, tunç malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemelerden tabak, tepsi, tas, ibrik, maşrapa, vazo, hayvan biçimli buhurdan ve kaplar yapılmıştır. Bu eserler yapılırken dövme ve döküm teknikleri kullanılmış; kabartma, kazıma, savatlama, yıldız gibi süsleme teknikleriyle süslenmiştir. Bu yapımlar ve süsleme teknikleri Sasani sanatında da görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 52-53, 77, 89). Bu eserler biçim, süsleme konuları ve motifleri açısından Sasani etkileri göstermesinin yanında Orta Asya etkileri de taşımaktadır.

En yaygın bulunan ve Sasani örneklerine benzeyen ibrikler armut gövdeli, aşağı doğru genişleyen bir kaidesi ve genellikle ağız kenarına gidildikçe genişleyen yivlerle süslü bir boyna sahiptir. Boncuk dizeleri ya da üsluplaştırılmış hayvan

biçiminde yapılmış kulpları bulunmaktadır. Parmak koymaya yarayan üst kısım palmet, bir hayvan başı, yaprak biçimli olabilmektedir (Fehervari, 1974, s. 25; Erginsoy, 1978, s. 77). Bu tür ibriklerin en erken tarihli Tiflis Müzesi'nde bulunmaktadır. Tunçtan döküm tekniğiyle yapılan eserin üstünde bulunan kufi kitabede 689 yılında Basra'da yapıldığı ve "İbn Yezid" adı yazmaktadır. Armut gövdeli ibrikler 10. yüzyılın sonlarına kadar yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 77-79). 8.-10. yüzyıl Horasan'a tarihlendirilen armut gövdeli ibriklerin üzerinde karşılaşılan ve önceki dönem ibriklerinde görülmeyen bir madene başka bir maden kakma tekniğinin ilk uygulamaları yapılmıştır. Horasan ibriklerinin üzerinde görülen bu süsleme tekniği tekrar Horasan'da Selçuklu döneminde önemli bir gelişme sağlayacaktır. 13. yüzyılda İran'dan Mezopotamya'ya ve Yakın Doğu'ya yayılarak 13. ve 14. yüzyıllarda uygulanacak olan önemli bir tekniktir. Aynı zamanda deliği tekniğinin de ilk örnekleri görülmekle birlikte 12. yüzyılda Selçuklu döneminde önemli bir gelişim sağlayacaktır. Hayvan biçimli kaplar ve buhurdanlarla sonraki dönemlerde de karşılaşılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 79-80, 82, 89).

Bazı gümüş tabaklarda ise Orta Asya sanatında görülen eğri kesim tekniği görülmektedir. Eserlerin üstünde görülen süsleme konuları ve motiflerinde de Sasani özellikleri görülmekle birlikte bazı değişiklikler söz konusu olmaktadır. Erken İslam döneminde motifler daha üsluplaştırılmıştır. Bu dönemde çoğunlukla soylu kişiler için yapılmış eserlerin üstünde saray hayatı ile ilgili sahneler, kadın figürleri, hayvan figürleri, çeşitli motiflerin karıştırılmasıyla oluşan kompozisyonlar ve yazı kuşakları yer almaktadır. Saray hayatını anlatan bazı örneklerde görülen Sasani sanatında rastlanmayan hükümdar figürü Orta Asya sanatında görüldüğü üzere bağdaş kurarak oturur vaziyettedir. Hayvan figürlerinin gövde, baş gibi bölümleri çerçevelere ayrılmış ve içleri geometrik biçimlerle doldurularak İslami bir özellik kazanmıştır. Bu hayvan figürleri madalyonlar içine ve eserin kenarlarına yapılmış birbirini takip eder biçimdedir. Birbirini takip eden hayvan dizileri Selçuklu dönemi maden eserlerine öncülük edecektir. Bitkiler ise üsluplaştırılarak verilmektedir. Eserlerde yazıların süsleme elemanı olarak yer alması İslami özelliklerini arttırmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 52-76).

Fatımi dönemi (909-1171) sanatında Kuzey Afrika ve İran sanatının etkileri görülmektedir. Bu etkilerin geliştirilmesiyle 11. yüzyılın başlarında Kuzey Afrika ve

Müslüman İspanya topraklarında kendi sanatlarını ve üsluplarını oluşturmuşlardır (Erginsoy, 1978, s. 110). Tarihi kaynaklarda Fatımi dönemi maden sanatından bahsedilmektedir. 15. yüzyıl başlarında El-Makrizi Mısır arşivlerini inceleyerek ve bu kaynaklarda üç bini aşan gümüş ve altın eserlerden bahsetmektedir. Fatımi dönemi maden eserleri altın, gümüş ve tunç malzemedен yapılmıştır. Bu madenlerden yapılan eserler günümüzde az sayıdadır. Günümüze ulaşan eserlerin çoğunu ziynet eşyaları oluşturmaktadır. Altından ziynet eşyaları yapılmış, filigre, granüle, taş kakma, cloisssonе-mine tekniği ile süslenmiştir. Cloisssonе-mine tekniği bu dönemde çok kullanılmıştır (Barrett, 1949, s. 13; Fehervari, 1974, s. 44; Erginsoy, 1978, s. 111). Bu teknik Fatımilerin İslam maden sanatına getirdiği en büyük yeniliktir. Bizans sanatında görülen cloisssonе-mine tekniğini Fatımi ustalarına Bizanslı ustaların öğretmiş olması muhtemeldir. Fatımi eserleri Bizans örneklerine benzemekte ancak üzerlerinde bulunan kufi yazılar ile Fatımi dönemi olduğu kesinleşmektedir (Erginsoy, 1978, s. 111-112, 119).

Bu dönemde gümüş eserler, yıldızlama ve savatlama ile süslenmiş olup Gerona Katedrali'nde bulunan yıldızlama tekniğiyle süslenen gümüş bir kutu örnek teşkil etmiştir. Bu eser Kurtuba'daki halife el-Hakam II (961-976)'den sonra halife olacak Hişam II için yaptırılmıştır (Barrett, 1949, s. 14; Erginsoy, 1978, s. 112-113).

Fatımi döneminde dövme tekniği ile yapılmış, delikişi tekniğiyle süslenmiş tunç eser bulunmakla birlikte genellikle döküm tekniği ile yapılmış kazıma tekniği ile süslenmiş eserler mevcuttur. Döküm tekniği ile hayvan biçimli kaplar ve çeşme süsleri yapılmıştır. Grifon, aslan, geyik, tavşan gibi hayvan biçimine sahip eserler sıklıkla görülmüştür (Fehervari, 1974, s. 43-44; Erginsoy, 1978, s. 114-116). Sasani dönemine kadar giden ve Erken İslam döneminde de görülen hayvan biçimli eserler Mısır ve Müslüman İspanya'da da yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 112-120; Yeomans, 2006, s. 83). 11.-12. yüzyıllarda Mısır'da görülen realizm akımının etkilerinden dolayı Fatımi dönemi Mısır'ına atfedilen eserler İran'da yapılan eserlere göre daha gerçekçi ele alınmaktadır. Bu yüzyıllara tarihlendirilen Fatımi Mısır eserlerinin İran'dan etkilenecek yapıldığı düşünülmektedir. İran'da 11. yüzyılın ortalarından sonra hayvan biçimli maden eserlerin yapımı artış göstermektedir (Erginsoy, 1978, s. 115, 120).

Selçuklular dönemi (1040-1308) ile İslam maden sanatının en parlak dönemi başlamıştır. 1221 yılında Moğol saldırılarına kadar İran'da Selçuklu sanatı hakim

olmuştur. Büyük Selçuklu döneminde altın, gümüş, pirinç ve tunçtan eserler yapılmıştır. Altın ve gümüşten eserler yapılmış olmasına rağmen bu madenlerden yapılan eser sayısı günümüzde azdır. Günümüze ulaşan altından yapılmış tek eser kazıma tekniğiyle süslü bir taptır. Gümüşten ise tepsi, gülabdan, tas, şamdandan, buhurdan, maşrapa gibi eserler yapılmıştır. Bu eserler kazıma, savatlama, kabartma gibi süsleme teknikleri ile süslenmiştir. Eserlerde üsluplaştırılmış bitkiler, koşan hayvanlar, grifon, sfenks gibi efsanevi yaratıklar, iri yazı kuşakları ile süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur (Barrett, 1949, s. 6-7; Erginsoy, 1978, s. 142, 224-225). Gümüşten yapılmış Büyük Selçuklu dönemine ait sadece iki eserin kitabesinde tarih ve eser hakkında bilgi bulunmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 224). Bu eserlerden biri Boston, Güzel Sanatlar Müzesi'nde yer alan Sultan Alp Arslan'a ait gümüş bir tepsidir. Tepsinin ortasında bulunan büyük kufi yazıda bu sultan için yapıldığı, "1066" tarihi ve "Hasan el-Kaşani" adında bir usta tarafından yapıldığı yazmaktadır. Sultanın karısı tarafından ısmarlanarak sultana armağan edildiği bilinmektedir. Kıvrık dallarla kaplı zemin üzerinde derin çizgilerle oluşturulan su kuşları, ördekler, dağ keçileri yer almaktadır. Zeminde yer alan bütün boşluklar balık pulu gibi hafifçe çizilerek doldurulmuştur. Kitabesinde önemli bilgilerin yer alması ve günümüze ulaşan Sultan Alp Arslan'a ait olduğu bilinen tek eser olması açısından önemlidir (Pope ve Wiet, 1933, s. 223-224; Yetkin, 1971, s. 101-103). Gümüşten yapılan diğer bir önemli eser ise Boston, Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan "1137" tarihli, kitabesinden Sultan Sancar'a ait olduğu anlaşılan şamdandır (Barrett, 1949, s. 7).

Selçuklu döneminde ayna, kutu, tepsi, kase, hokka, havan, kalemdan gibi maden eserler yapılmıştır. Selçuklu maden eserlerinde kitabelerin kullanılması, geometrik ve bitkisel süslemelerin geniş yer kaplaması, zeminde boşluk bırakılmaması, figürlü süslemenin kullanılması görülen süsleme özellikleridir (Lar ve Moradi, 2017, s. 972).

Büyük Selçuklu döneminde yapılan tunç ve pirinç eserler genel olarak ele alındığında maden sanatında iki ekol ile karşılaşmaktadır. Birinci ekol, dökümle yapılan ve kazıma, kabartma ya da deliği tekniği ile süslenmiş tunç eserlerdir. İkinci ekol Horasan ekolü olarak da anılan döküm ya da dövme tekniği ile yapılmış, kakma tekniği ile süslenmiş tunç ya da pirinçten yapılan eserlerdir (Erginsoy, 1978, s. 152).

Birinci ekolde tepsi, leğen, ibrik, ayna, havan, bakraç, şamdan, kandil gibi eşyalar yapılmıştır. Bu eserleri yapan ustalar özellikle biçim güzelliğine ve desenlerin zemine sıkıştırılmadan yerleştirilmesine dikkat etmiştir. Koşan hayvan figürleri, madalyonlar içinde harpi, sfenksler, kıvrım dalların yapraklarla sonlanması, nesih ya da kufi kitabe kuşaklarıyla oluşturulan kompozisyonlarla eserler süslenmiştir. Kitabeler eser hakkında genellikle bilgi vermeyen, iyi dilek kitabeleridir (Erginsoy, 1978, s. 153, 226; Barrett, 1949, s. 8). Birinci ekole bağlı bu eserler Sistan ve Horasan'da bulunmuşlardır. Doğu İran atölyesinde yapılan eserlerin yanında bazı parçalar Orta ve Batı İran'da Rey, Hamadan, ve Nihavend'de ele geçirilmişlerdir (Barrett, 1949, s. 7).

Bu ekole bağlı yapılan ibrikler biçim olarak Erken İslam döneminde yapılan ibriklere benzemektedir. Tepsi ve leğenler sığ ve dairesel olarak yapılmış, düz, yivli ya da dilimli kenarlara sahiptir. 12.-13. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Delikişi, kazıma, kabartma tekniği ile süslü silindirik gövdeli, kubbe kapaklı, saplı buhurdanlar; üçayak üzerinde bulunan silindirik gövdeli, yarım kubbe kapaklı buhurdanlar; aslan, fil gibi ayakları bulunan tepsi buhurdanlar; aslan¹², kuş biçiminde delikişi ve kazıma tekniği ile süslü buhurdanlar bu dönemde yapılan eserlerdir. Yarım kubbe kapaklı buhurdanlar sadece İran'da yapılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 153-166). Tunçtan yapılan delikişi tekniği ile süslenmiş hayvan biçimli buhurdanlar ve kaplar heykelimsi özelliktedir (Grube, 1966, s. 75). Halkalı ve saplı aynalar, altıgen, sekizgen biçimli havanlar, gövde kısmı aşağı doğru genişleyen bakraçlar bu dönemde yapılan eserler arasındadır. Eserler, koşan hayvanlar, astrolojik semboller, sfenks, atlı av sahneleri, bitkisel kompozisyonlar ve yazı kuşaklarıyla süslenmektedir (Erginsoy, 1978, s. 171-190).

İran maden sanatında ikinci ekol olan Horasan ekolünde döküm ya da dövme tekniğiyle yapılmış tunç ya da pirinçten yapılan eserler kakma tekniği ile süslenmiştir. Kakma tekniği ilk önce Erken İslam döneminde Horasan'da yapılan bazı ibriklerin üzerinde az olarak görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 194). 11. yüzyıldan sonra İslam topraklarında gümüş kıtlığının baş göstermesi ustaları maden alaşımlarını ve gümüşü kakma olarak kullanmaya yönlendirmiştir (Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 16-17). Bir madene başka cins maden kakarak süsleme tekniği, 12. yüzyılın ilk çeyreği ve ikinci

¹² Detaylı bilgi için bkz.: Shepherd, Dorothy G. (1957). "A Lion Incense Burner of the Seljuk Period". *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, 44/6, s. 115-118.

yarısında tunç ve pirinçte Doğu İran Horasan'da ve özellikle Herat'ta önemli bir gelişme sağlamaktadır (Barrett, 1949, s. 8; Allan, 1982b, s.20). Kakma tekniği daha sonraları 13. yüzyıl başlarında İran'dan Mezopotamya'ya ve az bir zamanda Yakın Doğu İslam topraklarına geçmektedir. Kakma tekniğiyle ilk olarak tunç malzeme üzerinde bakır ve gümüş kakma olarak karşılaşılmaktadır. 12. yüzyılın sonlarında ise pirinç malzeme üzerinde gümüş ve bakır kakmalar kullanılmaktadır (Barrett, 1949, s. 8; Erginsoy, 1978, s. 194). Bakır kakmalar 13. yüzyılın ilk yarısında seyrekleşmeye başlayarak bu yüzyılın ortasından itibaren bakır kakmalar yerini altın kakmalara bırakmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 194).

Selçuklu dönemi kakma tekniği ile süslü bazı eserlerin üzerinde tarih, unvan, yapıldığı yer, eseri yapan kişinin adı ve kim için yapıldığını bildiren kitabelerle karşılaşılmaktadır. Kakma tekniği ile yapılmış günümüze ulaşan en erken tarihli eser bir tunç kalemdandır. Bu eser bakır ve gümüş kakmalarla süslenmiş ve “1148” tarihli (Barrett, 1949, s. 8). 19 cm uzunluğundaki dikdörtgen biçimli kalem kutusunda süslemeye hakim olan Arapça ve Farsça yazılmış kitabesi bulunmaktadır. Sahibine mutluluk, başarı, zafer gibi iyi dileklerin bulunduğu kitabe kıvrım dallarla süslenmiş zemin üstünde yer almaktadır. “Ömer ibn el-Fazl ibn Yusuf el-beyya” adında bir kişinin eseri yapan usta olduğu ve “Ali ibn Yusuf ibn Osman el-Hac” için yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca kalem kutusunda Farsça yazılmış şiirler de görülmektedir (Mayer, 1959, s. 87; Giuzalian, 1968, s. 96-98, 114-115). “*el-bayya*” kelimesi “tacir” ya da “komisyoncu” anlamında ticaret işiyle uğraşanlar için kullanılmaktadır. Bu eseri yapan kişinin ve eserin sahibinin tüccar sınıfından ve aynı aileden olduğu anlaşılmaktadır. Kalem kutusu, Selçuklu döneminde kakma tekniğinin kullanıldığı en erken tarihli eser olması açısından önemlidir (Giuzalian, 1968, s. 101-102, 109-110, 118-119).

Horasan maden eserleri arasında en önemlilerinden biri Hermitage Müzesi'nde bulunan Bobrinski Bakracı'dır. Bakracın üzerinde “1163” tarihi, Herat'ta yapıldığı, döküm ve kakma ustalarının adlarının bulunmasının yanında Zincanlı bir tüccar için yapıldığını bildiren kitabesi yer almaktadır. Eserde bakır ve gümüş kakma süslemeler bulunmaktadır. Saray ve av sahneleri, insan ve hayvan başlı yazılarla süslenen eser, “canlı yazı”ların bulunduğu ilk eserdir (Barrett, 1949, s. 9; Grube, 1966, s. 75). Eserin üstünde saray, taht, şölen gibi soylu kişilerin eserlerinde görülen konuların işlenmiş

olması 12. yüzyılın ortasından sonra bu dönemin toplumunda tüccar kesiminin çok önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (Grube, 1966, s. 76; Erginsoy, 1978, s. 195-197).

Eserlerin üzerinde görülen süslemeler çoğunlukla karışık olarak yapılmaktadır. Kakmalar oldukça sağlamdır. Eserler farklı biçimlerde yapılarak çeşitlilik sağlanmıştır (Allan, 1982a, s. 13-14). Horasan eserlerinde iki ya da daha fazla teknikleri bir arada görmek mümkündür (Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 17).

Sasani ve Erken İslam dönemlerinden bilinen biçimlerin yanında yeni üretilmiş kap biçimleri görülmektedir. İbriklerde çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Gövdeleri silindirik, yivli, yönlü olarak yapılan ibriklerin emzikleri yüksek yuvarlak bir boyna bağlanmaktadır. Gövdeleri dilimli olarak yapılmış ibrikler ile Selçuklu türbeleri arasında benzerlik kurulmaktadır. Bu ibrik biçimi İran'a aittir (Dimand, 1945, s. 87; Fehervari, 1974, s. 56).

Yedi diskli rozet süsleme ortak bir özellik olup İran, Horasan eserlerinin özelliğidir (Dimand, 1945, s. 90; Barrett, 1949, s. 10). İran sanatında sıklıkla kullanılan Zodyak ve gezegen işaretleri Suriye, Mezopotamya ve Mısır'da yapılan maden eserlerin üzerinde de görülmektedir. Boş alanları dolduran hayvan başlı birbirine geçerek sonlanan kıvrım dallar, arabesk zemin üzerinde insan başlarıyla biten canlı yazılar 12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başına tarihlendirilen Horasan eserlerinde genellikle karşılaşılan süsleme programı olmaktadır. Musul ya da Şam'da yapılan eserlerin bazılarında bu yazılara rastlanmaktadır (Dimand, 1945, s. 87-88; Erginsoy, 1978, s. 199).

Horasan ekolüne bağlı kakma tekniği ile süslenmiş eserlerden tarihli örneklerin yazılarının karakterine dayanılarak 13. yüzyılın ilk çeyreği Horasan'a atfedilen eserler bulunmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 218). Ayaklı olarak yapılmış taslar, küre ve elips biçimindedir. British Müzesi'nde bulunan kapaklı, ayaklı tas "Vaso Vescovali" adıyla bilinmektedir. Ayaklı tas bu dönemde yapılmış olan ibrik, kalem kutusu, hokka, kase gibi gümüş ve bakır kakmalı eserlerden ilham alınarak yapılmıştır (Hartner, 1973-1974, s. 99-100). Gümüş kakma ile süslenmiş eser, kuşaklara ayrılarak yuvarlak madalyonlar içinde müzisyen, av sahneleri, insan başlı nesih yazı, Zodyak işaretleri yer almaktadır (Pinder-Wilson, 1951, s. 86). Ayaklı taslardan bir diğeri olan "Wade Cup"

olarak bilinen Clevand Sanat Galerisi'nde yer alan eser de benzer özellikler göstermektedir (Hartner, 1973-1974, s. 100). Gümüş kakmalar bol miktarda kullanılmıştır. İyi dilekleri bildiren canlı nesih yazı ustaca yapılmıştır. Gövde etrafını dolanan kuşaklar arasındaki boşluklar Zodyak işaretleri ile süslenmiştir. Balık, sfenks gibi gerçek ve hayali hayvan şeritleri birbirini takip etmektedir (Ettinghausen, 1957, s. 328).

1220-1221 yıllarında Maveräünnehir ve Horasan Cengiz Han tarafından işgal edilmiştir. Buhara, Semerkant, Belh, Merv, Nişapur ve Herat'taki maden merkezleri yağmalanmış ve buralardaki ustalar başka yerlere götürülmüştür (Barrett, 1949, s. 10). Bu yüzyıldan sonra maden sanatı gelişiminin izini sürmek güçleşmiştir (Yılmaz, 1977, s. 72).

Zengiler döneminde Mezopotamya'da, Eyyubiler döneminde Suriye'de maden sanatı önemli bir seviyeye gelmektedir. Zengiler ve Eyyubiler döneminde önemli maden sanatı merkezi Musul ve Şam olmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 228). Musul ve Şam'da yapılan eserlerin birbirinden ayırt edilmesinde güçlük çekilmektedir. 13. yüzyılın başında maden üretiminde etkili olan Musul, İranlı sanatçıların özelliklerini taşımasının yanında kısa bir zamanda kendi üslubunu oluşturmaktadır (Grube, 1966, s. 100).

Mezopotamya ve Suriye'de değerli madenlerden yapılmış eserler günümüze gelememiştir. Sadece gümüşten yapılan tek bir kap bilinmektedir. Pirinçten yapılmış delikişi tekniği ile süslü pirinç kandiller Suriye'ye, tunçtan yapılmış kabartma tekniği ile süslü aynalar ise Mezopotamya'ya mal edilmektedir. Kakma tekniği ile süslenen pirinç eserler de bulunmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 230).

Pirinçten yapılmış delikişi tekniği ile süslenmiş kandiller, kaide ve omuzdan az basık olarak yapılmış, yuvarlak bir gövdeye, dışa doğru genişleyen yüksek boyna ve kısa bir ayağa sahiplerdir. Geometrik, bitkisel süsleme ve kitabe bulunan eserler Suriye'ye mal edilmektedir. Kitabeler yapan usta adı, üretim yeri ya da kim için yapıldığı hakkında bilgi vermemektedir. İstanbul TIEM'de bulunan pirinç kandilin kitabesinde "1090" tarihi yer almaktadır ve bu grubun önemli bir eseridir (Rice, 1955, s. 217- 219).

Pirinçten yapılan kakma tekniği ile süslenmiş bu dönem eserleri Musul ekolü olarak adlandırılmaktadır.

Horasan'da gelişme gösteren kakma tekniği 13. yüzyılda Mezopotamya'ya siyasi olaylardan etkilenen İranlı sanatçıların kaçıp gelmesi ve atölyelerini buraya kurmasıyla taşınmıştır (Dimand, 1945, s. 88; Shepherd, 1959, s. 4-5).

Mezopotamya ve Suriye'de kakma tekniğiyle süslenmiş eserlerin üstünde görülen kitabelerde, çoğunlukla tarih ya da emir, atabeklerin ismi, unvanı, eseri yapan ustanın imzası ve nispeti görülmektedir. “*Musullu (el-Mavşili)*” nispetinin kullanıldığı eserlerin hepsi Musul atölyelerinde (Musul işi) yapılmamış, Musul kökenli sanatçılar tarafından Musul ekolüne bağlı kalınarak yapıldığı söylenebilmektedir (Fehervari, 1974, s. 93; Erginsoy, 1978, s. 234).

Bu ekole bağlı ibrikler, şamdanlar, leğenler, kutu gibi eserler olduğu bilinmektedir. Bunlar zengin süslemelere sahiptir. Eserlerde İran etkileri görülmesinin yanında eserlerin biçimleri ve süslemelerinde gelişmeler yaşanmaktadır (Fehervari, 1974, s. 95-96).

British Müzesi'nde bulunan “Blacas ibriği” Musul'da yapıldığı bilinen bir eserdir. Üstündeki Arapça yazılı kitabesinde “1232 yılında Şuca ibn Men'a el-Mavşili” tarafından “Musul”da yapıldığı yazmaktadır (Rice, 1950, s. 627). Bakır kakmaların kullanıldığı son eser olması açısından önemlidir (Fehervari, 1974, s. 95). Musul'da yapıldığı bilinen diğer bir eser ise David Koleksiyonu'nda yer alan kalem kutusudur (Raby, 2012, s. 23). Dikdörtgen biçime sahip, uçları yuvarlatılmış 36,3 cm uzunluğundaki kalem kutusu pirinçten yapılmış gümüş kakmalarla süslenmiştir. Eserin üstündeki kitabesinde “Bu kalem kutusu 653 (1255-1256) yılında Musul'da yapıldı. Aynı yıl Ali ibn Yahya el-Mavşili tarafından kazındı” yazmaktadır (von Folsach, 2001, s. 317).

Musul sanatçısının imzasını taşıyan en erken tarihli eser İbrahim ibn Mevaliye'nin öğrencisi olan “İsmail ibn Vard” tarafından “1220” yılında yapılan Benaki Müzesi'nde bulunan gümüş kakma ile süslenmiş pirinç bir kutudur (Barrett, 1949, s. 11; Rice, 1953, s. 61).

Günümüze kadar gelen örnekler arasında ibrikler önemli bir yer kaplamaktadır. “Musullu” nispetini taşıyan ibriklerden bazıları biçim olarak İran’ınkine benzer kenarlı olarak yapılmış, bazı eserler ise kısa ayaklı, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen yuvarlak gövdeli, uzun boyunlu, düz emzikli, yüksek kemerli kulptan oluşan Musul ibrikleridir. Biçim olarak Musul ibriği olan ve “Musullu” nispetinin kullanıldığı en erken tarihli ikinci eser Cleveland Sanat Müzesi’nde bulunan “1223” tarihli “Ahmet ibn Ömer el-Zeki” tarafından imzalanmış gümüş kakmalarla süslenmiş ibriktir (Shepherd, 1959, s. 5-6; Fehervari, 1974, s. 96). Mezopotamya kakma eserlerinde görülen “canlı” yazının en erken örneği olması açısından önemlidir. Kufi ile yazılmış iyi dilekleri içermektedir (Shepherd, 1959, s. 7). Gövde üstünde bulunan ve Mezopotamya ve Suriye maden eserlerinin tipik özelliklerinden biri olan dilimli madalyonlar içinde figürler yer almaktadır. Bu dilimli madalyonlarda kuşları avlayan avcı, çiftçilik yapan adam, flüt çalan bir çoban gibi günlük yaşamı anlatan sahneler bulunmaktadır. Bu sahneler maden eserlerde ilk defa görülmektedir. Ayrıca alt sırada İran maden eserlerinde görülen dans eden figürler ve müzisyenlerin bulunduğu kompozisyonlar Mezopotamya ve Suriye eserlerinde de karşılaşılmaktadır (Shepherd, 1959, s. 7; Erginsoy, 1978, s. 246).

13. yüzyılın ortalarında yapılan eserlerden Suriye’de yapılmış bir grup eserin üzerinde Hristiyan ikonografisi ile ilgili sahneler bulunmaktadır (Rice, 1957, s. 316). İncil’den alınmış sahneler, Meryem Ana ve Çocuk, Hristiyan azizlerinin tasvirleri görülmektedir. Hristiyan konularıyla süslü 18 eser bulunmaktadır. Buhurdanlar, tepsiler, ibrikler, şamdanlar, leğenler, matara gibi çeşitli eserler üstünde bu konularla karşılaşılmaktadır (Baer, 1989, s. 6). Eyyubiler, Hristiyan krallıklarıyla iyi ilişkilerde bulunarak bu eserleri onlara armağan etmişlerdir (Barrett, 1949, s. 15).

Moğol istilası sırasında pek çok sanatçı Moğollar tarafından kuzeybatı İran’daki başkentlerine götürülmüştür. Bu etkiler Musul’da muhtemelen maden işçiliğinin son bulmasına yol açmıştır (Fehervari, 1974, s. 94).

Anadolu’nun fethi sırasında kumandanlar tarafından alınan bölgelerde beylik kurma hakkı verilmiştir. Bu beylikler Anadolu Selçuklu devletine bağlı olmuşlardır. Bu beylikler arasında Artuklular 1098’de Güneydoğu Anadolu bölgesine hüküm sürmüşlerdir (Erginsoy, 1978, s. 304-305). Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Eyyubiler, Memlükler, Timurlular gibi devletlerin egemenliğine geçen Artuklular

bağımsız bir devlet olamamışlardır. Anadolu Selçuklu dönemi maden sanatı içerisinde değerlendirilen Artuklu maden sanatı, Anadolu'ya has özelliklerin yanında çeşitli etnik grupların bölgede yaşamasından dolayı Bizans, Suriye, Mezopotamya ve İran tesirleri de sanatlarına yansımıştır (Göktaş Kaya, 2008b, s. 121-122).

11.-13. yüzyıllar arasında Anadolu'da yapıldığı bilinen eser sayısı İran ve Mezopotamya'da üretilen eser sayısından daha azdır. Eserler genellikle tunç ve pirinç malzemeye yapılmış, bir örnek ise çelikten yapılmıştır. Altın ve gümüş eser ziynet eşyaların dışında bulunmamaktadır. Bazı eserlerde dövme bazı eserlerde ise döküm tekniği uygulanmaktadır. Bu eserlerin süslenmesinde delikişi, yıldız, kabartma, kazıma, kakma, mine gibi farklı süsleme teknikleri kullanılmaktadır. Bu süsleme tekniklerinin bir arada kullanıldığı eserler de bulunmaktadır. Süsleme tekniklerinde, kap biçimlerinde ve türlerinde görülen çeşitlilik Anadolu maden sanatını İran Selçuklu maden sanatı geleneklerine bağlamaktadır (Erginsoy, 1978, s. 337, 506-507). Anadolu'daki maden ustaları İran geleneklerinin yanında bulunduğu coğrafyanın da geleneklerini göz önünde bulundurarak kendilerine özgü bir üslup oluşturmuşlardır (Yılmaz, 1977, s. 72).

Anadolu maden sanatında farklı tekniklerin üzerine iş yapan ustaların olduğu bilinmektedir. Bu dönem eserleri az olmasına rağmen farklı süsleme tekniklerini temsil eden eserlerin olması yönünden önemlidir. Kitabelerde yer alan bilgilere göre Anadolu'ya atfedilen eserler az olmasına rağmen bu eserlerde işçilik oldukça iyi durumdadır. Biçimleri, malzemeleri, süsleme teknikleri ve desenleri geniş bir çeşit sağlamaktadır (Erginsoy, 1978, s. 306).

Anadolu'da iki maden sanatı ekolünden bahsedilmektedir. Birincisi, Konya ekolü, ikincisi ise döküm tekniğiyle eserlerin yapıldığı Artuklu ekolüdür (Göktaş Kaya, 2008b, s. 122). Anadolu'da yapıldığı kesin olarak bilinen yuvarlak gövdeli kandillerin en önemli örneklerinden biri tunç kandildir (Çeken, 2006, s. 543, 551). Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan kandil, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nden getirilmiştir. Tunçtan yapılmış yuvarlak gövdeli, ağzı yukarıya doğru genişleyen kandil yıldız, kabartmalarla süslenmiştir. Delikişi tekniği ile süslü eserde karışık arabeskler yer almaktadır. Kandilin tavana asılmasını sağlamak için kandile kabartma olarak üç boğa başı yapılmıştır. Boyunda nesih yazılı bir kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabede Nur Sûresi'nin 35. Ayeti yer almaktadır. Eserin alt kısmında ise "1280-1281"

yılında “Konya”da, “Nusaybinli Muhammed oğlu Ali”nin yaptığı yazmaktadır. Bu ustanın Moğollardan batıya kaçan ustalardan biri olabileceği düşünülmektedir. Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin sonlarına ait bir eser olduğu anlaşılmaktadır (Rice, 1955, s. 207-208; Oral, 1959, s. 113-116). Bu kandilde yer alan boğa başlarının süsleme olarak kullanılmış olması, delikişi ve kabartma tekniklerinin uygulanmış olması açısından tektir (Erginsoy, 1978, s. 397).

Anadolu’da kesin olarak yapıldığı bilinen eserlerin süslemelerinden, biçimlerinden yola çıkılarak Anadolu’ya ait olabileceği düşünülen eserler de bulunmaktadır. Dövme tekniği ile yapılan delik-işi tekniği ile süslenmiş eserlerden biri Konya Mevlevi Dergâhı’na ait olan ve Konya Mevlana Müzesi’ne getirilen pirinç, küre buhurandır. Madalyonların içinde tavus kuşu, aslan, kartal, kuyruğunun ucu ejderle sonlanan aslan figürü yer almaktadır. Küre buhurdanın üst tarafında asılmasını sağlayan bir deliğin bulunduğu plak yer almakta ve bu plağın üzerinde kabartma tekniğinde kuyruğunun ucu ejderle sonlanan bir sfenks figürü yer almaktadır. Bu hayvanlar farklı anlamlar taşımasının yanında burada Güneş-Ay sembolizmi söz konusudur. Küre buhurdanın 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde Konya’da yapıldığı düşünülmektedir. İslam sanatında yapılmış küre buhurdanların en erken örneğidir (Erginsoy, 1981, s. 59-67). Anadolu’da yapıldığı tahmin edilen ve bu dönemde yapılan kandil zarflarından biçim olarak bir grubunu temsil eden eser ise tunçtan yapılmış kübik gövdeli, piramidal külahlı bir kandil zarfıdır. Dövme tekniği ile yapılmış delik-işi tekniği ile süslenmiş eser Konya Mevlana Müzesi’nde bulunmaktadır. Kandil zarfının kapısının üstünde altı köşeli bir rozet bulunmakta ve bunun iki yanında ise aslan figürleri yer almaktadır. Aslanlar birbirlerine bakmaktadır ve kuyrukları ejder motifiyle sonlanmaktadır. Kapının iki yanında ise çift başlı kartal bulunmaktadır. Kapının alt tarafında ise nesih yazılı kitabesinde “Amel-i Hüseyin ibn el Mevlevi” usta ismi görülmektedir. Çift başlı kartal, aslan ve ejder figürü hükümdarlık kudret ve kuvvet ya da ışığın sembolü olarak kullanılmış olmalıdır (Yetkin, 1976, s. 207-210). Bu kandil zarfı Konya Mevlevi Dergâhı’nda kullanılmak için Konya’da bir atölyede yapıldığı düşünülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 418-419).

Anadolu yapımı olduğu söylenebilecek diğer eserler ise kitabesinde Artuklu meliklerinin adlarının olduğu üç eserdir. Bu eserler adı bulunan meliklerin yaşadığı dönemlere ve Güneydoğu Anadolu atölyelerine atfedilmektedir. Bu eserlerden biri

Innsbruck Ferdinandeum Müzesi'nde bulunan mine tekniği ile süslenmiş tabaktır. Diğeri ise Öttingen-Wallerstein Koleksiyonu'nda bulunan Harput Artuklularından Nureddin Artuk Şah'ın (ö.1262) adının bulunduğu tunç bir aynadır. Sonuncusu ise Paris'te özel bir koleksiyonda bulunan, Mardin'in Artuklu Meliki İlgazi oğlu Kara Arslan'ın (1261-1293) adının geçtiği kakma tekniği ile süslenmiş pirinç bir taktır. Ayrıca İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Cizre Ulu Camii'ne ait olan ejder ve aslan başlarından oluşan tunç kapı tokmakları da Güneydoğu Anadolu eseri olarak kabul edilmektedir. Bu kapı tokmaklarından diğeri ise David Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Bu eserlerin malzeme, süsleme tekniği, kompozisyonları ve biçimlerinden yola çıkılarak bu bölgede ürettiği düşünülen eserler de bulunmaktadır (Göktaş Kaya, 2008b, s. 123-126).

Anadolu'da yapılan eserler arasında şamdanlar önemli bir grubu oluşturmaktadır. 13.-14. yüzyıllara tarihlendirilen eserler üstünde taht ve eğlence sahneleri, atlı avcı sahneleri, gezegen ve burç sembolleri, mevsim ve ayların betimlendiği sahneler, sembolik anlamlar taşıyan aslan, kartal, ejder gibi hayvan figürleri ile kompozisyonlar oluşturulmaktadır¹³. Taht ve eğlence sahnelerinde hükümdar bağdaş kurarak oturur biçimde olup elinde kadeh tutmaktadır. Hükümdarın iki yanında bulunan müzisyenler ile eğlence sahneleri anlatılmaktadır. Hükümdarın oturuş biçimi Orta Asya etkileri taşımaktadır (Göktaş Kaya, 2005, s. 175-180).

Anadolu Selçuklu eserlerinde geleneksel taht, av ve eğlence gibi sahnelerin işlenmesinin yanında Bizans etkileri de görülmektedir. Mine tekniği ile süslü tasın üstünde Büyük İskender'in grifonlar tarafından göğe çekilişi tasvir edilmektedir. Bu dönem sanatının, yerleştikleri bölgenin sanatlarından da etkilendiği görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 317, 510). Bizans ve İslam eserlerinde benzer sahnelerle karşılaşılmakta, İslam sanatı Bizans sanatından etkilenmektedir. Anadolu şamdanlarında on iki ayı gösteren sahnelerle Bizans sanatında görülen sahneler bazı farklılıklarla ya da aynı ikonografi içinde verilmektedir (Göktaş Kaya, 2008a, s. 813-814).

13. yüzyılda kakma tekniği "Musullu" nispetini kullanan sanatçılarla Mısır ve Suriye'ye geçmiştir (Ward, 2004, s. 59). Memlüklerin (1250-1517) en önemli maden

¹³ Göktaş Kaya, s. 53-76.

eserleri 14. yüzyılda yapılmıştır. Memlüklerin erken dönemini oluşturan Bahri Memlükleri (1250-1390) dönemi maden sanatında Eyyubi maden sanatının üslup ve kompozisyonlarının etkileri sürmektedir. Eyyubiler tarafından geliştirilen figürlü, bitkisel, geometrik süsleme ve yazılar Memlükler döneminde 14. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar zenginleştirilerek kullanılmaya devam edilmektedir. Selçuklu ve atabekleri döneminde üretilen küre ve silindirik buhurdanlar, dikdörtgen kalemdan gibi eserler Memlük maden sanatında da yapılmaya devam etmiştir¹⁴ (Atıl, 1981, s. 50). Erken dönem Memlük eserlerinin yapıldıkları yerler tam olarak belirlenmemektedir. Kakma tekniği ile süslenmiş eserlerin büyük bir kısmının Şam ya da Suriye’de üretildikleri düşünülmektedir (Fehervari, 1974, s. 123). Eyyûbi eserleri ile Erken Memlük eserlerini ayırt etmek bu bakımdan oldukça zordur. Bu eserlerin üslup özelliklerinde görülen değişim yavaş olmuş ve değişim 14. yüzyılın başlarında görülebilmektedir (Fehervari, 1974, s. 121). 1382’den sonra Burci Memlükleri döneminde Eyyubi etkileri azalmaya başlarken, bunların yerini Çin ve Venedik etkileri almıştır¹⁵.

Memlük maden işçiliği belirli bir seviyede ilerleme göstermeyerek, iniş çıkışlar yaşamıştır. Ekonomik sıkıntılar maden sanatını etkilemiştir. Bakır ve gümüşün zor bulunur olması bunlardan yapılan ve süslenen eserlerin azalmasına hatta yok olmasına neden olmuştur (Hillenbrand, 2005, s. 156, 160).

Bahri Memlükleri döneminde sultanlar ve emirler, sanatçıları maden eserler yapmakla görevlendirmişlerdir. Sanatçılar, maden eserleri ayrıntılı, büyük ve gösterişli yapmışlardır. Maden eserleri günlük kullanım eşyaları ve saray için tören sırasında kullanmak üzere üretmişlerdir. Bu dönemde leğen, kase, ibrik, şamdan, kalemdan, ayna, Kur’an kutusu gibi eserler yapılmıştır. Bu eserleri süslerken gümüş ve altın kakma tekniğini kullanmışlardır. Yapılan eserlerin üstünde sanatçı imzaları bulunmaktadır. Sanatçıların imzalarının bulunduğu eserlerin çoğunluğu erken dönem olan Bahri Memlükleri dönemindedir ve bilinen 17 sanatçı vardır (Atıl, 1981, s. 50-52).

¹⁴ Hassanein, İbrahim (2015). Memlûklü Maden Sanatında Selçuklu Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 426-427.

¹⁵ a.g.t., s. 426.

1275-1350 yılları arasında en üst seviyeye ulaşan Memlük maden sanatında figürlü süsleme gelişme göstermiştir ve yazılar kullanılmıştır. Erken dönem Memlük eserleri saraya uygun olarak taht, eğlence, avcı sahneleri, Zodyak işaretleri ve takımyıldızlarını sembolize eden figürlerle süslenmiş ve bu süslemeler Selçuklu etkileri taşımıştır. 1290-1320 yılları arasında gelişen ve 14. yüzyılın ortalarına kadar kullanılan madalyonları çevreleyen yaban ördek figürleri dönemin en sevilen süslemelerindendir¹⁶ (Atıl, 1981, s. 50). Suriye ve Mısır eserleri üstünde çoğunlukla kullanılan balık figürleri helezoni kıvrımlarla çevrenmektedir (Fehervari, 1974, s. 122).

Memlük maden sanatı “el-Melikü’n-Nasir” unvanıyla tahta çıkan Nasir el-din Muhammed (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) döneminde zirveye ulaşmış ve kakma tekniğini kullanmaya devam etmişlerdir (Atıl, 1981, s. 53; Yiğit, 2004, s. 91).

Memlük sultanı Nasir el-din Muhammed’a ait gümüş ve altın kakmalı pirinç eserler üretilmiştir. Bu eserlerin üstünde figürlü, geometrik, bitkisel süsleme ve yazı elemanları yer almaktadır. Sultana ait eserlerden sadece ikisinin üstünde figürlü süsleme bulunmaktadır. Bir ibrik ve kalemdanının üstünde figürlü süslemeyle karşılaşılmaktadır. Bu eserler saltanatın başlarında 1320 yılından evvel yapılmış eserlerdir. Bu tarihten önce yapılan eserlerde armalara, rozetlere, radyal yazılara ve Çin etkilerine rastlanmamaktadır. Diğer eserlerin üstünde insan figürleri görülmemektedir (Ward, 2004, s. 59-61). Figürlü süslemenin görüldüğü, parça halinde günümüze gelen pirinç kalem kutusu al-Sabah Koleksiyonu’nda bulunmaktadır. Kalem kutusunun kapağının iç tarafında bir madalyon içinde atlı avcı sahnesi ve hayvan mücadeleleri yer almaktadır. Kalem kutusu 1320 yılının ortasından evvel üretilmiş olmalıdır (Ward, 2004, s. 59, 63). Memlük Sultanı Nasir el-din Muhammed ibn Kalavun’un adını ve unvanlarını ya da saray görevlilerinin adlarını taşıyan birçok eser bulunmaktadır. Önemli eserlerden biri olan Kahire Arap Müzesi’nde bulunan delikişi tekniği ile süslenmiş altın kakmalı bir kursidir. “Muhammed ibn Bağdat Sungur” tarafından imzalı “1327” tarihli bir eserdir. Bu sultanın adını ya da unvanını taşıyan leğen, kase gibi çeşitli eserler de bulunmaktadır (Barrett, 1949, s. 16).

¹⁶ a.g.t., s. 428-429.

Sultanlar ve yüksek rütbeli emirler için yapılan eserler teknik ustalık göstermekte ve tüm yüzeyler boş yer bırakılmadan doldurulmaktadır. Muhammed b. Zeyn'e ait eserlerde kakma tekniği çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Birbiri içine geçen bitkiler, hayvanlar, avcı sahneleri detaylı oluşturulmuştur (Hillenbrand, 2005, s. 157). "Muhammed ibn Zeyn" tarafından imzalı, 14. yüzyılın başlarına tarihlendirilen gümüş kakmalarla süslenen Baptistere de Saint Louis leğeni bu dönemin önemli eserlerindedir. Eser, insan ve hayvan figürleriyle süslenmiştir (Fehervari, 1974, s. 122). 13. yüzyıl Musul ekolü etkilerini taşımakta ancak daha ileri bir ustalık göstermektedir (Barrett, 1949, s. 15).

14. yüzyılın başlarında Çin etkileri görülmeye başlamaktadır. Bu etki doğrultusunda süslemede lotus ve şakayık çiçekleri yer almaktadır (Barrett, 1949, s. 16; Hillenbrand, 2005, s. 157). Üsluplaştırılmış arabeskler ve gerçekçi lotus ve şakayık çiçekleri, epigrafik yazılarla eş zamanlı gelişme göstererek Memlüklerin sonuna kadar kullanılmıştır (Atıl, 1981, s. 51).

14. yüzyılın ortalarında figürlü kompozisyon, canlı ve hareketli yazılar, abartılı kıvrımlar azalmaya başlayarak yok olmuştur (Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 26). 14. yüzyılın sonunda kakma tekniğinin kullanıldığı eserlerin süslemelerinde azalma görülmektedir (Fehervari, 1974, s. 123). Figürlü süslemenin yerini patronların ismini bulduran sıkıştırılmış yazılar almıştır. Bu yazılar iyi dilekleri içermektedir. (O'Kane, 2006, s. 107). Memlük maden sanatında kullanılan yazılar sultan ve emirleri öven kitabelerdir (Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 24). Eserlerde görülen yazılar kufi, canlı nesih ve sülüs yazı çeşitleriyle oluşturulmaktadır (Atıl, 1981, s. 50-51). Ancak daha sonraları yazıların üslubunda değişiklik olmakta ve kufi ve nesih yazıdan vazgeçilerek harflerin uzatılması ve yuvarlatılmasıyla oluşturulan tipik Memlük yazısı olan sülüs yazı, 1320 tarihinden sonra süslemenin ana unsuru haline gelmektedir (Fehervari, 1974, s. 121; Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 24). Bu yazı eserlerde büyük boyutlu olarak yapılmış ve zemini bitkisel ve geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir (Hillenbrand, 2005, s. 157). Yazı ile oluşturulan süslemede gövde tamamen kaplanmış biçimdedir. Düz kaideli, düz duvarlı ve ağzı hafif dışa açılır biçimde yapılmış kaseler yeni bir biçim olarak ortaya çıkmıştır ve şamdanlar önemli bir yerde bulunmaktadır (Fehervari, 1974, s. 122- 123). Memlükler döneminde dairesel yazılar çeşitli eserlerin üstünde

hükümdarlar tarafından kullanılmış ve 15. yüzyılda da kullanılmaya devam etmiştir (Allan, 1982a, s. 25).

Memlüklerin getirdiği önemli bir yenilik hanedan armalarıdır. Bu armalar, sultanlar ve emirler için üretilen maden eserlerin süslemesinde kullanılmaktadır¹⁷ (Fehervari, 1974, s. 121). Memlüklerin hiyerarşik bir yapıda olması ile hanedan armaları kullanılmış ve bu hanedan armaları saraydaki amirlerin görevlerini göstermektedir (O’Kane, 2006, s. 99).

1382-1517 yılları arası Burci Memlükleri dönemini kapsamaktadır. Maden sanatı 14. yüzyılın son çeyreği içinde gerileme göstermektedir. İmparatorluğun gücünün azalmaya başlamasıyla sonraki yıllarda daha da gerilemeye başlamıştır. Bu yüzyılın başlarındaki maden eserlerin süslemesine oranla eserler boyut ve süsleme olarak daha ölçülüdür. Burci Memlükleri döneminde imzalı ve tarihli eserler az olmakla birlikte 5-6 sanatçının imzası bulunmaktadır (Atıl, 1981, s. 51, 53).

Memlüklerin ilerleyen dönemlerinde ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Bu ekonomik sıkıntılar maden sanatını da etkilemiştir. Değerli madenler kakılarak süslenen eserlerden bazılarının gümüş ve altın kakmaları çıkartılıp eritilmiştir. Bu yerlerinden çıkartılan kakmalar, izlerinden anlaşılmaktadır. (O’Kane, 2006, s. 107). 1420 yılından itibaren kakma tekniğine duyulan ilgi azalmış, bunun yerini Çin’in mavi-beyaz porselenleri almıştır (Barrett, 1949, s. 17).

15. yüzyılda yapılan maden eserlerde gümüş, bakır ve altın kakmalı eserlerin eksikliği görülmüş ve yüksek kaliteli eserlerin yapımı sonlanmıştır. Renk oluşturmak için birçok eserin zeminine siyah bileşimler kullanılmıştır. Ekonominin bozulması ve kişinin isteklerinin değişmesi İslam maden sanatında sorunların ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Sanat patronları maden eşyaları yerine el yazmaları veya Çin porselenleri almaya başlamışlardır (Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 28).

15. yüzyılın son çeyreğinde Sultan Kayıtbay (1468-1496) döneminde az bir süre de olsa canlanma olmuştur. Pirinçten yapılmış altın ve gümüş kakmalı eserler saray için az sayıda yapılmaya başlanmıştır. Kalitesi düşük eserler üretilmiştir. Savatlı ve kalaylı bakır eserlerin yapılmasında artış olmuştur. Bu eserler de üstünde sultanların

¹⁷ a.g.t., s. 426.

isimlerini taşımaktadır. Sultan Kayıtbay'ın adı leğen, kase, şamdan ve tepsi gibi eserlerin üstünde görülmektedir. Bakır ve bakır kalaylı tepsiler, kutular, kaseler 16. yüzyılın başlarında sevilen parçalar olmuştur (Atıl, 1981, s. 53; al-Haddad, 2006, s. 169).

Memlüklerin maden sanatı diğer devletlerin sanatında oldukça etkili olmuştur. Osmanlı ile Memlüklerin etkileşimleri sonucu Osmanlı'nın erken dönemlerinde üretilen maden eserlerde Memlüklerin geliştirdiği pek çok biçim ve süslemeler görülmektedir (Atıl, 1981, s. 55; Yiğit, 2004, s. 93).

İran'da ortaya çıkan Timurlular (1370-1507), Timur tarafından İsfahan, Şiraz, Bağdat ve Şam gibi şehirler yağma edilmiş ve buralarda bulunan sanatçılar ve yazın sahibi kişiler başkent Semerkant'a getirilmiştir (Barrett, 1949, s. 19). Başkent Herat olmasıyla 15. yüzyılda Şahruh (1397-1447) ve Hüseyin Baykara (1469-1506) dönemlerinde en üst kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde ilim adamları, sanatkârlar korunmuştur (Özergin, 1976, s. 472-473; Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 24; Şentürk ve Kartal, 2016, s. 112). Dönem hükümdarları sanat koruyucuları olmalarının yanında kendileri de birer sanatçılardır (Aka, 1991, s. 139).

15. yüzyılda yaşanan kültürel gelişmelerle, bu dönem batılı araştırmacılar tarafından "Timurlu rönesansı" olarak tanımlanmaktadır (Subtelny, 1988, s. 479; Dale, 1998, s. 43).

Timur dönemi maden eserleri günümüze az sayıda gelmiş olmasına rağmen gelebilen örnekler dönemin en önemli eserlerini oluşturmaktadır (Fehervari, 1974, s. 108-109). Bu dönem eserlerinde geçmiş dönemlerde kullanılan biçimler değişmiş ve yeni biçime sahip kaplar geliştirilmiş (Robinson, 1976, s. 159), kapların boyutları ise küçülmüştür. Kalem kutusu, şamdan, kase gibi çeşitli eserlerin yanında maşrapalar önemli bir yer edinmiştir (Göktaş Kaya, 2009, s. 56). Herat'ın başkent olmasıyla birlikte 15. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış maşrapa ve vazolar çokça üretilen parçalardır (Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 28). Bu dönemde uzun ve dışa açılan ağza sahip maşrapalar, ejderha başlarının birbirine düğümlenmesiyle hazırlanmış şamdan ayakları ve uzun, silmeli bir gövdeye sahip silindirik şamdanlar yapılmıştır (Hillenbrand, 2005, s. 226).

Maşrapalar çoğunlukla pirinçten yapılmış, gümüş ve altın kakma ile süslenmiştir. Yüksek olmayan bir kaidenin üstünde küre gövde, uzun bir boyun ve ağız kısmından oluşmakta, bazılarında kapak da bulunmaktadır. Bazı eserlerde “S” kıvrımlı ejderha biçimine sahip bir kulp görülmektedir (Fehervari, 1974, s. 109). Kitabesinde Uluğ Bey’in adının yazılı olduğu olasılıkla 1417-1449 yılları arasında Semerkant’ta yapıldığı tahmin edilen yeşim taşlı bir maşrapa bu kap biçimindeki en erken tarihli eserdir (Fehervari, 1974, s. 109; Göktaş Kaya, 2009, s. 57).

Kakma tekniği ile süslenen bu eserlerde kakmalar önceki dönemlerden farklı olarak uygulanmaktadır. Önceki dönemlerde ince levhalar halinde yapılan kakmaların yerini bu dönem 15. yüzyılında ince olarak ufak noktalar halinde uygulanmış, kakma tekniği, süslemede veya zeminde görülmektedir (Göktaş Kaya, 2009, s. 58).

Timur dönemi maden sanatında önceki dönemlerde görülen madalyonlar içine yerleştirilmiş figürlü süslemelerden uzaklaşmıştır (Hillenbrand, 2005, s. 226). Yüze sığdırılmış çiçekler ve şeritler içinde Arapça ve Farsça şiir kitabeleri süsleme programını oluşturmaktadır (Fehervari, 1974, s. 109). Timur döneminde maden eserlerin üstünde Farsça şiir kullanımı yaygınlık kazanarak, farklı şairlerin beyitleriyle bir eser üstünde karşılaşılmaktadır (Fehervari, 1974, s. 109; Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 28; Komaroff, 1992, s. 144). Sadi, Dagigi, Hafız, Kasım el-Envar ve Cami gibi şairlerin şiirlerine rastlanmaktadır (Göktaş Kaya, 2009, s. 58). Maden eserlerin üstünde görülen şiirlerde nesnenin kendisine ya da işlevine göndermeler yapılmaktadır (Komaroff, 2007, s. 27).

Safevi (1501-1736) sanatının alt yapısını Timur dönemi oluşturmaktadır (Anar, 2017, s. 119-120). Safevi döneminin başlarında yapılan maden eserler, geç Timur döneminin sonlarında yapılan eserlerin biçim ve süslemelerini devam ettirmektedir (Atıl, Chase ve Jett 1985, s. 29). Safevi maden sanatı geleneklere bağlı kalınarak geliştirilmiştir. Safevi döneminin ilk yıllarında, Timur döneminde yapılan kase, maşrapa, ibrik gibi biçimler bu dönemde de uygulanmaktadır (Melikian-Chirvani, 1974, s. 545-547).

Bu dönemde gümüşe benzetmek amacıyla kalaylı bakırdan ve tunçtan eserler yapılmaktadır. Şarap kaseleri kalaylı bakırdan, şamdan ayakları ise tunçtandır. Kakma ve kazıma tekniği kullanılmaktadır. Bu dönemde altın ve gümüş kakma kullanımında

azalma görülmektedir. Demir ve çelikten yapılan eşyalara altın kakmalar yapılarak önemleri arttırılmaktadır (Barrett, 1949, s. 20; Melikian-Chirvani, 1974, s. 549; Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 29).

Bu dönem eserlerinde hat sanatında da Timur'un geç dönemlerinin izleri görülmektedir. Timur döneminin sonlarında görülen tasavvufi şiirler, Safevi döneminin başlarında yapılan maden eserlerde de yer almaktadır (Melikian-Chirvani, 1974, s. 548, 555). Kitabelerde İran şairlerinin şiirleri yer almaktadır (Barrett, 1949, s. 20; Babaie, 1998, s. 506). Bu şiirlerin en dikkat çekenleri şamdan ayakları üstünde görülmektedir. Tunçtan yapılmış silindirik biçime sahip şamdan ayaklarında en çok karşılaşılan şiirlerden biri Sadi'nin "Şem'u Pervâne" şiiridir (Melikian-Chirvani, 1974, s. 557).

Safevi dönemi maden sanatında önemli bir yenilik eserlerin üstünde karşılaşılan Şii mezhebinin çağrışımları olan yazıların görülmesidir. Bunlar on iki imamın adlarının ve Hz. Ali'nin adının geçtiği şiirlerdir. Bu şiirler ile karşılaşılması 16. yüzyıldan sonra Safeviler'in maden sanatına getirdiği bir yeniliktir (Melikian-Chirvani, 1974, s. 558, 560).

1299 yılında kurulan Osmanlı devleti ile maden sanatı zirveye ulaşmaktadır (Eruz, 1993, s. 23). Osmanlı devletinin kuruluşuyla birlikte egemen oldukları Anadolu ve Balkan topraklarında bulunan madenleri işletmeye başlamışlardır (Tızlak, 1999, s. 312). Osmanlıda maden sanatının en önemli merkezi İstanbul olmaktadır. Bunun dışında Edirne, Bursa gibi yerlerde de maden sanatı gelişme göstermektedir (Bodur, 1987, s. 36). Balkanlar'da kurulan maden atölyelerinin görüldüğü yerlerin başında Ustovo, Petkovo, Üsküp, Saraybosna yer almaktadır (Kayaoğlu, 1984, s. 218).

Osmanlı maden sanatı gümüş ve altından yapılan eserlerle önemli bir seviyeye ulaşmaktadır. Savatlama ve kakma tekniğiyle süslenen eserler azalarak kaybolmaktadır (Bodur, 1987, s. 36). Bakır, tunç ve pirinç malzemeden yapılan günlük kullanım ve dini yapılarda kullanılmaktadır. Tunç madeni çok az kullanılmaktadır¹⁸ (Kerametli, 1974, s. 121). 14. ve 15. yüzyıl Osmanlı maden sanatında silah, miğfer, zırh gibi askeri alanda kullanılan eşyalar yapılmaktadır (Tunçel, 2011, s. 259).

¹⁸ Esnaf, Tarcan (1972). Turkish Metalwork of the Ottoman Period. Yayınlanmamış Doktora Tezi, School Of Oriental And African Studies University Of London, London, s. 44.

Bakır madeni Anadolu’da çokça bulunmakta ve 19. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır (Bodur, 1987, s. 36). Anadolu’daki bakır madenlerinin en önemlisi Küre bakır madenleridir (Belli ve Kayaoğlu, 1993, s. 50).

Osmanlı döneminde bakır fazlaca kullanılan bir maden olmuştur (Göktaş Kaya ve Ata, 2018, s. 173). Pirinç ve bakırdan yapılmış eşyalar farklı kesimler tarafından kullanılırken saraydaki kişiler gümüş ve altından yapılmış yakut, zümrüt gibi taşlarla süslenen eşyalar tercih etmiştir (Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 28). Osmanlı döneminde bakırdan lenger, sini, fincan zarfı, tabak, matara gibi çeşitli eşyalar yapılmıştır (Ölmez ve Kılınç, 2015, s. 58-67). Osmanlı maden sanatında dövme ve döküm yapım teknikleri; kazıma, kabartma, tombak, savatlama, delik işi süsleme teknikleri kullanılmıştır (Göktaş Kaya ve Ata, 2018, s. 175).

14.-15. yüzyıllarda Osmanlı dönemine ait maden eserlerden günümüze ulaşan eserlerin sayısı çok değildir¹⁹. Osmanlı maden sanatı Selçuklu, İlhanlı ve Memlük maden sanatının etkilerini taşımaktadır (Erginsoy, 2008, s. 979). 14. yüzyıl Osmanlı döneminde yapılan maden eserlerin süslemesinde Selçuklu etkileri görülmektedir. Erken Osmanlı dönemi kendi üslubunu daha oluşturamamıştır. 14. yüzyıldan günümüze ulaşan Louvre Müzesi’nde bulunan tunçtan yapılmış, altın ve gümüş kakmalı vazoun üstünde yer alan kitabede “1329” tarihi ve “Orhan Bey”’in adı yer almaktadır. İnsan ve hayvan figürleri, çiçek ve geometrik süslemeye sahiptir. 15. yüzyılda İstanbul’un fethedilmesiyle birlikte burası sanat ve kültür merkezi haline gelmiş ve yenilikler söz konusu olmuştur. Pirinçten yapılmış fenerler biçim olarak Memlük eserlerine benzerken süsleme olarak farklılık göstermektedir ve Osmanlı kendi üslubunu oluşturmaktadır²⁰. Sultan II. Murat’ın adının bulunduğu tas ve Fatih Sultan Mehmet’in adının bulunduğu ibrik kakma tekniğiyle süslenmiş, Memlük etkileri taşımaktadır (Erginsoy, 2008, s. 979).

16.-17. yüzyıllarda maden sanatı İstanbul’da çok gelişmiştir. Bu gelişim 18. ve 19. yüzyıllarda gümüşten yapılan eserlerle sürdürülmektedir (Kerametli, 1974, s. 121). 16. yüzyıl Osmanlı maden sanatında kullanılan aletlerin ve tekniklerin fazla olmasıyla birlikte maden sanatı en mükemmel devri yaşamaktadır. Bu yüzyılda yapılan eserler Osmanlı maden sanatının özgün kimliğinin oluştuğu ve en güzel eserlerini verdiği

¹⁹ a.g.t., s. 44.

²⁰ a.g.t., s. 45-49, 132.

dönem olmaktadır. 16. yüzyılda yapılan eserler altın, gümüş, bakır, pirinç ve tutyadan yapılmaktadır. Bir eserin üstünde birden fazla süsleme tekniği yer almaktadır. Kazıma, çalma, kabartma, telkâri, delik işi, savatlama ve kakma teknikleri kullanılmıştır. Bu yüzyılda çoğunluğu III. Murat (1574-1595) ve III. Mehmet (1595-1603) dönemlerine ait olan eserler “murassa” denilen yeşim, yakut, zümrüt, mercan gibi çok değerli taşlar kakılarak süslenmiş ve bu yüzyılın en güzel örneklerini oluşturmuşlardır (Erginsoy, 2008, s. 980; Tunçel, 2011, s. 259). Bu değerli taşlar karanfil, lale, gül gibi bitkisel motiflere kakılarak uygulanmıştır. Değerli taşlarla süslü olan eserlerde kakma tekniğinin yanında kazıma, kabartma gibi çeşitli süsleme teknikleri de kullanılmaktadır. 16. yüzyılın ortasından 19. yüzyıla kadar görülmeye devam eden gümüş ve bakırın altınla kaplanmasından oluşan “tombak” denilen eserler yapılmaktadır (Çevrimli, 2018, s. 10). Kazıma ve kabartma teknikleri ile palmet, hatayi, rumi, şemse gibi motifler meydana getirilmektedir (Erginsoy, 2008, s. 980). Tombaktan maşrapa, kase, fincan zarfı, şamdan, ibrik, buhurdan gibi çeşitli günlük ve dini eşyalar elde edilmektedir (Bodur, 1987, s. 37; Eruz, 1993, s. 23-25).

17. yüzyılda geçmiş biçimlerin yanında selvi biçiminde buhurdan gibi yeni kap biçimleri oluşturulmuştur. Bu yüzyılda gümüş işçiliği önem kazanmıştır. (Erginsoy, 2008, s. 980; Tunçel, 2011, s. 259). Bu yüzyıldan günümüze gelen eserler arasında Sultan Ahmed Türbesi’nde bulunan delik işi ve kazıma tekniğiyle süslenen gümüş bir şamdan yer almaktadır (Göktaş Kaya ve Ata, 2018, s. 176).

Gümüşten yapılan eserler devlet kontrolünde yapılmış ve bu eserler denetlendikten sonra “sah” damgasına ve dönemin sultanının damgasına yer verilmiştir (Eruz, 1993, s. 25). Bu eserlerin üstünde rumi, palmet, hatayi gibi bitkisel süslemeler kullanılmıştır. 18. yüzyıl eserleri biçim ve süsleme olarak geliştirilmiş ve 17. yüzyılda görülen bitkisel süslemelere lale, nar, sümbül gibi natüralist bitkisel motifler eklenmiştir. Selvi ağaçları, altı köşeli Mühr-ü Süleyman motifi kullanımı fazlalaşmıştır. Aynı zamanda bu yüzyılda Batı etkileri girmeye başlamış ve III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmut (1808-1839) dönemlerinde Batı eğilimleri artmıştır. 19. yüzyılda ise Osmanlı sanatı bütünüyle Batı etkilerine teslim olmuştur. Barok ve Rokoko etkileri Osmanlı eserlerinde yer almaya başlamıştır²¹ (Erginsoy, 2008, s. 980).

²¹ a.g.t., s. 132-133.

Tombaktan yapılan eserler arasında İstanbul TİEM’de (Env. No.: 25/2255) ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi’nde (Env. No.: 25/3865) gülabdanlar yer almaktadır. 18.-19. yüzyıllara tarihlendirilen eserler, kazıma ve kabartma teknikleriyle süslenmişlerdir. Eserler üstünde “S” ve “C” kıvrımlı dal ve yapraklar, iri yapraklar, çiçekler, palmet, baklava dilimi sırası, üçgen biçimlerle barok etkili süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur (Tunçel, 2005, s. 193-198).

Osmanlı mimarisine bağlı olarak gelişen maden işçiliğinde alemler, şebekeler, şamdanlar karşımıza çıkmaktadır. 18.-19. yüzyıllarda yapılan maden eserlerde olduğu gibi bu eserlerde de batı etkileri görülmektedir (Vardar, 2004, s. 170-172; Vardar, 2011, s. 25-31, 36-38). İstanbul’da batı etkileri hakim olurken merkezden uzak olan taşrada geleneksel üretim sürdürülmektedir. 18.-19. yüzyıllara tarihlendirilen eserlerden Şeyh Şabân-ı Velî Vakıf Müzesi’nde bulunan şamdanlar, Kastamonu’da çıkarılan ve işlenen bakırdan yapılmış eserler arasında yer almaktadır (Göktaş Kaya ve Ata, 2018, s. 153, 173).

3. YAZI TAKIMI VE KULLANIMI

İslamiyet’le birlikte Kur’an-ı yazıya dökme isteği yazı ve yazı araç gereçlerine yansımıştır. Mürekkep hokkası, kalem kutusu gibi eşyalar da artan önem doğrultusunda değer kazanarak üretimlerine özen gösterilmiştir (Baer, 1983, s. 66; Memiş, 2016, s. 554).

Kalem kutusu, divit gibi yazı takımları Kalaşandi’ye göre “Tüm yazı araçlarının anası”dır. İslam inancına göre yazı ile yazı aletlerinin arasında ilişki kurularak kalem kutusu, hokka vb. eşyaların değerli madenlerden yapılması istenmemiştir. Bu eserlerin üstünde figürlü süslemelere yer verilmemesi, bunlardan uzak durulması gerektiği söylenmektedir (Baer, 1983, s. 66). Ancak günümüze ulaşan eserlerden bunun mümkün olmadığı anlaşılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 1-2).

Kur’an-ı Kerim’de Kâlem Sûresi’nin (Kâlem, 68/1) yer aldığı görülmektedir. Bu sûrede kaleme ve yazılan yazı üzerine yemin edilmektedir. Sûrenin ilk harfi olan “nûn” harfi “hokka, mürekkep” olarak yorumlanmaktadır. Hemen yanında “kâlem” kelimesi yer alarak bilimin ve yazının önemine dikkat çekilmektedir (Özkafa, 2018, s. 1647).

Güzel yazı yazan kişilere hattat denilmektedir. Hattatlar için hokkaları oldukça önem taşımaktadır. Hattatlar hokkalarında bulunan mürekkep ile ilim ve bilimin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Osmanlıda sultanların hattatlara saygı gösterdikleri bilinmektedir. Osmanlı padişahlarından Sultan II. Bayezid’in ve II. Mustafa’nın, dönemlerinin önemli hattatları olarak bilinen Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman’ın çalışmaları sırasında yanlarında bulunup hokkalarını tutarak onlara saygılarını ilettikleri görülmektedir (Acar, 1999, s. 62).

Yazı takımları hattat, katip, sultan, ilim öğrenen kişiler tarafından kullanılan eşyalar olmaktadır (Fot. 2). Yazı takımları sultanların mektuplarını yazarken yanlarında taşıyarak ihtiyaç anında (Fot. 1) ya da katipler tarafından sultanın, vezirin verdiği önemli kararları yazarken kullanılan eşyalardır.

Fotoğraf 1. II. Selim'in Sokollu Mehmed Paşa'ya Belgrad'a Yaklaştığını Bildirdiği Mektubu Yazması. *Nüzhetü'l-ahbâr*, 1569, TSMK, H.1339, y. 84b (Toraman, 2018).

Fotoğraf 2. Ahmed Karabagi, Seyyid Lokman, Ahmed Feridun, Nakkaş Osman ve Nakkaş Ali toplantıda. Seyyid Lokman, *Şehname-i Selim Han*, 1581, TSM, A. 3595, y. 9a. (Bağcı, Çağman, vd., 2006).

3.1. Kalem Kutusu (Kalemndan)

Arapça'da “mikleme” olarak geçen (Pala, 2003, s. 267) kamyş kalemlerin konulduğu mahfazaya kalemndan ya da kalem kutusu denilmektedir (Özgeriş, 2014, s. 184).

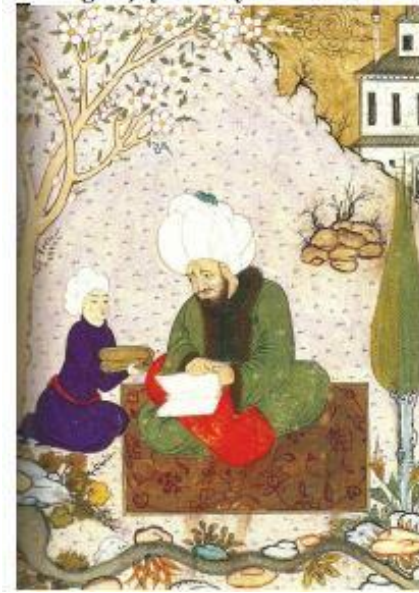
Kalem, dikdörtgen biçimli, kapaklı olarak yapılmaktadır. Bunlar içine kamış kalemlerin en büyüklerinin dahi gireceği uzunlukta ve genişlikte hazırlanmaktadır. Kalem, içi gerektiğinde çıkartılabilen bölümlere ayrılarak daha çok kullanım alanı oluşturmaktadır. Bu bölümlere ayrılmış kısımda hokkanın ve kağıtların konulacak yeri bellidir (Derman, 2001, s. 246-247). Bunların yanında kalemtraş, makta gibi diğer gerekli yazı aletleri de yer almaktadır (Özgeriş, 2014, s. 184) (Fot. 3-4).

Bir de kalemlerin konulduğu kalem kutusunun kapağının üstüne rıhdanın ve alt kısmına hokkanın yerleştirildiği silindirik biçimde yapılan “kubur” adı verilen kalem kutuları da bulunmaktadır. İnsanların yanlarında bulundurabileceği kuburlar, 24-45 cm uzunlukta, 5-6 cm çapında yapılmaktadır (Derman, 2001, s. 247). Evliya Çelebi mukavva kubur-divitçi esnafının 55 dükkandan oluştuğunu ve 105 çalışanın olduğunu söylemektedir (Karaman ve Dağlı, 2003, s. 614).

İslam yönetiminde eğitilmiş sınıfın göstergesi olarak kullanılan eşyalardır (Atıl, 2008, s. 877). Selçuklu döneminde yapılan mürekkep, kalem, vb. gereçlerin bir arada bulunmasını sağlayan kalem kutuları çoğunlukla dikdörtgen biçimde, uçları yuvarlatılan, menteşelerle tutturulan kapaktan oluşmaktadır (Carboni, 1997, s. 18). İran ve Kuzey Mezopotamya’da bu biçim devam etmekte ancak Memlük döneminde uçları genellikle düz biten kalem kutuları yapılmaktadır (Baer, 1983, s. 71). Timur dönemi kalem kutuları biçim olarak İran’inkileri devam ettirmektedir. Safevi döneminde kalem kutularının yanında divitler yapılmaktadır. Osmanlı döneminde kalem kutularının işlevini sağlayan divitler ağırlıklı yapılan eşyalardır.

Fotoğraf 3. Şeyh Velayet. Ahmet Nakşi, *Tercüme-i Şakâik-i Numâniyye*, TSMK. H. 1263²².

Fotoğraf 4. Molla Kara Yakup. Ahmet Nakşi, *Tercüme-i Şakâik-i Numâniyye*, TSMK H. 1263²³.

²² Yazıcı, Keziban (2013). Tezkire-i Şu'ara Minyatürlerinde Yazı Gereçleri (Millet Kütüphanesi AE 772 Numaralı Yazma Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s. 176.

²³ a.g.t., s. 176.

3.2. Hokka

Arapça'da "küçük kutu" anlamına gelen yazı takımlarında ya da yazı çekmecelerinde bulunan (Derman, 2015, s. 229), mürekkebin konulduğu kaba "hokka" denilmektedir (Subaşı, 1997, s. 31). Mürekkep hokkası anlamında "devat, mihbere, furza, mecma" gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Farsça'da ise hokkaya "siyahidan" denilmektedir (Derman, 1998, s. 216).

Hokkalar, ceviz, abanoz gibi çeşitli ahşap malzemelerden, seramikten, camdan ya da madenden yapılmaktadır. Kıymetli taşlarla süslenen örnekleri de bulunmaktadır (Serin, 1982, s. 106; Subaşı, 1997, s. 31).

Kareye yakın dikdörtgen biçimde, şişkin gövdeli, kapaklı hokkalar yapıldığı (Derman, 1998, s. 216) gibi yuvarlak yapılan hokkalar da bulunmaktadır. Yuvarlak yapılan hokkaların temizliği kolay olmaktadır (Baer, 1972, s. 199). Hokkaların kapakları menteşeli ya da vidalı olarak hokkaya tutturulmaktadır. Çamsakızı ve balmumu eritilerek sürülen karışım sayesinde maden hokkaların paslanması önlenmektedir (Acar, 1999, s. 62).

Hokkaların içinde "lika" adı verilen ham bir ipek bulunmaktadır (Subaşı, 1997, s. 31). Lika, mürekkebin kalemin ucuna yeteri kadar gelmesini ve mürekkebin kolayca alınmasını sağlamaktadır. Likanın işlevi aynı zamanda kalemin ucunun kenarlara vurarak ucun yıpranmamasını sağlamaktır (Serin, 1982, s. 106). Üzerine mürekkep koyulan lika, mürekkebi emerek hokkanın ters şekilde düşmesi durumunda içinde bulunan mürekkebin dökülmesini de önlemektir (Derman, 2015, s. 229).

Yazının ele alındığı yer ve zamana göre mürekkep hokkaları farklılık göstermektedir. Hokkalar özel bir tepsi içinde ya da bağımsız halde (Fot. 5) yapılmaktadır. Tepsinin içinde yazma sırasında gerekli olacak kalem, kalemtırış, makta, makas, rıhdan gibi diğer yazı aletleri de yer almaktadır (Acar, 1999, s. 62-63).

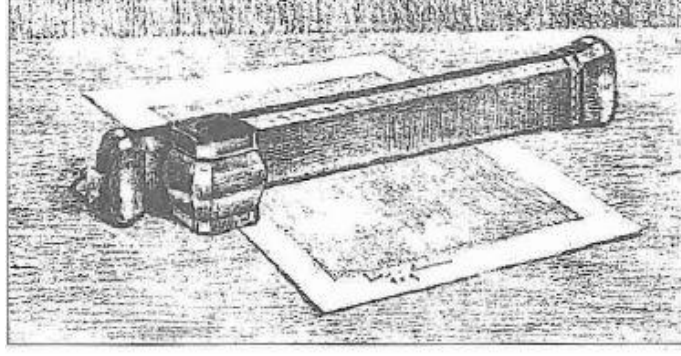

Fotoğraf 5. Takıyüddin ve arkadaşlarının Tophane sırtlarındaki Galata Sarayı yakınındaki rasathanede çalışmaları. Seyyid Lokman, Şehinşehname I, 1581, İÜK, F. 1404, y. 56b-57a (Bağcı, Çağman, vd., 2006).

Kur'an'da Kâlem Sûresi'nin başında “nûn” harfinin hokkaya benzetilmesi, hemen yanında “kalem” kelimesinin yazması ile bu sûrede Allah'ın bunların üstüne yemin etmesi bazı tefsirciler tarafından yorumlanmaktadır. Aynı zamanda hattatın hokkasını elinde tutan kişinin saygılarını iletmediği düşüncesi yer almaktadır (Derman, 1998, s. 216; Acar, 1999, s. 62). Osmanlıda hokka takımları hükümdarlara ve sadrazam gibi sarayın ileri gelen kişilerine hediye olarak verilmiştir (Derman, 1998, s. 217-218).

3.3. Divit

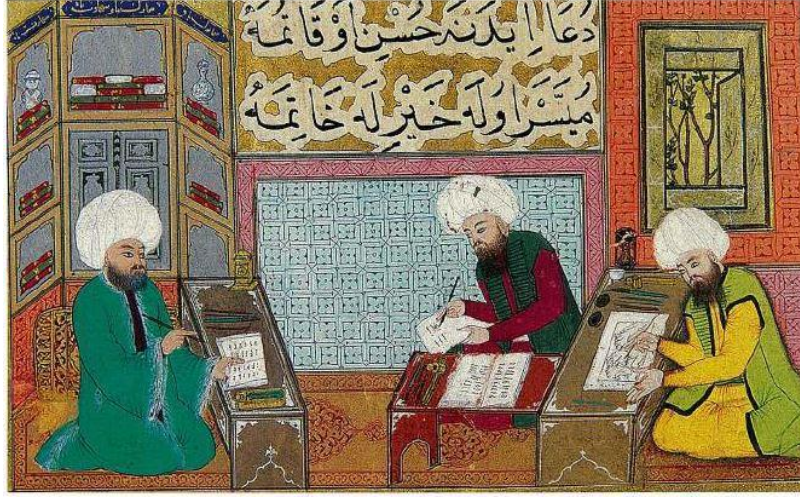
Farsça'da “hokka” manasıyla kullanılan “devat” zamanla değişerek “divit” halini almaktadır. Divit, hokkanın dikdörtgen biçimindeki kalemdanın bir tarafına sabitlenmiş haline denilmektedir (Subaşı, 1997, s. 31; Acar, 1999, s. 63). İçi boş, köşeli ya da yuvarlak bir kalemdana tutturulan mürekkep hokkası kapaklı olarak yapılmaktadır (Kuşoğlu, 2006, s. 68) (Fot. 6).

Fotoğraf 6. Ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey'in (ö. 1930) çizdiği karakalem divit resmi (Derman, 1994).

Mürekkep hokkası, kalem, kalemtıraş, makta gibi diğer yazı aletlerinin konulduğu kalemdanın uç tarafına sabitlenmektedir. Kalemdanın içine konulan kalemin ucunu kesmek için kullanılan makta, divitler için küçük, yaprak biçiminde yapılmaktadır. Bu biçimdeki maktaların, divitte bulunan hokkanın alt tarafına yapılan halkadan geçirilerek zincirle bağlandığı da görülmektedir (Pakalın, 1973, s. 468).

Divitler abanoz, fildişi, pirinç, gümüş, altın, bakır, tunç gibi malzemelerden yapılmaktadır. Uzunluklarına göre “katip diviti”, “hattat diviti” ve “kassam diviti” olarak ayrılmaktadır. Türlerine göre uzunlukları 22 ile 37 cm arasında değişiklik göstermekle birlikte genellikle uzunlukları 24-32 cm arasındadır (Acar, 1999, s. 64). Katip, hattat, nakkaş gibi kişiler tarafından kullanılan eşyalar olmuşlardır (Fot. 7). Sultanların ve vezirlerin aldığı kararlar, katip tarafından belindeki kuşağın arasına sıkıştırılmış divit ile yazılmaktadır (Fot. 8).

Fotoğraf 7. Yazar Talikizade, Nakkaş Hasan ve hattatın portresi, Talikizade, *Eğri Fetihnamesi*, 1596-1600, TSM. H. 1609, y.74a (Bağcı, Çağman, vd., 2006).

Fotoğraf 8. Millet tarafından gelen şikayetlere Sultan II. Selim'in verdiği kararı yazan katip ve meclis. Seyyid Lokman, *Şehname-i Selim Han*, 1581, TSM, A. 3595 (İntinsah nüshası The British Library MS Viewer) y. 15b (Ahadi, 2020).

Divitte bulunan hokka çoğunlukla is mürekkebinin konulması için bir tane yapılmaktadır. Ancak renkli mürekkeplerin de yer alması için iki, üç hokkalı olarak yapılanları da bulunmaktadır. Bir hokkanın ortadan bölünerek iki mürekkebin

konulmasını sağlayan divitler de görülmektedir. Divitlerde bulunan kalemdan, her kalem için ayrı oluklar biçiminde de yapılabilmektedir (Derman, 1994, s. 451).

Divitleri yapan ustalar çoğunlukla eserlerin üstüne adlarını yazmaktan kaçınmış olmalarına rağmen bazı ustaların adlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu adlara ağırlıklı olarak kalemdanın üst tarafının kapağa yakın tarafında görülmekle birlikte alt tarafında kapağa yakın yerinde de rastlanmaktadır. Nadir olarak hokka kapağının iç tarafında veya hokkanın altında görülmektedir (Acar, 1999, s. 64). Ustalar adlarını mühür biçiminde ya da kazıma olarak uygulamaktadır (Derman, 1994, s. 451).

Osmanlıda saraya bağlı Ehl-i Hiref teşkilatının içinde çeşitli bölükler vardır ve kuyumcular blğu de bunlardan biridir. Kağıthane yakınlarında toplanan kuyumcu esnafı yirmi gün süren toplantılar esnasında esnafın kuyumcubaşının padişaha verdiği süslemeli hediyeler arasında divitler bulunmaktadır (Karaman ve Dağlı, 2003, s. 442).

Evliya elebi (1611-1682), divitçi esnafına (Fot. 9) ait dükkanların Beyazıt'ta Kağıtılar arşısı'nın içinde ve dükkan sayısının 19 olduğundan bahsetmektedir. Gümüş ve pirinç malzemedен divit yapan Kuloğlu Mustafa elebi en önemli ustalardandır ve üç kollu divit yapmaktadır (Karaman ve Dağlı, 2003, s. 582). Günümüzde şkdar'da Divitiler Caddesi ile Divitiler ıkmazı ismini taşıyan bu yerler, divitçi esnafının dükkanlarının yoğun olduğu yerlerdir (Koca ve Koç, 2012, s. 2-3).

Divitler, üstünde taşınma kolaylığı sağladığı için arzu edildiği zaman ve mekanda yazabilme rahatlığı sağlamaktadır. Bunlar aprazlama olarak belde bulunan kuşağın arasına sokularak taşınmakta, hokka kısmının yukarıda kalmasıyla kayması engellenmiş olmaktadır (Fot. 10). Tanzimat'tan sonra kıyafetlerde kuşağın kalkmasıyla birlikte divit kullanımının azaldığı görülmektedir (Pakalın, 1973, s. 468; Derman, 1994, s. 450-451).

Fotoğraf 9. 1582 Şenliğinde divit ve hokkacı esnafının geçişi. Seyyid Lokman, *Surname-i Hümayun*, TSM. H. 1334, y. 327a (Derman, 1998).

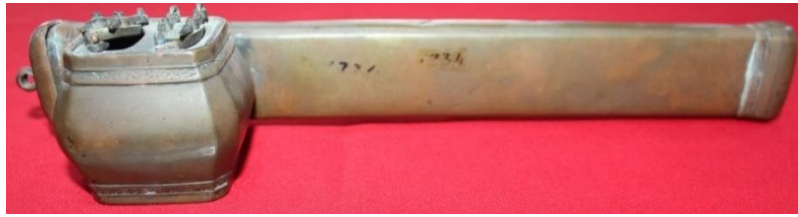

Fotoğraf 10. Bostancı. *Ralamb Albümü*, 17. yüzyılın ortaları (Çetin, 2011).

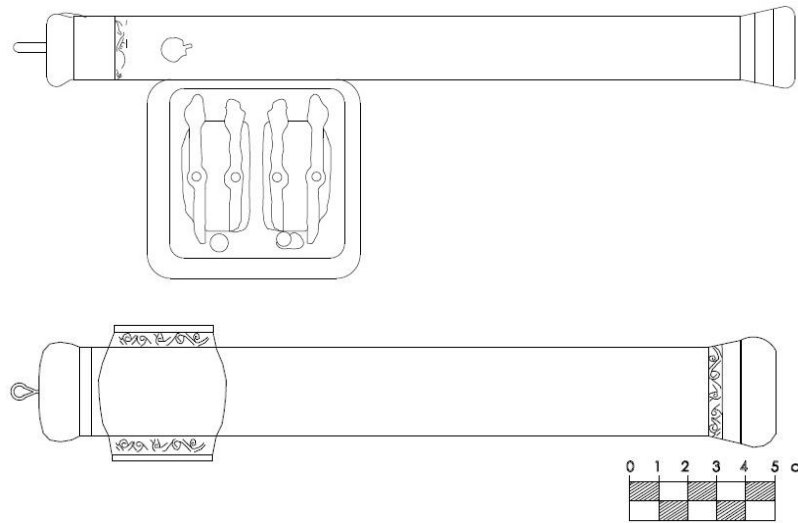
4. KATALOG

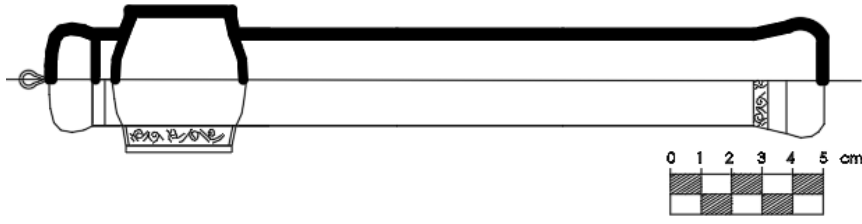
Katalog Numarası: 1

Fotoğraf Levhası: 1

Çizim Levhası: 1

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 12.12.2019

Envanter Numarası: 1334

Müzenin Adı: Edirne Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : **Kalem** uzunluk: 28 cm genişlik: 1,6 cm yükseklik: 3 cm
hokka: 5,5x 4,5x 5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Geometrik, yazı

Kitabe: Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde dilimli madalyon içinde iki sıra olarak yazı yazmaktadır. Üst sırada “Ayn, mim ve lam” harflerinden oluşan “amel-i” kelimesi okunabilmektedir. Alt sırada yazan kelimenin başı zarar görmüştür. Sonu ise “ra” harfi olabileceği düşünülen harf ile bitmektedir.

Durum: Yer yer oksitlenmeler ve ezilme görülmektedir.

Tanım: Dikdörtgen biçime sahip kapaklı bir kalem ve buna bitişik olarak yapılmış, lehimle tutturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçime sahip mürekkep hokkasından oluşmaktadır. Kalemmanın köşeleri pahlanmıştır. Hokka, iki bölmeli ve iki kapaklıdır. Hokkanın iki ayrı kapağı ikişer halka ile hokkanın üst yüzeyine tutturulmuştur. Halkalardan geçen kabartma olarak yapılan ucu sivri biten çubuklar ile bağlanmaktadır. Kapakların kullanılmadığı zamanda açılmasını önlemek amacıyla kilitleme pimi bulunmaktadır. Kalemmanın kapağı ise perçinlenerek menteşe ile kalemmana tutturulmakta ve kapağın üstünde dışa çıkıntılı olarak yapılmış yuvarlak

ortası delikli tutamak yer almaktadır. Divitin kapakları açılıp kapanmaktadır. Hokka şişkin gövdeli ve köşeleri pahlıdır.

Kalemdanın ağız ve kaide kısmı gövdesinden daha geniş olarak yapılmış, buralarda ikişer çizgiden oluşan iki şerit bulunmaktadır. Hokkanın da ağız ve kaide kısmında iki şerit bulunmaktadır.

Divitin gövdesinde süsleme bulunmamaktadır. Süsleme sadece divitin ağız kenarlarını, kaidelerini çevrelemekte; ayrıca hokkanın üst kısmında kapağın çevresini dolanan bir süsleme şeridi bulunmaktadır. Kalemdanın ağız kısmında ikinci şeritte, kaidenin birinci şeridinde, hokkanın ağız kenarında bulunan ikinci şeritte ve kaidesindeki birinci şeritte kazıma tekniği ile yapılmış helezonik kıvrımlı dalga motifi süslemeyi oluşturmaktadır. Kalemdanın hokkaya birleştiği yüzünde yer alan süsleme ve hokkanın üst kısmını dolanan süsleme yer yer tahrip olmuştur. Muhtemelen burada da aynı süsleme tekrarlanmaktadır.

Kalemdanın dar üst yüzeyinde hokkaya yakın tarafta zemin oyularak dilimli madalyon oluşturulmuş ve içine alçak kabartma olarak yazılmış kitabe bulunmaktadır. İki sıra olarak yazılan kitabenin üst satırında “amel-i” kelimesi yazmaktadır. Alt satırda yer alan yazının başı zarar görmüş, satırın sonunda ise “ra” harfi okunmaktadır. Usta imzasının olduğu düşünülmektedir.

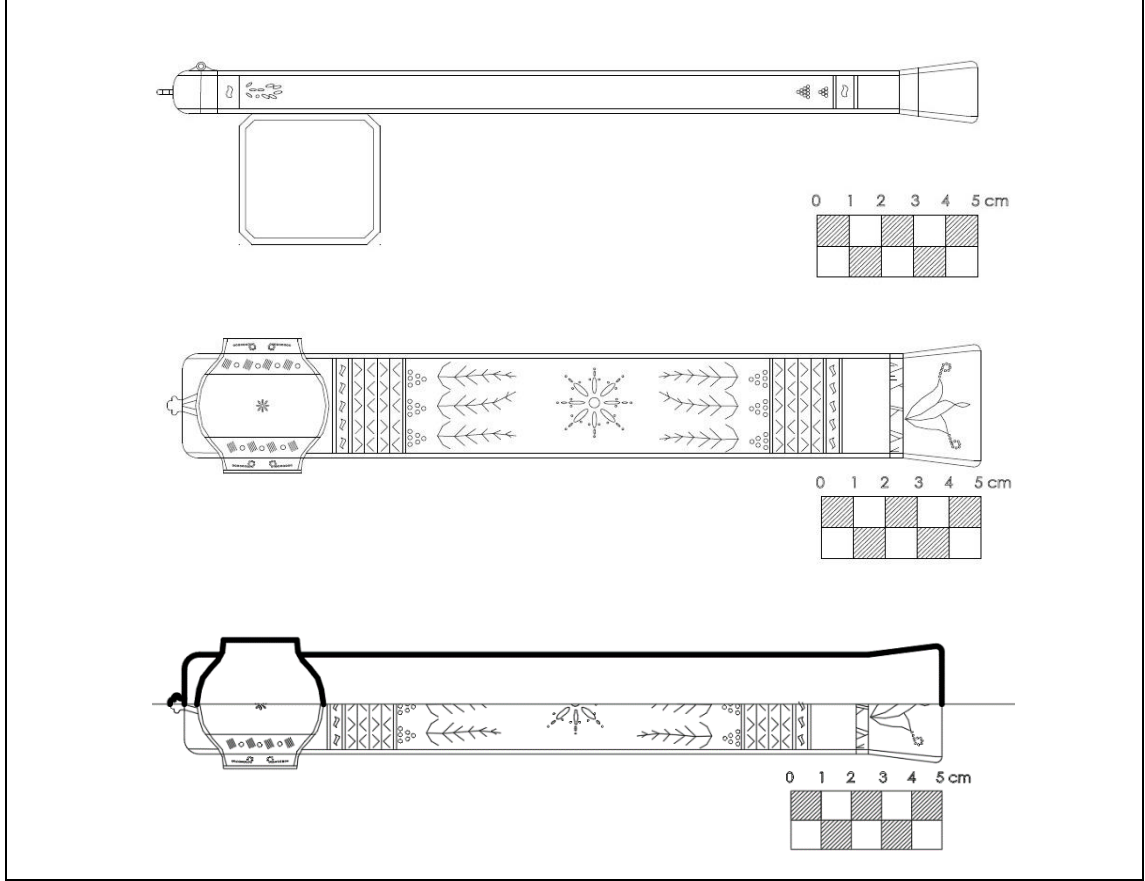
Kalem kutusunun içinde bulunduğu dönemde kullanıldığı tahmin edilen kamış kalemler yer almakta ve mürekkep kalıntıları görülmektedir.

Katalog Numarası: 2

Fotoğraf Levhası: 2

Çizim Levhası: 2

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 06.01.2020

Envanter Numarası: 1231

Müzenin Adı: 18-19. yüzyıl/ Afyonkarahisar Müzesi

Tarih ve Dönemi: Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 25 cm genişlik: 2 cm yükseklik: 3,8 cm
hokka: 4,5x 3,5x 4,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma

Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik

Kitabe: -

Durum: Hokkanın kapağının bulunduğu üst yüzey ve kapağı noksanlıdır. Yer yer bozulmalar mevcuttur. Divit kapağı çatlaktır.

Tanım: Divit, uzun dikdörtgen biçimde dar bir kalemdana lehimle birleştirilmiş, kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli bir mürekkep hokkasından oluşmaktadır. Dikdörtgen biçimde olan kalemdan, perçinleme tekniğiyle birleştirilen palmet biçiminde dışa çıkıntılı olarak yapılmış açılabilir bir kapağa sahiptir. Ağız ve kaidesine göre şişkin gövdeli hokka kapağının bulunduğu üst yüzey ve kapağı günümüze gelememiştir. Hokka kalemdana lehimleme tekniğiyle birleştirilmiş olup tek hazneli yapıldığı görülmektedir. Kalemdanın ve hokkanın kenarları pahlanmıştır.

Kalemdanın dar olan üst ve arka yüzeyinin ağız ve taban kısmında yapraklardan meydana gelen bitkisel süsleme yer almaktadır. Ön yüzeyin gövde kısmının ortasında çiçek motifi bulunmaktadır. Bunun iki yanında ise birbirlerinin yansıması olarak yapılan bir daldan çıkan yapraklar üç tane olacak şekilde yapılmıştır. Beş şeride ayrılan alanın dördünde “V” biçiminde yaprak motifleri yan yana getirilmiş ve en sondaki şeritte ise tek sıradan oluşan “S” biçimli kıvrım motifler görülmektedir. Kalemdanın pahlanmış tüm kenarları kazıma tekniği ile oluşmuş “S” kıvrımlarla süslenmiştir. Kalemdanın arka yüzeyinin ortasında birbiriyle kesişen dallardan çıkan yaprakların oluşturduğu bitkisel süsleme görülmektedir. Ön yüzeyde tekrarlanan çiçek motifinin iki yanındaki süsleme kompozisyonuna arka yüzeyde de yer verilmektedir. Ancak kalemdanın arka yüzeyinin tutamak tarafına yapılan süslemelerde sonda tekrarlanan “S” kıvrımlı motiflere süslemenin orantısı ayarlanamadığı için yerin kısıtlı olmasından dolayı yapılamamıştır. Kalemdanın kapağında ve kaidesinin ön ve arka yüzeylerinde kazıma tekniğiyle yapılmış bir şeritte yan yana yapılan üçgen, palmet motifi ve yuvarlaklardan oluşan süsleme bulunmaktadır.

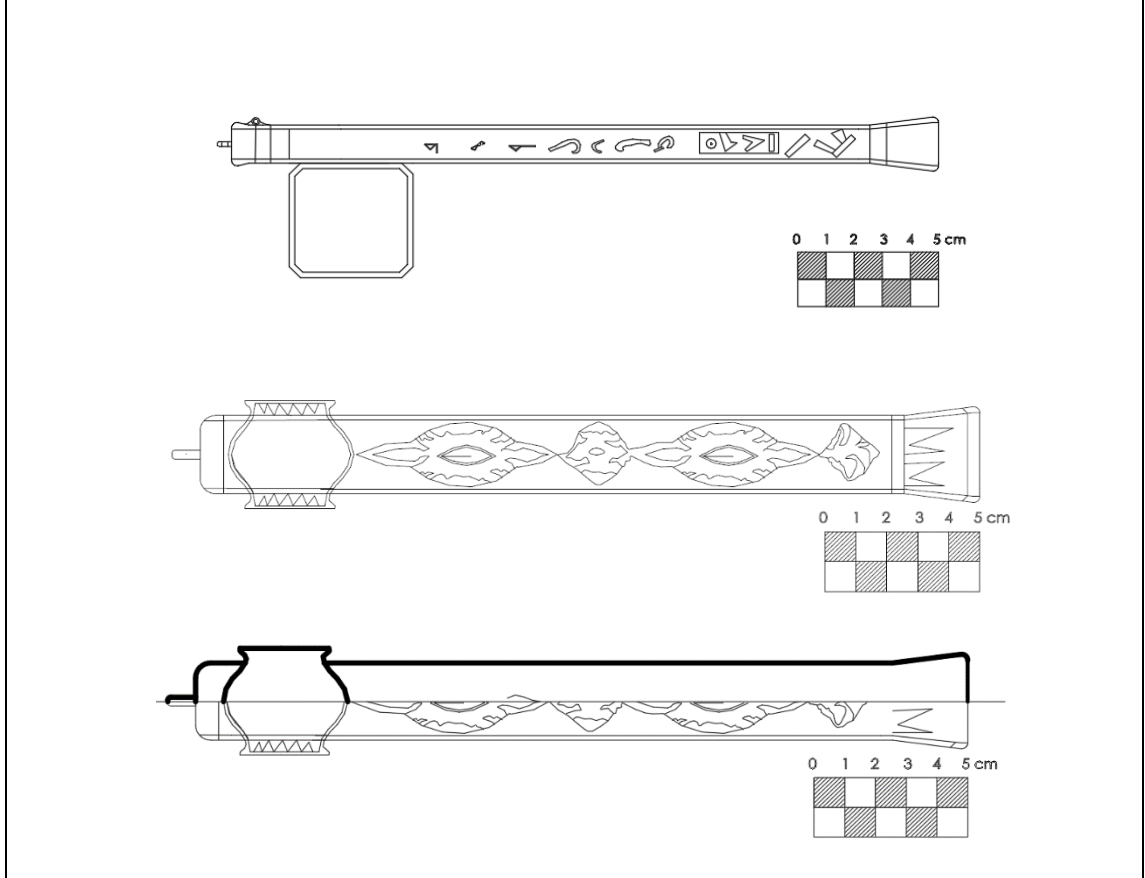
Hokka gövdesinin ön yüzeyinde kazıma tekniğiyle yapılan küçük boyutlu altı yapraklı çiçek motifi yer almaktadır. Ağız ve kaide kısmı iki şeride ayrılmıştır. Ağızda yer alan ikinci şeritte ve kaideye bulunan birinci şeritte paralel olarak yapılmış çizgilerin aralarına yuvarlak motiflerle süsleme oluşturulmuştur. Ağızda yer alan birinci şeritte ve kaideye bulunan ikinci şeritte ise yuvarlakların bir araya gelmesinden oluşan dalga motifi bulunmaktadır. Hokkanın tabanı süslemesiz bırakılmıştır.

Katalog Numarası: 3

Fotoğraf Levhası: 3

Çizim Levhası: 3

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.02.2020

Envanter Numarası: 254

Müzenin Adı: Çorum Müzesi

Tarih ve Dönemi: H. 1295 (M. 1878)/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 24 cm genişlik: 1,5 cm yükseklik: 2,6 cm **hokka:** 2,6 x 1,7 x 2,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın üstte bulunan dar yüzeyinde kazıma tekniğiyle isim ve kabartma

teknîğiyle yazılan tarih yer almaktadır. Tarih dikdörtgen alan içerisinde görülmektedir. Osmanlıca kitabesinde “حاجى حوسيين افندي دودي” “Hacı Hüseyin Efendi Dudi 1295” (M. 1878) yazmaktadır.

Durum: Hokkanın kapağının bulunduğu üst yüzey ve kapağı noksanıdır.

Tanım: Kalemdana lehimleme tekniği ile bitişik olarak yapılmış hokkadan oluşan bir divittir. Uzun dikdörtgen biçime sahip kalemdanın açılabilir bir kapağı ve bu kapağın üstünde top biçiminde bir tutamağı bulunmaktadır. Kapak bir vidayla perçinleme tekniği ile tutturulmuştur. Bitişik olan hokka kareye yakın dikdörtgen biçimli şişkin gövdeli, ağız ve kaidesi dışarı açılır biçimde, tek gözlü olarak yapılmıştır. Hokkanın kapak kısmı noksanıdır. Hokkanın ve kalemdanın kenarları pahlanmıştır.

Divitte kazıma ve kabartma tekniği ile yazı, bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Kalemdanın gövdesinin arka yüzeyinde kabartma tekniğiyle büyük boyutlu kıvrım dallar ve bunların arasında yaprak ve rumi motiflerinden oluşan bitkisel süsleme yüzeyi kaplamaktadır. Zemin kazınarak oluşturulan süslemede bitkisel motifler öne çıkmaktadır. Ön yüzeyinde ise bitkisel süsleme ve geometrik süslemeye yer verilmiştir. Oval biçim içinde yaprak motifleri yer almaktadır. Kalemdanın pahlanmış kenarları boş bırakılmıştır. Kalemdanın kapağında kazıma tekniğiyle yapılan ışınal çizgilerden ve üçgenlerden oluşan geometrik süsleme bulunmaktadır. Kalemdanın kaidesinde de üçgenlerden oluşan süsleme yer almaktadır. Hokkanın ağız, kaide ve pahlı kısımlarını kazıma tekniği yapılmış üçgen biçimler dolanmaktadır. Hokkanın gövdesinin üç yüzeyi de bir yuvarlaktan dağılan ışınal çizgilerle süslenmiştir.

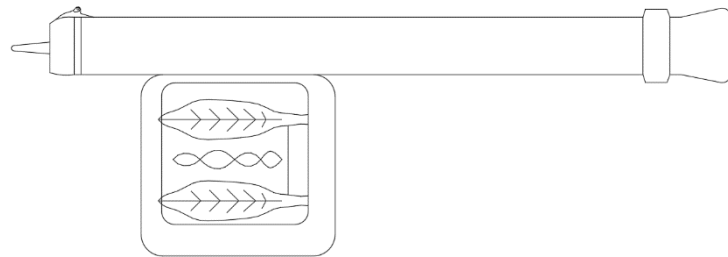
Kalemdanın üstte bulunan dar yüzeyinde isim ve tarih yer almaktadır. Osmanlıca kitabesinde “حاجى حوسيين افندي دودي” “Hacı Hüseyin Efendi Dudi 1295” (M. 1878) yazmaktadır.

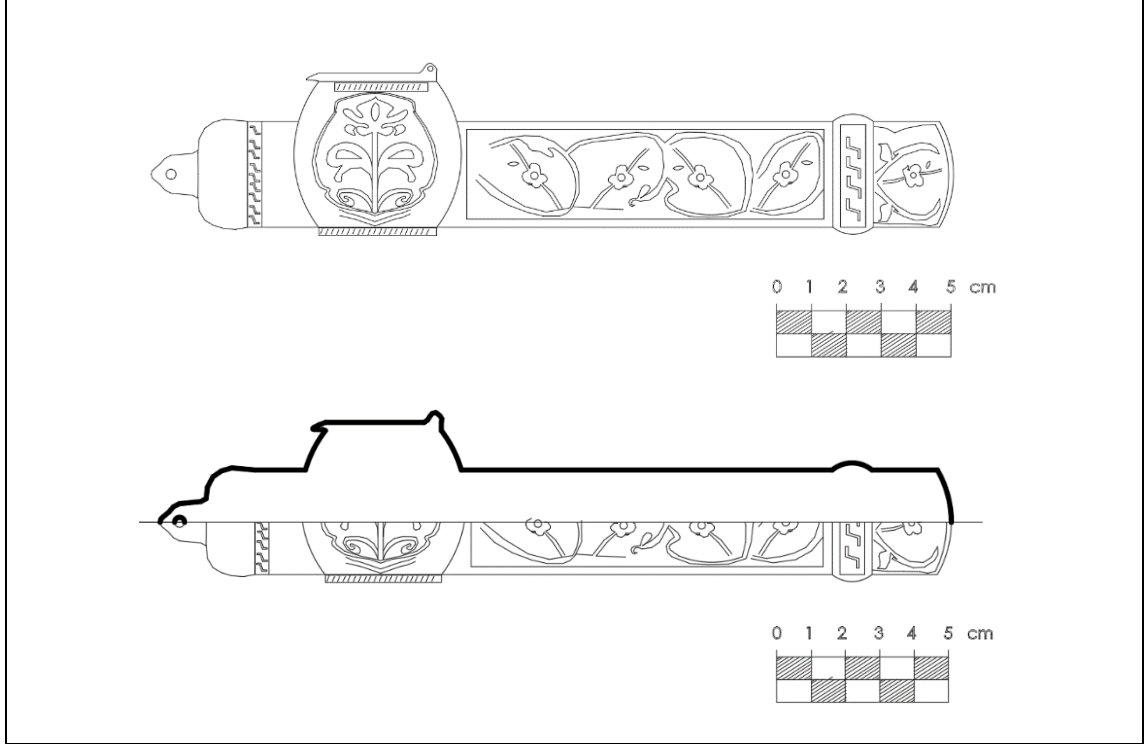
Katalog Numarası: 4

Fotoğraf Levhası: 4

Çizim Levhası: 4

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 17.03.2020

Envanter Numarası: 1808

Müzenin Adı: 18-19. yüzyıl/ Bolu Müzesi

Tarih ve Dönemi: Osmanlı

Ölçüler (cm) : **Kalemdan** uzunluk: 22,5 cm genişlik: 2,7 cm **hokka:** yükseklik: 3,8 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalemdanın bir yüzünde Arap harfleriyle yazılmış “Mustafa” ismi yer almaktadır.

Durum: Divitte yer yer oksitlenmeler mevcuttur.

Tanım: Dikdörtgen biçimli kalemdana lehimleme tekniği ile hokkadan oluşan divittir. Dikdörtgen kalemdanın perçinleme tekniği ile birleştirilmiş ortası delik, üçgen biçiminde bir tutamağı bulunmaktadır. Hokka, kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli, kenarları pahlı, tek gözlü olarak yapılmış ve perçinleme ile tutturulmuş açılabilir bir kapağı sahiptir.

Kalemdanın pahlanan köşelerinin yüzeyleri kabartma tekniğiyle yapılan zencerek motifi ile süslenmiştir. Zencerek motifi kalemdanın kapağında, kapağın ağız çevresinde yer alan şeritte ve kaide kısmında bulunan şeritte görülmektedir. Kalemdanın üst ve alt yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Ön yüzeyinde yer alan bitkisel süslemeler alçak kabartma olarak yapılmıştır. Ön yüzeyinde ve kaide kısmında büyük boyutlu kıvrım dalların arasında rumilerin ve dört yapraklı çiçeklerin yer aldığı süsleme kompozisyonu görülmektedir.

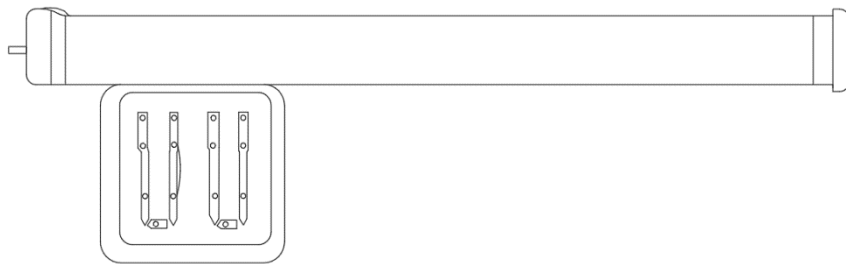
Hokkanın ön ve yan yüzeylerinde ağız ve kaidede birbirine paralel çizgilerle süslenmiştir. Bir madalyon içinde kabartma tekniğiyle yapılan bir daldan çıkan yapraklardan oluşan ağaç motifi hokkanın üç yüzeyini de kaplamaktadır. Hokkanın pahlanmış yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Kapağın iki yanında kazıma ve kabartma tekniğiyle yapılan yaprak motifleri yer almaktadır. Kapağın üstünde ise “S” biçimli kıvrımlar görülmektedir.

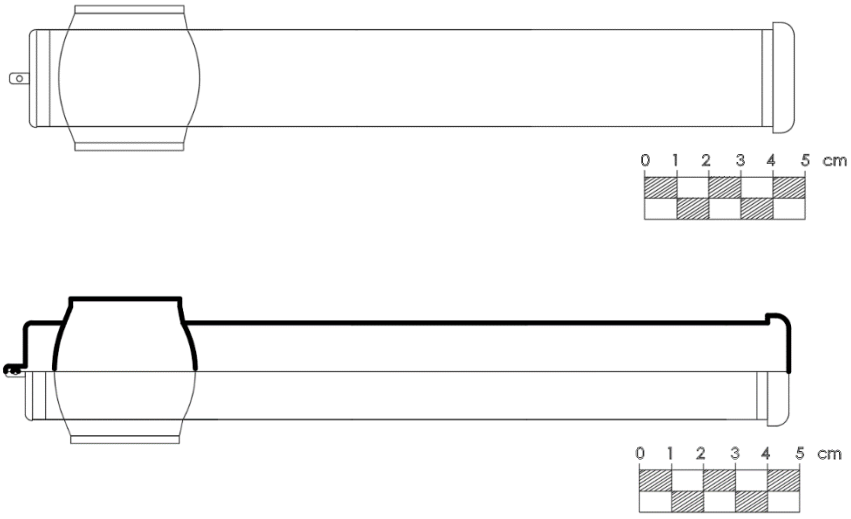
Katalog Numarası: 5

Fotoğraf Levhası: 5

Çizim Levhası: 5

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 10.12.2019

Envanter Numarası: 205

Müzenin Adı: İzmir Tire Kent Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 26 cm genişlik: 1,3 cm yükseklik: 3,1 cm **hokka:** 4,5x 3,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel

Kitabe: -

Durum: Divitte bazı kısımlarda oksitlenmeler görülmektedir.

Tanım: Dikdörtgen biçime sahip kalemdana lehimleme tekniği ile birleştirilmiş kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdanın kapak kısmı ve kaide kısmı gövdeye göre daha geniş yapılmıştır.

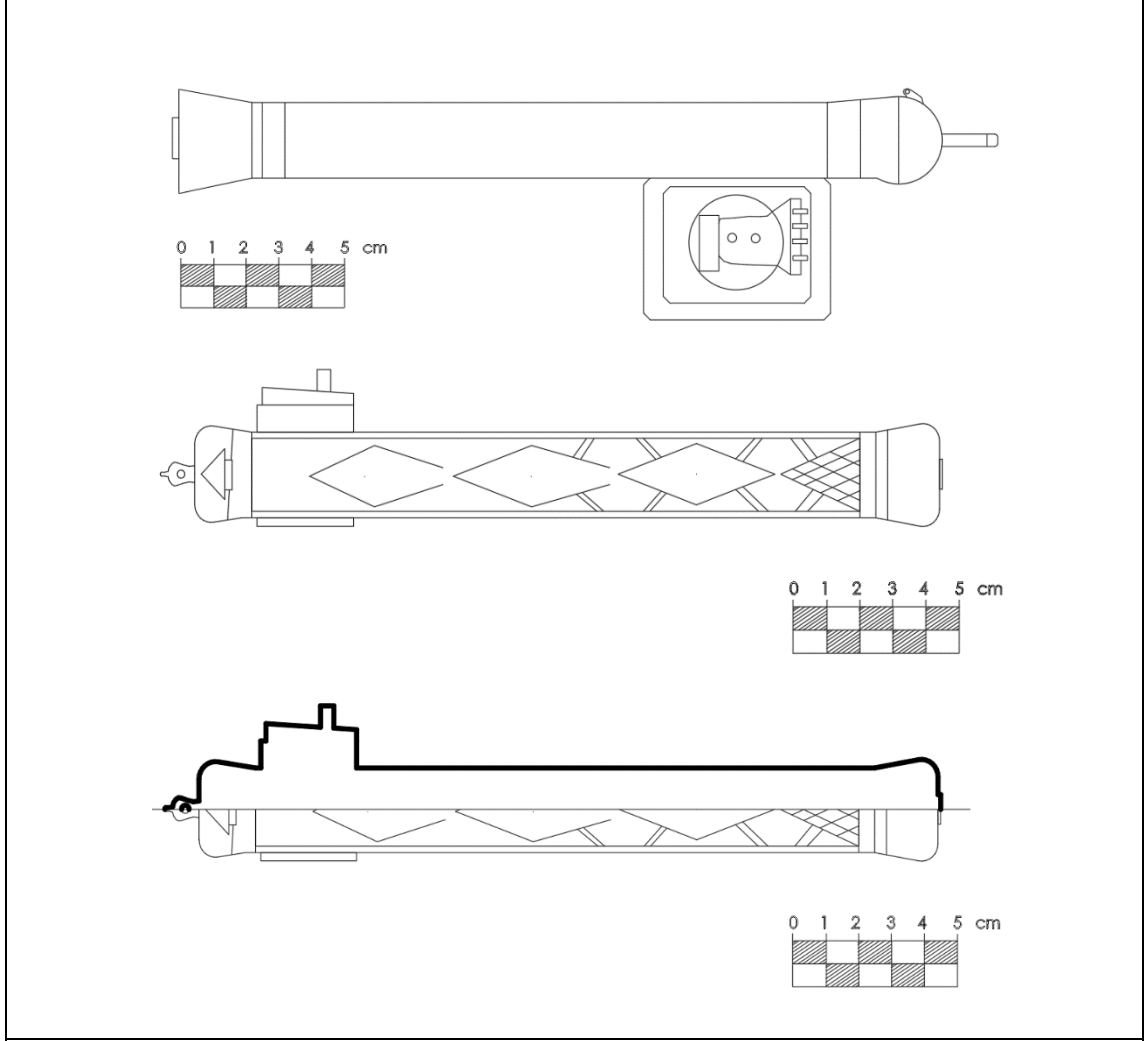
Kalemmanın köşeleri pahlanmıştır. Ortası delik yuvarlak bir tutamağa ve bir kapağa sahiptir. Şişkin gövdeli hokkanın köşeleri pahlanmıştır. Tek hokka ortadan ikiye ayrılmış ve iki bölmeli olarak yapılmıştır. Kalemmanın kapağı perçinleme tekniğiyle kalemdana tutturulmuştur. Hokka kapakları ise kabartma tekniğiyle yapılan yaprakların bulunduğu iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmaktadır. İki tane kilitleme kolu kapakların açılması önlenmektedir. Divitin yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Divitin ağız ve kaide kısımlarında şeritler vardır.

Katalog Numarası: 6

Fotoğraf Levhası: 6

Çizim Levhası: 6

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 10.12.2019

Envanter Numarası: 4/43/77

Müzenin Adı: İzmir/ Selçuk Efes Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem **dan** uzunluk: 21 cm genişlik: 2,3 cm yükseklik: 2,5 cm **hokka:** genişlik: 3,8 cm yükseklik: 4,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma

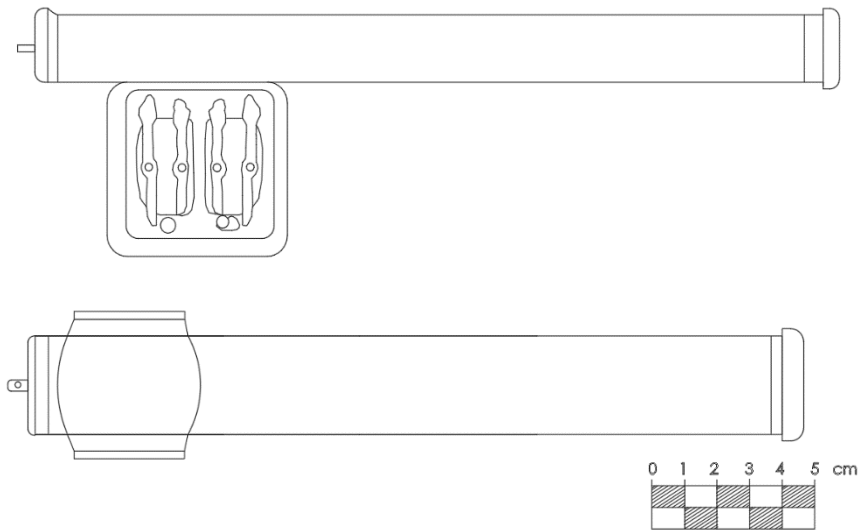
Süsleme Türü: Geometrik
Kitabe: -
Durum: Divitte bazı kısımlarda oksitlenmeler görülmektedir ve kalemdanının kapağı perçinlenen yerden ayrılmıştır.
Tanım: Dikdörtgen kalemdana lehimle birleştirilmiş kenarları pahlanmış kareye yakın dikdörtgen biçimli hokkadan oluşmaktadır. Kalemdan kapağı perçinleme tekniğiyle tutturulmuş ancak günümüzde kapağı tutan vidası çıkmıştır. Kalemdanının tutamak kısmı palmet biçiminde olup ortası deliktir. Hokka şişkin gövdeye sahiptir ve tek haznelidir. Yuvarlak kapağı dört halkayla tutturularak hokkaya sabitlenmiş ve bir tutamağı bulunmaktadır. Kalemdanının dar olan üst ve alt yüzeyleri süslemesiz bırakılmış, süsleme genellikle ön ve arka yüzeyde, hokkanın gövdesinde yoğunlaşmıştır. Kalemdanının ön ve arka yüzeyinde kazıma tekniğiyle yapılmış baklava desenleri ve üçgenlerden oluşan süsleme görülmektedir. Kalemdanının pahlanmış yerinde “S” kıvrımlar yer almaktadır. Hokkanın gövdesinde üçgenler ve çizgilerle süsleme oluşturulmuştur. Kalemdan kapak ve kaidesinde; hokka ağız ve kaide çevresinde de çizgilerden oluşan süsleme görülmektedir.

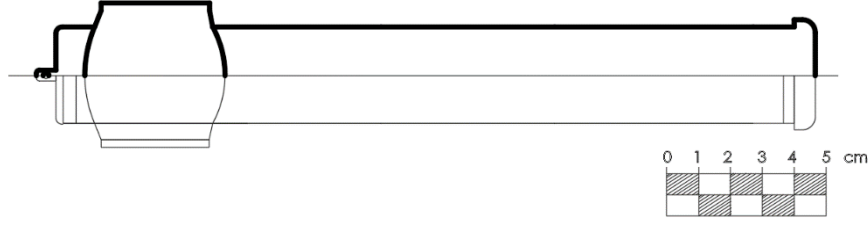
Katalog Numarası: 7

Fotoğraf Levhası: 7

Çizim Levhası: 7

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 05.02.2020

Envanter Numarası: 1942

Müzenin Adı: Ankara Etnografya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 26,5 cm genişlik: 5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel

Kitabe: -

Durum: Divitte yer yer oksitlenmelerin olduğu göze çarpmaktadır.

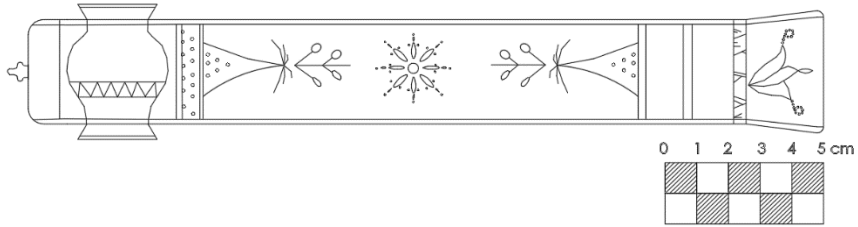
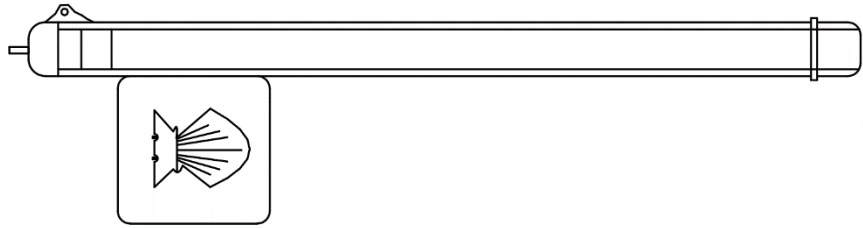
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip kalemdana lehimleme tekniği ile birleştirilen kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli hokkadan oluşan divittir. Kalemdanın kapak kısmı ve kaide kısmı gövdeye göre daha geniş yapılmıştır. Ortası delik yuvarlak bir tutamağa sahiptir. Şişkin gövdeli hokkanın köşeleri pahlanmıştır. Tek hokka ikiye ayrılarak iki bölmeli olarak yapılmıştır. Hokkanın kapakları kabartma tekniğiyle yapılan bitkisel süslemeli iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmakta ve açılmasını önlemek amacıyla iki kilitleme aleti bulunmaktadır. Kalemdanın içinde maktasının olduğu envanter kayıtlarından bilinmektedir.

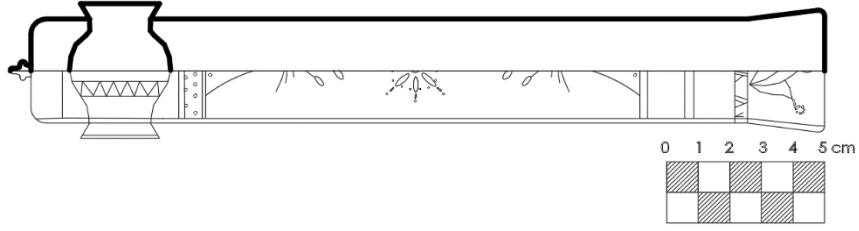
Katalog Numarası: 8

Fotoğraf Levhası: 8

Çizim Levhası: 8

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 05.02.2020

Envanter Numarası: 16702

Müzenin Adı: Ankara Etnografya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem uzunluk: 20 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik

Kitabe: -

Durum: Divitte bazı kısımlarda oksitlenmeler görülmekte ve bir kenarında hafif ezilme bulunmaktadır.

Tanım: Dikdörtgen biçimdeki kalemdana lehimleme tekniğiyle birleştirilmiş, şişkin gövdeli, ağız ve kaide kısmı dışa açılır biçimde yapılmış, tek hazneli hokkadan oluşmaktadır. Kalemdana bir vida ile tutturulmuş kapağının tutamağı palmet biçiminde dışa çıkıntılı olarak yapılmıştır. Hokka ise köşeleri pahlanmış, kapağı ise istiridye kabuğu biçimindedir.

Kalemdanın ve hokkanın yüzeyinde bulunan süslemeler oksitlenmelerden dolayı çok belli olmamaktadır. Kazıma tekniği ile bitkisel ve geometrik süsleme yapılmıştır. Kalemdanın ön yüzeyinde ortada çiçek motifi bulunmakta ve bunun iki

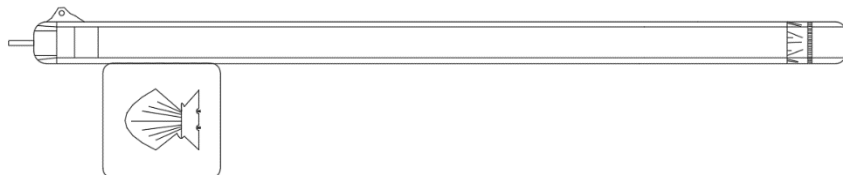
yanına çizgilerin kesişmesiyle oluşan dallar yapılmış, aralarına yuvarlak biçimler yerleştirilmiştir. Kalemmanın pahlanan köşeleri karşılıklı olarak konumlandırılmış yuvarlaklarla süslenmiş ve kapak ve kaide kısımlarında lale motifine yer verilmiştir.

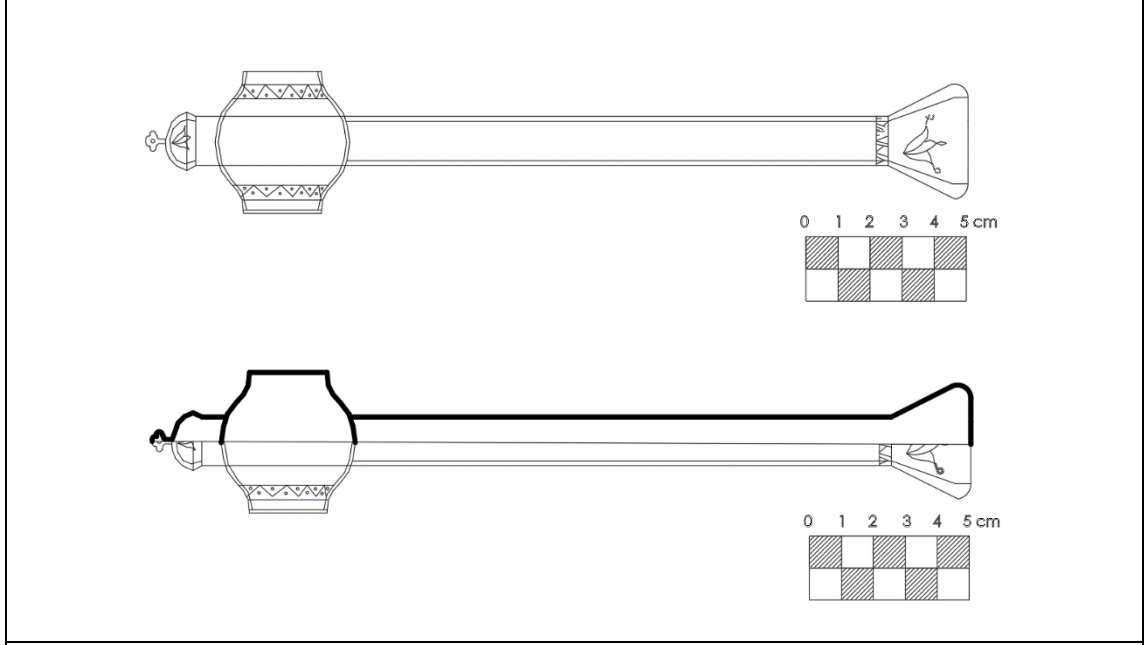
Katalog Numarası: 9

Fotoğraf Levhası: 9

Çizim Levhası: 9

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.02.2020

Envanter Numarası: 130

Müzenin Adı: Çorum Müzesi

Tarih ve Dönemi: H. 1285 (M. 1868-1869)/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 26 cm genişlik: 1,6 cm yükseklik: 3,3 cm **hokka:** genişlik: 4,3 cm yükseklik: 4,6 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Hokkanın kaide kısmında kazıma tekniğiyle yazılan “١٢٨٥ (1285) (M. 1868-1869)” tarihi yazmaktadır.

Durum: Eser iyi durumdadır.

Tanım: Divit, kenarları pahlanmış dikdörtgen biçime sahip kalemdandan ve buna lehimleme tekniği ile birleştirilmiş kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli bir

hokkadan oluşmaktadır. Kalemmanın kenarları pahlanmış, açılabilir kapağı perçinleme tekniği ile tutturulmuş, tutamağı palmet biçiminde ve ortası deliktir. Şişkin gövdeli hokkanın kenarları pahlanmış ve açılabilir kapağı üç halka ile tutturulmuş, kapağı istiridye kabuğu biçiminde yapılmıştır. Yuvarlak ağızlı hokka tek hazneden oluşmaktadır.

Divitte bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Kalemmanın yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Süslemelerin kapakta, kaide kısmında ve pahlanan yüzeylerde uygulandığı görülmektedir. Kapakta kazıma tekniği ile yapılmış palmet motifi ve yuvarlaklardan oluşan süsleme yer almaktadır. Kaide kısmının iki tarafında da palmete yer verilmiş ve üst şeridinde üçgenlerin yan yana getirilmesi ve aralarına yuvarlakların eklenmesiyle süsleme oluşturulmuştur. Kalemmanın pahlı yüzeyleri kıvrım dallar ve yuvarlaklardan oluşan süslemeye sahiptir. Hokkanın gövdesinde bulunan yüzeyler süslemesiz bırakılmıştır. Süslemelerin pahlanan yüzeylerde, ağız ve kaide kısmında olduğu dikkati çekmektedir. Hokkanın ağız ve kaidesi kabartma tekniğiyle yapılan çizgilerle ayrılmıştır. Hokkanın gövdesi ise üç şeride ayrılmıştır. Gövde kısmı geniş tutulmuştur. Kaide kısmında “ ۱۲۸۵(1285) (M. 1868-1869)” tarihi yazmaktadır. Kaidenin üstünde bulunan dar şeritte kazıma tekniğiyle yapılan üçgenler ve yuvarlaklardan oluşan süsleme yer almaktadır. Ağız kısmındaki dar şeritte de kazıma tekniğiyle yapılmış üçgenler ve bunların ortasında yer alan yuvarlaklardan oluşan süslemeye sahiptir. Hokkanın pahlanan köşeleri ise bir gövdeden çıkan yapraklar ve bunların aralarına konulmuş yuvarlak motifler ile süslenmiştir.

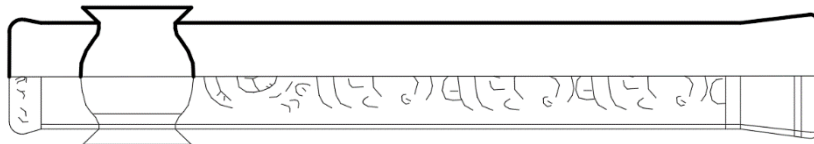
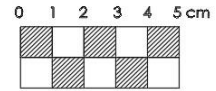
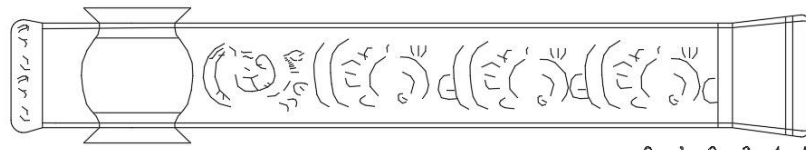
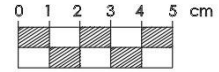
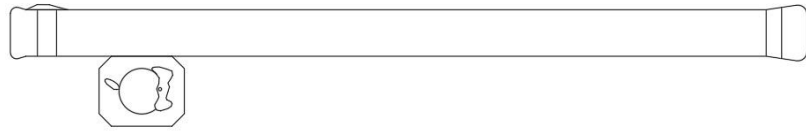
Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde kapak kısmına yakın olan kare alanda alçak kabartma olarak yazılmış muhtemelen usta ismi olduğu düşünülen bir mühür bulunmaktadır ancak bazı kısımları tahrip olmuştur.

Katalog Numarası: 10

Fotoğraf Levhası: 10

Çizim Levhası: 10

Eserin Adı: Divit
Erişim Tarihi: 10.12.2019
Envanter Numarası: 271
Müzenin Adı: Erzurum Müzesi
Tarih ve Dönemi: 18.-19. yüzyıl/ Osmanlı
Ölçüler (cm) : Kalemdan uzunluk: 24 cm genişlik: 3 cm
Yapım Malzemesi: Pirinç
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma
Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik
Kitabe: -
Durum: Divitin kapakları günümüze gelememiştir. Yer yer oksitlenmeler görülmekte ve ezilmeler söz konusudur.
Tanım: Divit, dikdörtgen biçime sahip kalemdan ve buna lehimleme tekniği ile birleştirilmiş şişkin gövdeli, ağız ve kaidesi dışa açılır biçimde yapılan hokkadan oluşmaktadır. Hokka tek haznelidir. Divitin kapakları günümüze gelememiştir. Kalemdanın ön yüzeyinde kazıma tekniği ile yapılmış, yer yer oksitlenmelerden dolayı çok belli olmayan bitkisel ve geometrik süsleme bulunmaktadır. Kalemdanın ön yüzeyinde yuvarlak ve dallardan oluşan süsleme yer almaktadır. Hokkanın şişkin gövdesinde de süslemeler bulunmaktadır. Ağız kenarında dalga motifi görülmektedir.

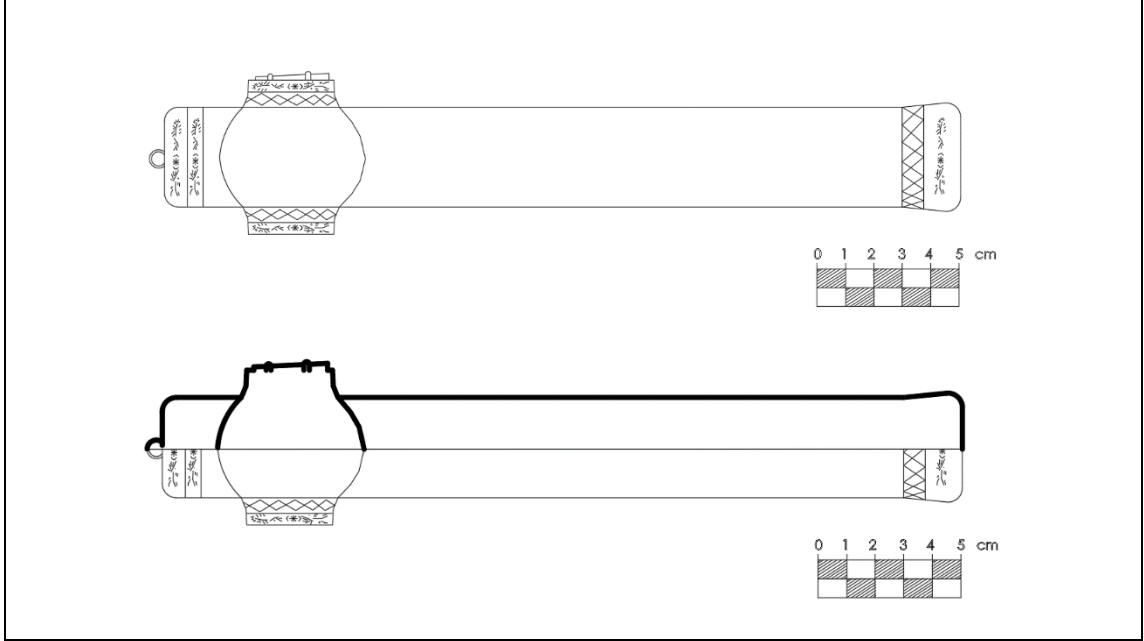
Katalog Numarası: 11

Fotoğraf Levhası: 11

Çizim Levhası: 11

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 06.01.2020

Envanter Numarası: 1232

Müzenin Adı: Afyonkarahisar Müzesi

Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 28,2 cm genişlik: 1,5 cm yükseklik: 3,5 cm **hokka** uzunluk: 5,4 cm genişlik: 4,7 cm yükseklik: 6,2 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın dar olan üst yüzeyinde kare bir alan içinde kabartma zeminin oyulmasıyla alçak kabartma olarak yazılan yazıda “اهيم” (Ahim) kelimesi yazmaktadır.

Durum: Oksitlenmeden kaynaklı renk değişiklikleri dikkat çekmektedir.

Tanım: Kenarları pahlanmış dikdörtgen kalem^{dan} ve buna lehimle birleştirilen kenarları pahlanmış şişkin gövdeli kareye yakın dikdörtgen biçimli hokkad^{an} oluşan

divittir. Kalemdanının kapağında yuvarlak, ortası delik olarak yapılmış tutamağı bulunmaktadır. Şişkin gövdeli hokka, tek haznededen oluşmaktadır. Hokka kapağı kabartma tekniğiyle yapılmış iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmaktadır. Kapağın açılmasını engellemek için küçük bir vida ile tutturulmuş mandal vardır.

Divitteki süslemeler kalemdanının kapağında ve kaide kısmında; hokka da ise ağız kenarında, kaide kısmında, pahlanmış yüzeylerde ve hokkanın tabanında görülmektedir. Kalemdanının kapağında ve kaidesindeki süslemeler aynıdır. Kazıma tekniğiyle yapılmış yuvarlağın içinde ışınsal çizgilerden oluşan süsleme ve bunun etrafında kesik çizgilerden oluşan süsleme yer almakta ve içinde çizgilerin olduğu baklava desenleri diğer şeritte yer almaktadır. Hokkanın gövdesi şeritlere ayrılmıştır. İlk şeritteki süslemeler yer yer zarar görmüş, belli olan süslemeler kazıma tekniğiyle yapılmış birbirini kesen çizgilerden oluşmaktadır. İkinci kuşakta baklava desenleriyle yapılmış bir süsleme görülmektedir. Aynı süsleme kompozisyonu alt şeritlerde de tekrarlanmıştır. Hokkanın karın kısmı süslemesiz bırakılmıştır. Hokkanın pahlanmış yüzeyinin ortasında ışınsal çizgilerin çıktığı iç içe geçmiş iki yuvarlak yer almaktadır. İki yanında ise çizgisel süslemeler yer almaktadır. Hokkanın kapağının bulunduğu yüzeyin çevresini kazıma tekniğiyle yapılmış kıvrım daldan ve etrafından çıkan yapraklardan oluşan süsleme dolanmaktadır. Hokkanın tabanını kazıma tekniğiyle büyük boyutlu kıvrım dal ve yapraklardan oluşan süsleme kaplamaktadır. Bunun etrafındaki şeritte kazıma tekniğiyle bir daldan çıkan küçük dallardan oluşan süsleme çevrelemektedir.

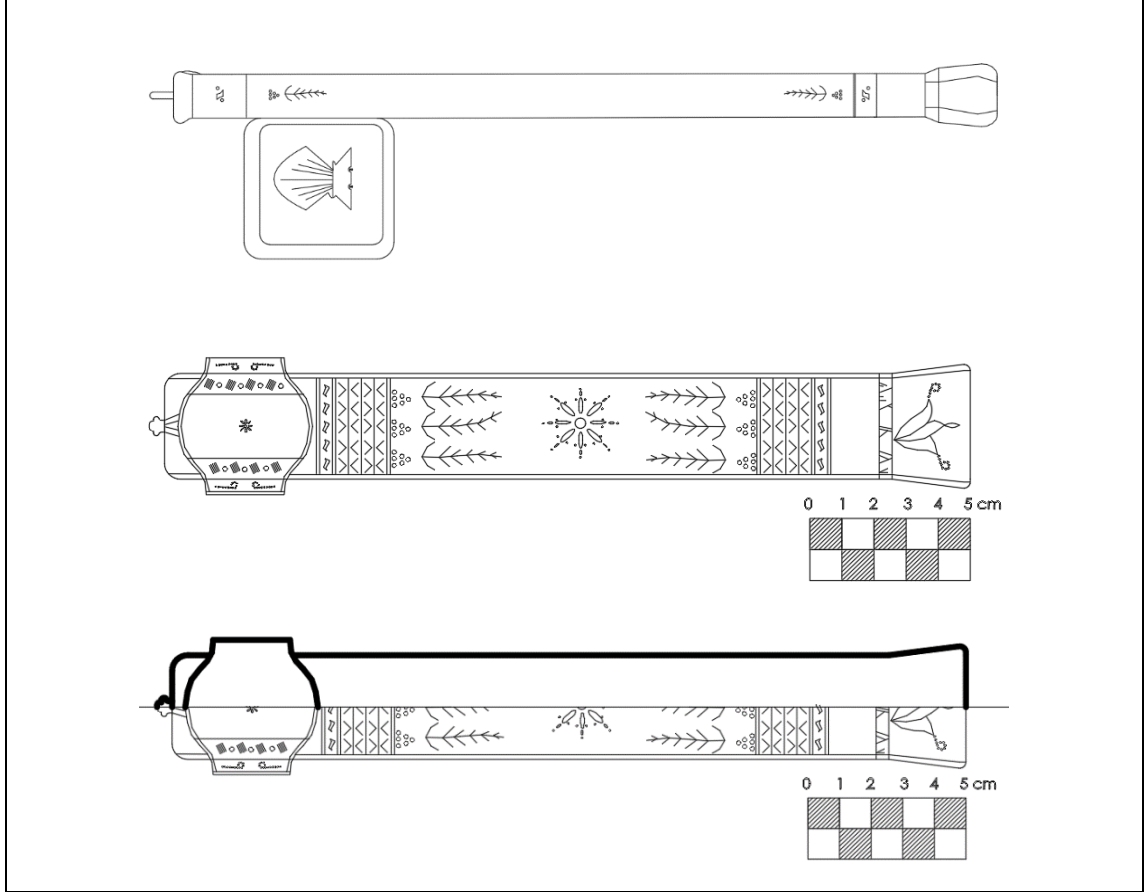
Kalemdanının ön yüzeyinde kazıma tekniğiyle yapılmış dilimli madalyon oluşturulmuştur. Bunun içinde bir yazı olabileceği düşünülmektedir ancak zarar gördüğü için anlaşılammamaktadır. Kalemdanının dar olan üst yüzeyinde kare bir alan içinde yazı bulunmaktadır. Zemin oyulmuş, yazı alçak kabartma olarak yazılmıştır. Yazıda “اهيم” (Ahim) kelimesi yazılmaktadır.

Katalog Numarası: 12

Fotoğraf Levhası: 12

Çizim Levhası: 12

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 12.12.2019

Envanter Numarası: 4194

Müzenin Adı: Edirne Türk-İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 25,5 cm genişlik: 1,5 cm yükseklik: 3,8 cm hokka uzunluk: 4,5 cm genişlik: 3,5 cm yükseklik: 5 cm

Yapım Malzemesi: Tunç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalem danın dar yüzeyinde kare alan içinde mühür vardır.

Durum: Sağlamdır.

Tanım: Uzun dikdörtgen biçimdeki köşeleri pahlanmış kalemdana lehimleme tekniğiyle birleştirilmiş yine köşeleri pahlanmış kareye yakın dikdörtgen biçimdeki mürekkep hokkasından oluşmaktadır. Kalemdanın kapağı perçinleme tekniğiyle tutturulmuş, palmet biçiminde tutamağa sahiptir. Mürekkep hokkası tek hazneden oluşmaktadır ve bunun kapağı iki menteşeyle sabitlenmiştir. Şişkin gövdeli hokkanın kapağı istiridye kabuğu biçiminde yapılarak süslenmiştir.

Divitin üstünde kazıma tekniğiyle yapılmış bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Kalemdanın kapağında ve kaide kısmında palmet motifi ve etrafında yuvarlaklardan oluşan süsleme bulunmaktadır. Kalemdanın kapağında başlayan, pahlanmış köşelerinden devam ederek kaide kısmına kadar gelen “S” kıvrımlar ve yuvarlaklardan oluşan süsleme dikkat çekmektedir. Kaide kısmında yer alan şeritte üçgen biçiminde geometrik süslemeler görülmektedir. Kalemdanın ön yüzeyinde ortada yapraklardan oluşan bir çiçek ve bunun etrafını çevreleyen sekiz yapraktan oluşan sekiz çiçek motifi yer almaktadır. Ortada bulunan bu süslemenin iki yanında simetrik olarak yapılmış yatay olarak konumlandırılmış daldan çıkan yapraklardan oluşan üç motif, pahlanmış yüzeylerde görülen “S” kıvrımlar ve yuvarlak taneleri oluşturan bir şerit, bunlardan sonra dikey olarak yapılmış altı şeridin içinde “V” biçimindeki yapraklar, son şeritte ise yine “S” kıvrımlar ve yuvarlak tanelerden oluşan bitkisel süsleme kompozisyonu yer almaktadır. Kalemdanın arka yüzeyinde de ön yüzeyde bulunan iki taraftaki süsleme kompozisyonu tekrarlanmaktadır. Yalnızca ortada bulunan çiçek motifinde farklılık görülmektedir. Ortada çiçek motifi bulunmakta ve çiçeğin etrafından çıkan kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan süsleme kompozisyonu geniş bir yer kaplamaktadır.

Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde kapağa yakın olan yerde sekizgen içinde, yüzey oyularak alçak kabartma ile yapılmış mühür baskısı bulunmaktadır. Bunun altında ve kaideye yakın olan yüzeyde ise kazıma tekniğiyle yapılmış yuvarlak taneler, dal ve yapraklardan oluşturulan bir süsleme görülmektedir. Hokkanın ön yüzeyinde aşağıdan yukarıya doğru yer alan şeritlerde kazıma tekniğiyle yapılmış geometrik ve bitkisel süslemelere yer verilmektedir. Kaidesinde yuvarlaklardan oluşan kıvrım motif, üstteki şeritte üçgen ve yuvarlaklardan oluşan süsleme, gövdede çiçek motifi ve

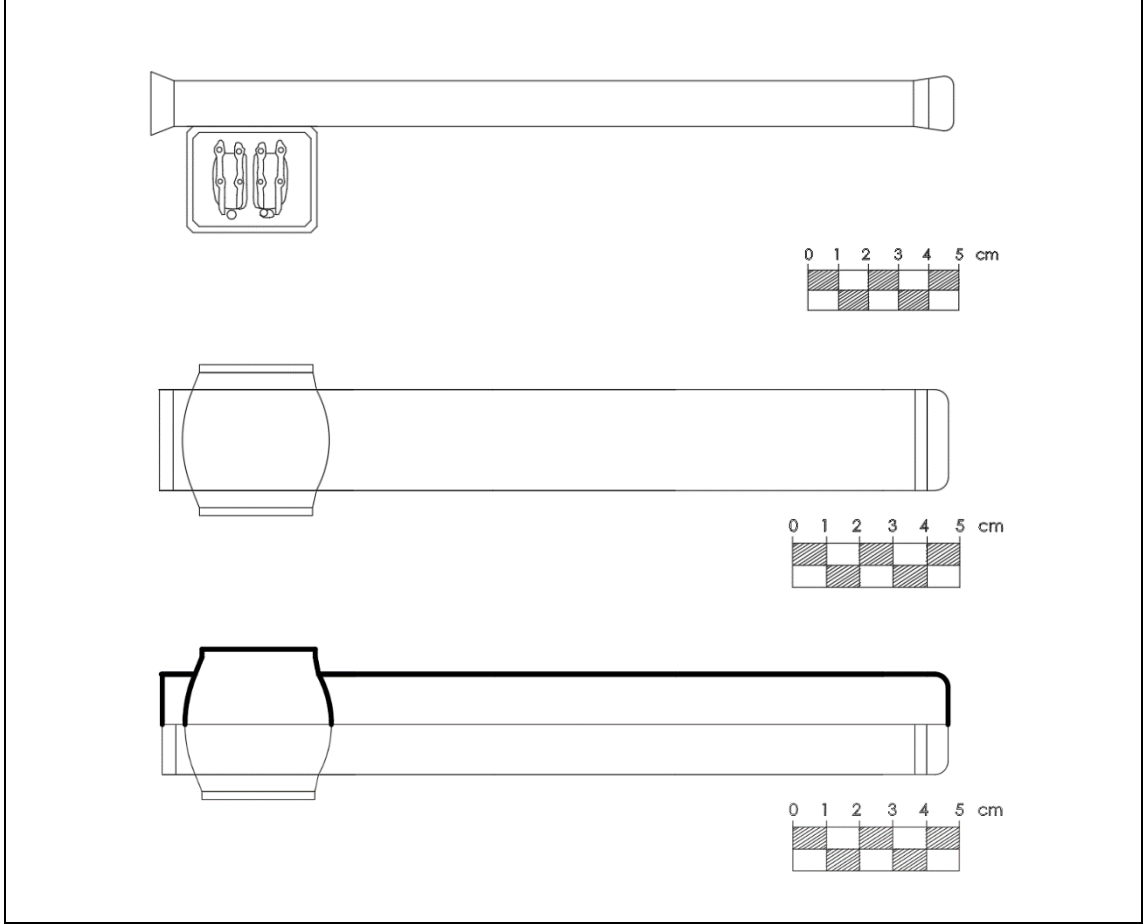
etrafından çıkan yuvarlaklar bulunmaktadır. Ağız kısmındaki şeritlerde de kaide ve üstündeki şeritte bulunan süslemeler tekrarlanmaktadır. Hokkanın gövdesini oluşturan diğer yüzeyler süslemesiz bırakılmıştır. Hokkanın pahlanmış köşeleri de ortada bir çiçek ve bu çiçekten çıkan yapraklardan oluşan süsleme yüzeyi kaplamaktadır.

Katalog Numarası: 13

Fotoğraf Levhası: 13

Çizim Levhası: 13

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.02.2020

Envanter Numarası: 131

Müzenin Adı: Çorum Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 26,7 cm genişlik: 3,5 cm **hokka** yükseklik: 4,6 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın dar yüzeyinde çerçeve içinde alçak kabartma olarak yazılmış “ى مردع” yazmaktadır (harflerden “ye” ve “ayn” yazılışları harflerin durumlarına

farklılık göstermektedir).

Durum: Kalemmanın kapağı eksiktir. Yer yer oksitlenmeler bulunmaktadır.

Tanım: Divit, uzun, yassı dikdörtgen bir kalemdana lehimleme tekniğiyle kalemmanın kapak tarafına yakın olan geniş yüzeye birleştirilmiş şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçimli kenarları pahlı bir mürekkep hokkasından oluşmaktadır. Kalemmanın kapağı günümüze ulaşmamıştır. Tek olan hokka ikiye ayrılmış, iki haznedenden oluşmaktadır. Haznelerde mürekkep kalıntıları görülmektedir. Bu haznelerin elips biçiminde ayrı iki kapağı vardır. Kapakların her biri kabartma tekniğiyle yapılmış iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmış olup, menteşe çubuğu yaprak motifi bulunmakta, küçük iki kilitle açılması engellenmiştir.

Divitte süslemeye yer verilmemiş, süslemesiz bırakılmıştır. Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde kapağa yakın olan yerde madalyon içinde, zemin oyularak alçak kabartma olarak yazılmış “ى مرد ع” harfleri yazmaktadır. Kalemmanın ön yüzeyinde hokkaya yakın yerde bir yazı daha bulunmakta ancak okunamamaktadır.

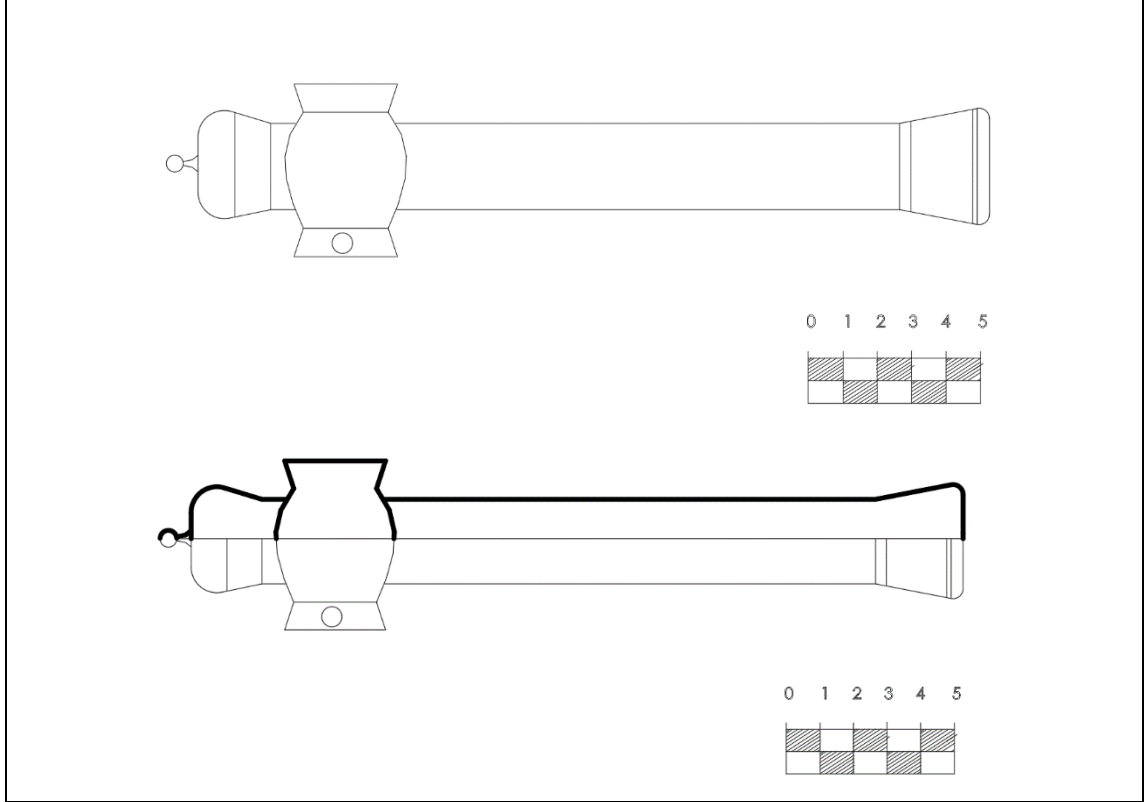
Katalog Numarası: 14

Fotoğraf Levhası: 14

Çizim Levhası: 14

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 05.02.2020

Envanter Numarası: 23206

Müzenin Adı: Ankara Etnografya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 26

Yapım Malzemesi: Piriñ

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kabartma

Süsleme Türü: Geometrik ve yazı

Kitabe: Hokkanın kaide kısmında Arap harflerinden oluşan bir damga yer almaktadır.

Durum: Divitte bazı yerlerde oksitlenmeler görölmektedir.

Tanım: Dikdörtgen biçime sahip kalem danın kapağa yakın olan kısma lehimleme

tekniğiyle birleştirilmiş kenarları pahlanmış, kareye yakın dikdörtgen biçimli bir hokkası bulunmaktadır. Yüksek bir kaidesi bulunan hokka şişkin gövdeli, ağız ve kaide kısmı dışa açılır biçimde yapılmıştır. Kalemmanın kapağı açılabilir, perçinleme tekniğiyle yapılmış ve top biçiminde tutamaktan oluşmaktadır. Hokkanın kapağı istiridye kabuğu biçimindedir. Hokkanın taban kısmında oksitlenmeler görölmektedir.

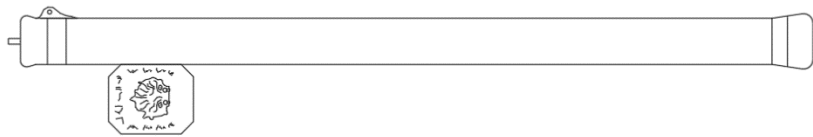
Divitin üstünde süslemeye yer verilmemiştir. Hokkanın kaide kısmında Arap harflerinden oluşan bir damga yer almaktadır.

Katalog Numarası: 15

Fotoğraf Levhası: 15

Çizim Levhası: 15

<p>Eserin Adı: Divit</p>
<p>Erişim Tarihi: 04.02.2020</p>
<p>Envanter Numarası: 148</p>
<p>Müzenin Adı: Çorum Müzesi</p>
<p>Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı</p>
<p>Ölçüler (cm) : Kalem uzunluk: 26,1 cm genişlik: 1,5 cm yükseklik: 3,6 cm hokka uzunluk: 2,8 cm genişlik: 2 cm yükseklik: 3 cm</p>
<p>Yapım Malzemesi: Pirinç</p>
<p>Yapım Tekniği: Döküm</p>
<p>Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma</p>
<p>Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı</p>
<p>Kitabe: Hokka kapağının bulunduğu yüzeyin çevresini yazı şeridi dolanmakta ve hokkanın kaide kısmında yuvarlak içerisinde alçak kabartma olarak bir damga görülmektedir.</p>
<p>Durum: Divitin yüzeyinde bazı yerlerde oksitlenmeler bulunmaktadır. Hokkanın kapağını tutan menteşelerden bir tanesi kırıktır. Hokka kapağının bulunduğu yüzeyde</p>

yer alan yazının bazı yerleri okunaksızdır.

Tanım: Köşeleri pahlanan dikdörtgen bir kalemdan ve bunun ön yüzeyine lehimleme tekniğiyle tutturulmuş, şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçime sahip bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdanın kapağı perçinleme tekniğiyle tutturulmuş olup kapağın top biçiminde tutamağı vardır. Hokkanın kapağı perçinleme tekniğiyle iki menteşe ile tutturulmuştur. Bunlardan bir tanesi kırıktır. Hokka tek hazneden oluşmaktadır ve kapağı çiçek motifi oluşturacak biçimde kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Şişkin gövdeli hokkanın ağız ve kaide kısmı dışa açılır biçimde yapılmış ve hokkanın köşeleri pahlanmıştır.

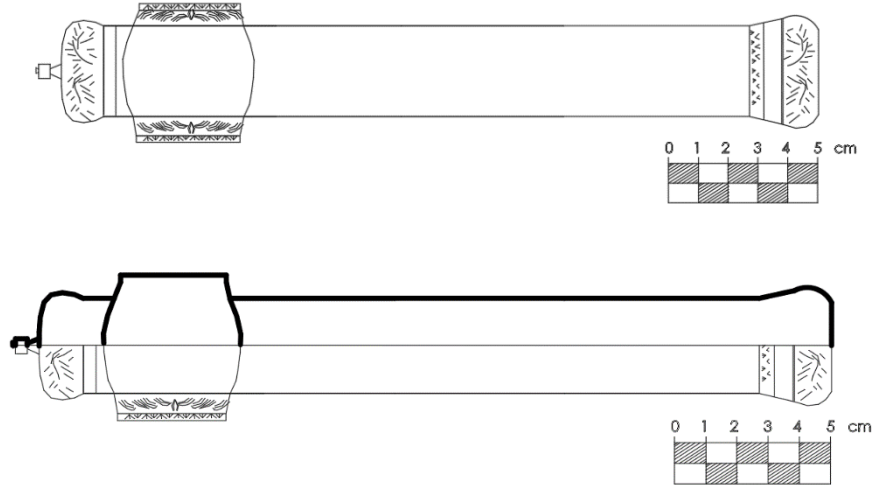
Divitin yüzeyleri bitkisel ve geometrik süslemelerden oluşan bir kompozisyona sahiptir. Kalemdanın ön ve arka yüzeyleri helezoni kıvrımlardan oluşan üsluplaştırılmış çiçek motiflerinden oluşmaktadır. Kalemdanın pahlanan köşelerindeki süslemeler kavisli çizgilerin belli aralıklarla yapılmasıyla oluşturulmuştur. Hokkanın kaide kısmında kare alan içinde Arap harfleriyle alçak kabartma yazılmış damga yer almaktadır. Gövde ve ağız kısmında yer alan kuşaklarda kazıma tekniğiyle yapılmış helezoni kıvrımlar ve bunu çevreleyen yapraklar yüzeyleri süslemektedir. Hokkanın kapak çevresini dolan bir yazı görülmektedir.

Katalog Numarası: 16

Fotoğraf Numarası: 16

Çizim Numarası: 16

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.12.2019

Envanter Numarası: 1153

Müzenin Adı: Konya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 26,5 cm genişlik: 3 cm hokka yükseklik: 4,3 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

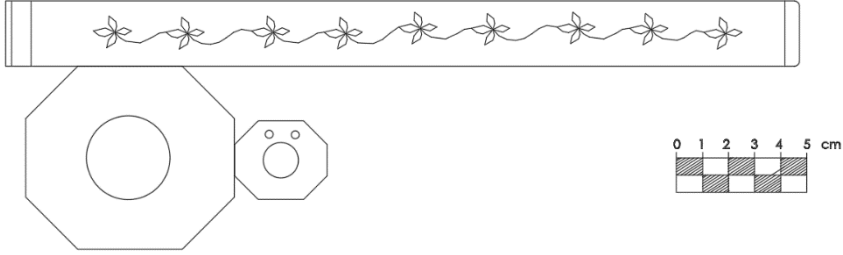
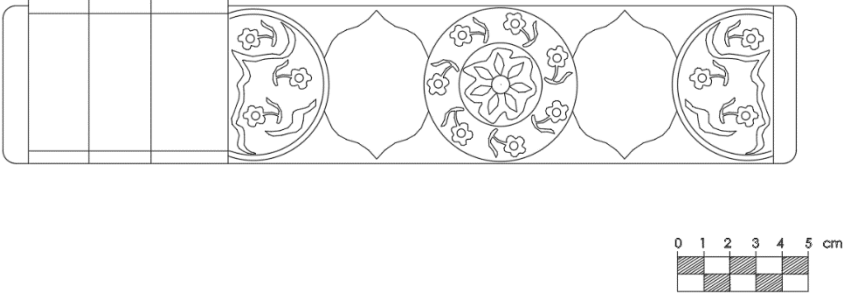
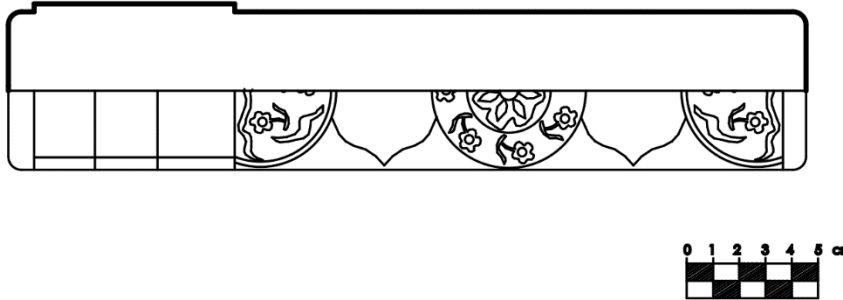
Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma
Süsleme Türü: Bitkisel
Kitabe: -
Durum: Divitin bütün yüzeylerinde yer yer çizikler, kararmalar bulunmaktadır. Kalemmanın kaidesinde çatlak oluşmuştur.
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip kalemmanın kapak kısmına yakın olan geniş yüzeye lehimleme tekniğiyle tutturulmuş, kareye yakın dikdörtgen biçimli hokkadan oluşmaktadır. Kalemmanın köşeleri pahlanmıştır. Kapağı perçinleme tekniğiyle tutturulmuş ve tutamağı top biçiminde yapılmıştır. Şişkin gövdeli, köşeleri pahlanmış olarak yapılan hokka tek haznedenden oluşmaktadır. Kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmış ve kilitleme mandalı bulunmaktadır. Divitte kazıma tekniğiyle yapılmış bitkisel süslemelere yer verilmektedir. Kalemmanın kapağında, pahlanan yüzeylerde ve kaide kısmında süslemeler bulunurken; hokkada ise kaide kısmında, hokkanın pahlanan yüzeylerinde ve ağız çevresinde yer alan iki şeritte süslemeler görülmektedir. Kalemmanın pahlanan köşelerini sarmaşık dalı ve yapraklardan oluşan süsleme doldurmaktadır. Kalemmanın kapağında, kaidesinde ve hokkanın ağız çevresindeki şeritlerde ve kaidesindeki şeritlerde bir yerden çıkan dallar ve yapraklardan oluşan süsleme bulunmaktadır. Hokkanın şişkin gövdesi süslemesiz bırakılmıştır. Hokkanın pahlı yüzeylerinde de ortada çiçek motifi ve yanlardan çıkarak yüzeyi kaplayan dallardan oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır.

Katalog Numarası: 17

Fotoğraf Levhası: 17

Çizim Levhası: 17

Eserin Adı: Divit
Erişim Tarihi: 11.12.2019
Envanter Numarası: 4058
Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi
Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı
Ölçüler (cm) : Kalem ¹ uzunluk: 31 cm genişlik: 2,5 cm
Yapım Malzemesi: Pirinç
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma,kakma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı
Kitabe: Kalemdanın ön ve arka yüzeyinde çiçek motifinin iki yanında sınırları madalyon ve şeritlerle belirlenen yazılar görülmektedir.
Durum: Divitte yer yer kararmalar, ezikler mevcuttur. Kalemdanın kapağı ve kaidesi bulunmamaktadır. Hokkanın kapağı yoktur. Hokkanın gövdesinde ve tabanında çatlaklar vardır.
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip yassı kalemdana lehimleme tekniğiyle tutturulmuş sekizgen hokka ve bu hokkaya bitişik olarak sekizgen biçimli küçük bir hokka daha bulunmaktadır. Bu hokkalar tek hazneli olarak yapılmıştır. Kalemdanın kapak kısmı ve kaide kısmı günümüze ulaşamamıştır. Hokkaların da kapakları bulunmamakla birlikte büyük olan sekizgen hokkanın gövdesinde kırıklar, çatlaklar olduğu görülmektedir. Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde kazıma tekniği ile yapılmış kıvrım dal, yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Kalemdanın ön yüzeyinde orta kısma iç içe iki yuvarlak yapılmıştır. İçteki yuvarlağın içinde yedi yapraklı bir çiçek motifi bulunmakta ve etrafında dalga motifi görülmektedir. Dıştaki yuvarlağın içini ise sekiz tane daldan çıkan palmet motifi süslemektedir. Bunların içinde yer yer gümüş kakmalara ve yıldızlamalardan kalan izlere rastlanmaktadır. Yuvarlağın iki yanında uçları sivri madalyonların içinde Arap harfleriyle yazılmış yazılara yer verilmektedir. Bunların iki yanında ise yarım madalyon içinde kıvrım dallar arasından çıkan üç çiçek ve rumi motifi bulunmaktadır. Bu madalyonlardan dışarıya doğru çıkan yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleri de arada kalan boşlukları doldurmaktadır. Kalemdanın arka yüzeyini ortada yuvarlak, bunun iki yanında Arap harfleriyle yazılmış yazı ve yarım madalyon içini dolduran bitkisel süsleme kaplamaktadır. Arka yüzey üç şeride ayrılmıştır. Ortadaki yuvarlak madalyonun orta şeridi kıvrım dallar, yapraklar ve üç tane çiçek motifinden oluşmaktadır. Bu çiçeklerin gümüş kakmalarla süslendiği kalan izlerinden anlaşılmaktadır. Çiçek motifiyle süslü bu madalyonun üst ve alt tarafında yazılar bulunmaktadır. Ortadaki yuvarlak madalyonun iki yanında ise orta şeritlerde görülen yazılar vardır. Yazıların iki tarafındaki şeritte de kıvrım dallardan çıkan üç tane çiçek motifi görülmektedir. Kıvrım dalların sonları rumilerle

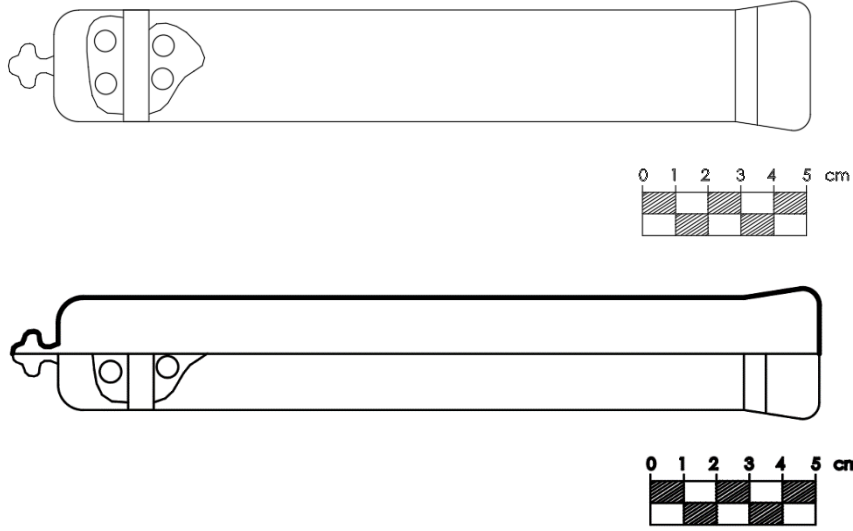
sonlanmaktadır. Yarım madalyonların içi de kıvrım dallardan çıkan üç tane iek motifinden ve rumilerle sonlanan kıvrım dallardan oluşmaktadır. Kalemdanın alt tarafı ve hokkaların alt tarafı süslemesiz bırakılmıştır. Hokkaların gövdeleri bitkisel süslemeyle süslenmiş ancak kararmalar ve kırılmalar olduğundan anlaşılamamaktadır.

Katalog Numarası: 18

Fotoğraf Numarası: 18

Çizim Numarası: 18

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.12.2019

Envanter Numarası: 1763

Müzenin Adı: Konya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1880 / Osmanlı

Ölçüler (cm) : kalemdan uzunluk: 23,5 cm genişlik: 3,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma
Süsleme Türü: Geometrik ve yazı
Kitabe: Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde Ermenice bir yazı şeridi bulunmakta ve “1880” tarihi yazmaktadır.
Durum: Divitin sadece kalemmanı günümüze ulaşmış, hokkası bulunmamaktadır. Kalemmanın yüzeyinde yer yer oksitlenmeler görülmektedir.
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip yassı bir kalemmandan oluşmaktadır. Perçinleme tekniğiyle bir menteşeyle tutturulmuş kapağı ve palmet biçiminde bir tutamağı bulunmaktadır. Divitin hokkası günümüze ulaşmamıştır. Kalemmanın yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde uçları sivri olarak sonlanan bir şeridin içinde kabartma tekniğiyle Ermenice yazılmış yazı yer almaktadır ve bu yazının sonunda, şeridin dışında kazıma tekniğiyle yazılmış “1880” tarihi dikkat çekmektedir. Kalemmanın pahlı yüzeyleri “S” kıvrımlar ve yuvarlaklardan oluşan süslemeye sahiptir.

Katalog Numarası: 19

Fotoğraf Numarası: 19

Çizim Numarası: 19

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.12.2019

Envanter Numarası: 1756

Müzenin Adı: Konya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem uzunluk: 20,6 cm genişlik: 5 cm yükseklik: 3,6 cm **hokka** yükseklik: 4,3 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

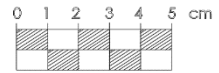
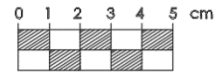
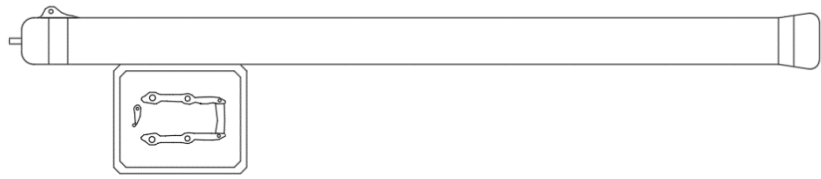
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma
Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik
Kitabe: -
Durum: Divitin yüzeyinde kararmalar bulunmaktadır. Kalemmanın ve hokkanın kapakları günümüze ulaşmamıştır.
Tanım: Divit, dikdörtgen biçime sahip bir kalemmana lehimleme tekniğiyle tutturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin gövdeli, kenarları pahlanmış bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemnan ve hokkanın kapakları günümüze ulaşmamıştır. Hokka tek haznelidir. Divitin yüzeyleri kazıma tekniğiyle yapılan yuvarlaklar, dal ve yapraklardan oluşan süsleme kompozisyonuna sahiptir. Kalemmanın dar olan üst yüzeyi pahlanmış ve bu pahlı kısımlar “S” kıvrımlarla süslenmiştir. Kalemmanın ön yüzeyinde kapağa yakın olan ve kaideye yakın olan bölümleri dikey olarak iki şeride ayrılmıştır. Üsluplaştırılmış çiçek motifleri yer almaktadır. Ortada kalan alan ise yarı üsluplaştırılmış çiçek motifi ve dallardan çıkan yapraklardan oluşan bitkisel süslemeye sahiptir. Kalemmanın kaide kısmında kazıma tekniğiyle yapılan palmet motifi ve bunun uçlarından çıkan yuvarlaklardan oluşan kıvrımlar bulunmaktadır. Hokkanın gövdesinde ve pahlı yüzeylerde yuvarlaklardan oluşan geometrik süsleme yer almaktadır.

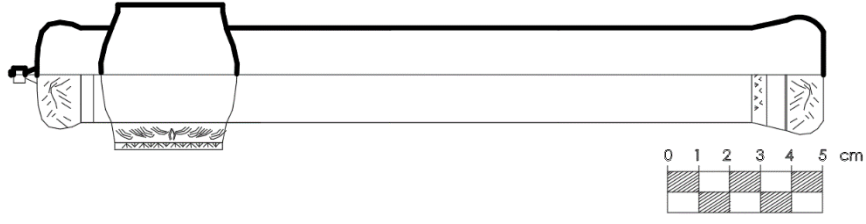
Katalog Numarası: 20

Fotoğraf Levhası: 20

Çizim Levhası: 20

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4235

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1774-1789 yılları arasında/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem uzunluk: 29 cm genişlik: 1,5 cm hokka uzunluk: 5,6 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel ve yazı

Kitabe: Hokkanın tabanında bitkisel süslemenin ortasında “Sultan I. Abdülhamid”’in tuğrası bulunmaktadır ve kalemdanının arka yüzeyinde kapağa yakın tarafta “Amel-i Seyyid Hüseyin” mührü vardır.

Durum: Divitin yüzeyinde bazı yerlerde oksitlenmeler bulunmaktadır.

Tanım: Dikdörtgen biçimli yassı kalemdana lehimleme tekniğiyle tutturulmuş bir hokkadan oluşmaktadır. Perçinleme tekniğiyle yapılmış bir kapağı bulunan kalemdanının kapağındaki tutamak kısmı yuvarlak ortası delik olarak yapılmaktadır. Hokka şişkin gövdeli olarak yapılmış, kareye yakın dikdörtgen biçime sahiptir. Tek hazneli hokkanın kapağı perçinleme tekniğiyle iki menteşeli olarak tutturulmuş, bir tane de kapatma kilidi bulunmaktadır. Hokkanın kapağı oval olarak yapılmış, kapağının üstünde kabartma tekniğiyle yapılan iki tane kaleme benzer bir süsleme yer

almaktadır.

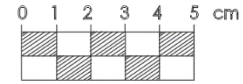
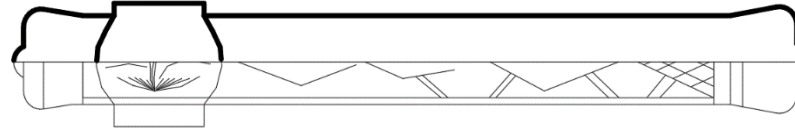
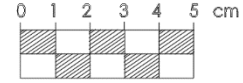
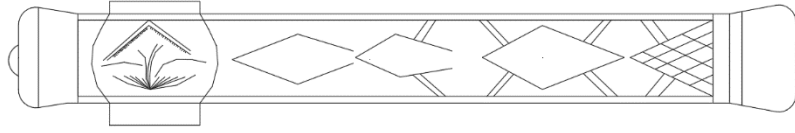
Divitin yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Süsleme kalemdanının kapağında, kaidesinde, hokkanın ağız çevresinde, kaide çevresinde, pahlanan köşelerinde, tabanında görülmektedir. Kalemdanının kapağı şeritlere ayrılarak kabartma tekniğiyle yapılmış çiçek motifleriyle süslenmiştir. İlk şeritte ortada yuvarlak bir çiçek ve iki yanında üsluplaştırılmış çiçekler yer almaktadır. Üçüncü şeritte birbirine bağlanmış üç yapraklı çiçekler görülmektedir. Aynı süsleme kompozisyonuna kalemdanının kaide kısmında da rastlanmaktadır. Hokkanın yüzeyleri süslemesizdir. Pahlanan köşelerde kabartma tekniğiyle yapılmış çiçeklerden ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel süsleme bulunmaktadır. Hokkanın tabanı da kazıma tekniğiyle yapılmış bir kıvrım daldan çıkan dallardan oluşan bitkisel süslemeye sahiptir. Bunların ortasında “Sultan I. Abdülhamid”’in tuğrası yer almaktadır. Kalemdanının arka yüzeyinin kapağa yakın tarafında “Amel-i Seyyid Hüseyin” mührü vardır.

Katalog Numarası: 21

Fotoğraf Numarası: 21

Çizim Numarası: 21

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 04.12.2019

Envanter Numarası: 1757

Müzenin Adı: Konya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalemdan uzunluk: 19 cm genişlik: 4,5 cm hokka yükseklik: 3,5 cm

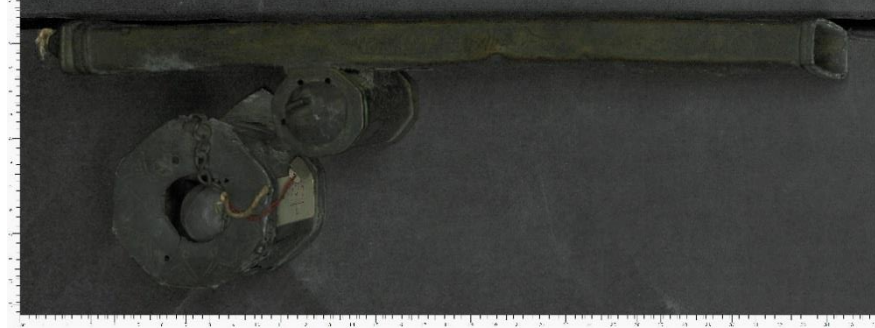
Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

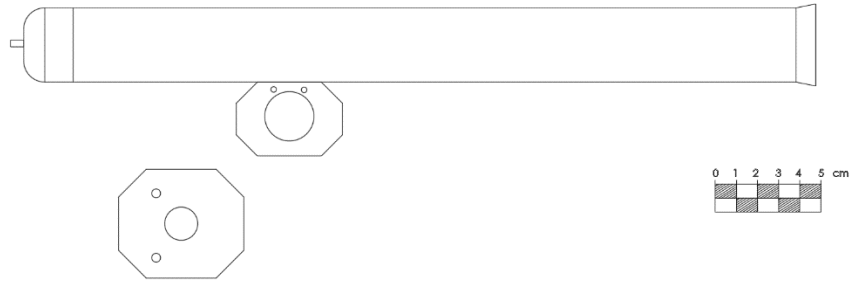
Süsleme Tekniği: Kazıma
Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik
Kitabe: -
Durum: Kalem dan ve hokkanın kapakları bulunmamaktadır. Hokkanın altında onarım izleri görölmektedir. Divitin yüzeyinde oksitlenmeler vardır.
Tanım: Dikdörtgen biçimli kalemdana lehimleme tekniğiyle tutturulmuş şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçime sahip hokkadan oluşmaktadır. Kalemdanın ve hokkanın kapağı yoktur. Kalemdanın yüzeyinde kazıma tekniğiyle yapılan büyükten küçüğe doğru giden baklava desenlerinden ve üçgenin içine küçük baklava desenlerinden oluşan geometrik süsleme yer almaktadır. Aralardaki boşluklar da çizgilerden oluşan süslemeyle doldurulmaktadır. Hokkanın ön yüzeyinde ise üçgen bir alan içine çizgilerden oluşan bitkisel süsleme görölmektedir bazı yerlerde kararmalar görölmektedir.

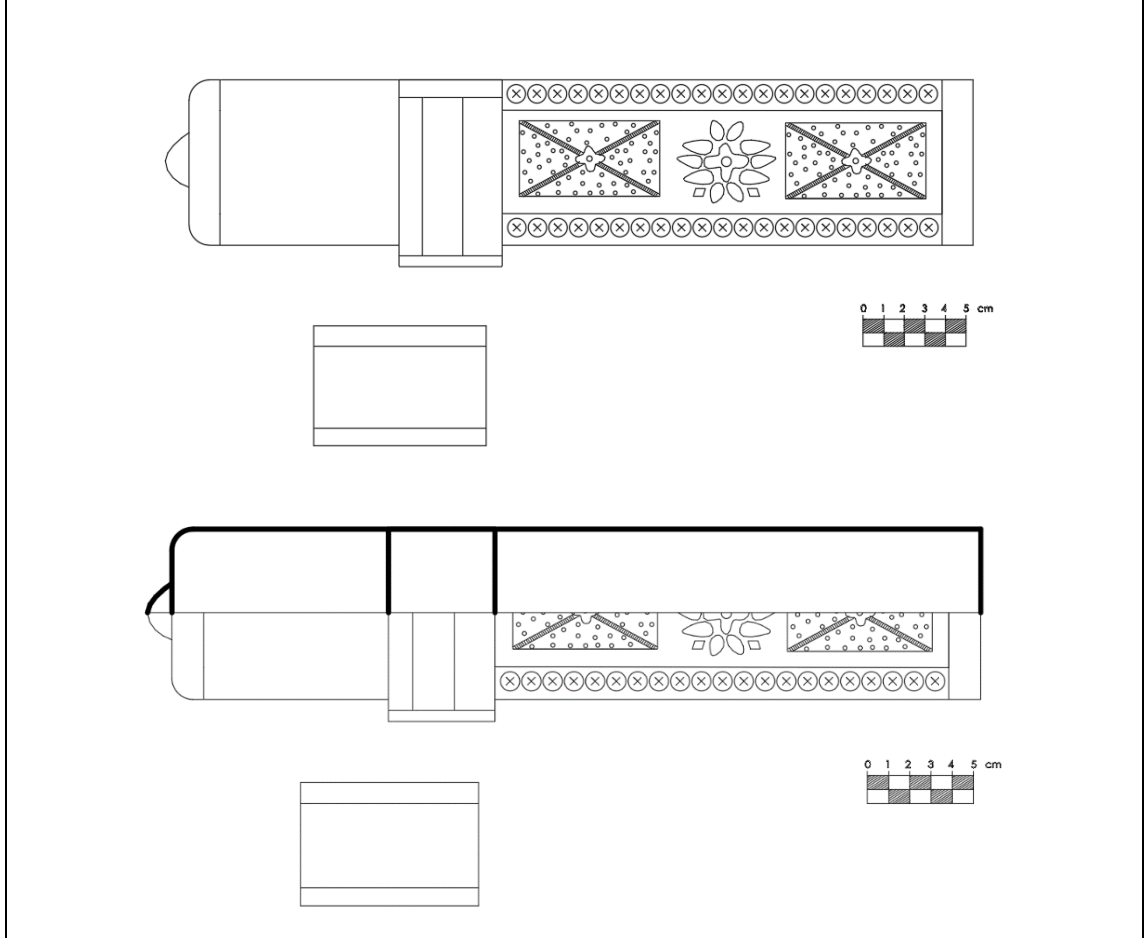
Katalog Numarası: 22

Fotoğraf Levhası: 22

Çizim Levhası: 22

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4060

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 34 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve deliklişi

Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik

Kitabe: -

Durum: Kalemmanın kaide kısmı, hokkanın kapağı bulunmamaktadır. Hokkalardan biri lehimleme tekniğiyle tutturulduğu yerden ayrılmış olarak g¼n¼m¼ze ulaşmıştır. B¼y¼k hokkanın tabanında kırık ve çatlaklar vardır. Yer yer oksitlenmeler ve ezilmeler g¼r¼lmektedir.

Tanım: Dikd¼rtgen biçimde sahip yassı kalemmanın ve biri b¼y¼k diğeri k¼ç¼k olmak üzere iki hokkadan oluşmaktadır. Kalemmanın k¼ç¼k ortası delik bir tutamağı bulunmaktadır. Kaide kısmı g¼n¼m¼ze ulaşmamıştır. Kapak kısmına yakın olan yere lehimleme tekniğiyle iki hokka tutturulmuştur. Hokkalardan biri b¼y¼k diğeri k¼ç¼k olmak üzere çokgen g¼vdeli iki hokkanın yapıldığı g¼r¼lmektedir. Hokkalar tek haznelidir. Kapaklarının olduğu yerdeki izlerden iki menteşeli ve bir kapatma kilidi olduğu anlaşılmaktadır. Hokkalardan b¼y¼k olanı lehimli yerden ayrılmıştır. K¼ç¼k olan hokkanın kapağı çıkarılır yapılmış, sabit değildir.

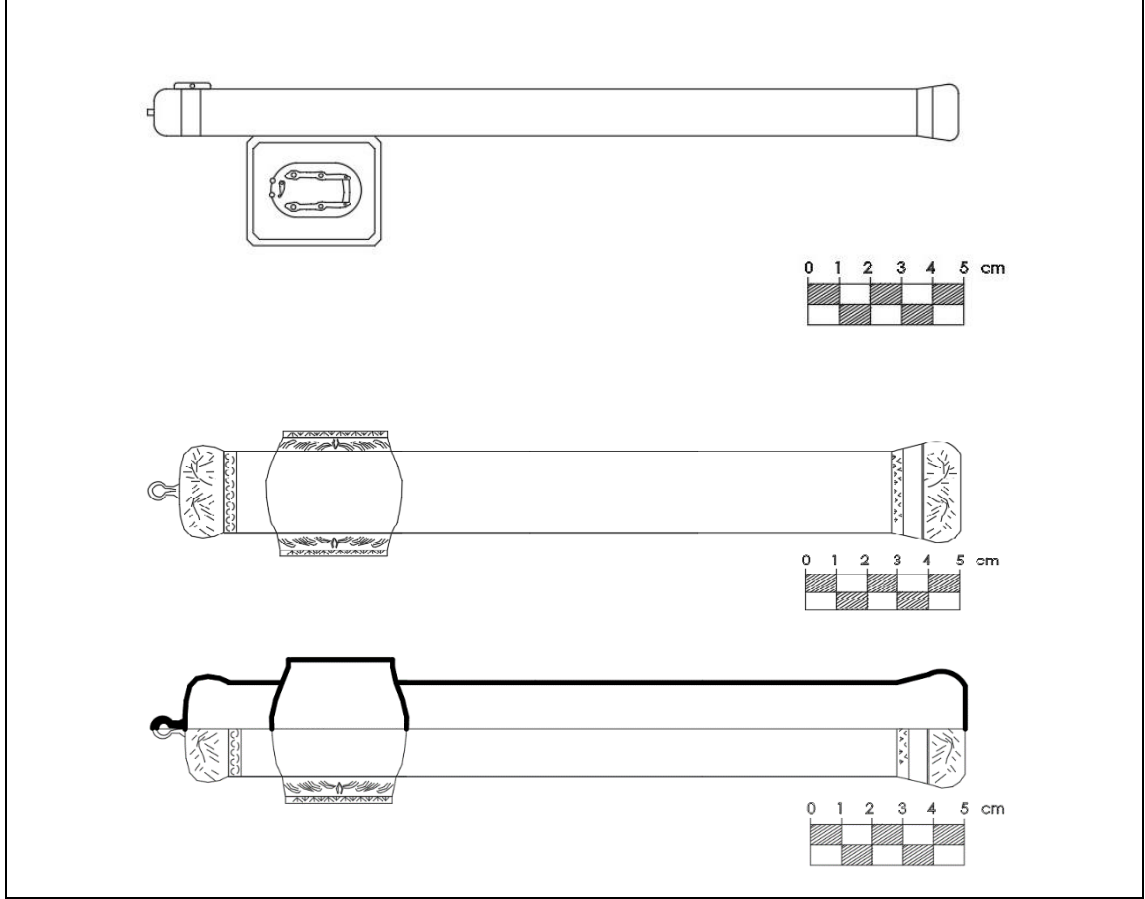
Kalemmanın dar olan ¼st y¼zeyinde kapak ve kaide kısmına yakın olan yerlerde bir şerit içinde s¼sleme bulunmaktadır ancak oksitlendiğinden s¼sleme anlaşılamamaktadır. Kalemmanın ¼n y¼zeyinde delikişi ve alçak kabartmadan oluşan s¼sleme g¼r¼lmektedir. Kabartma tekniğiyle, ortada k¼ç¼k yuvarlaklardan oluşan yaprakların çevrelediği bir iek motifi ve bunun iki yanında birer iek motifi bulunmaktadır. Bu iek motifinden çıkan paralel çizgiler d¼rt b¼lge oluşturmuştur. D¼rt b¼lgenin oluşturduğu alanlar delikişi tekniğiyle s¼slenmiřtir. Bunların hemen yanında yapraklardan oluşan bitkisel s¼sleme bulunmaktadır. Bu s¼slemelerin alt ve ¼st şeridinde ise kabartma tekniğiyle yapılan yuvarlaklar ve bu yuvarlakların içinde kazıma tekniğiyle yapılan birbirini kesen çizgiler yer almaktadır. Bitkisel ve geometrik s¼slemelerin olduğu benzer s¼sleme kompozisyonuna kalemmanın arka y¼zeyinde de rastlanmaktadır. B¼y¼k olan hokkanın kapak çevresini kazıma tekniğiyle yapılan ¼gen ve yuvarlaklardan oluşan s¼sleme kompozisyonu dolanmaktadır. Hokkaların g¼vdelerinde de kazıma tekniğiyle yapılan s¼sleme bulunmaktadır.

Katalog Numarası: 23

Fotoğraf Levhası: 23

Çizim Levhası: 23

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4376

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1789-1807 yılları arası / Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 25,5 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma ve kabartma

Süsleme Türü: Bitkisel ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın üzerinde “Amel-i Şehri” mührü yer almakta ve kalem^{dan}ın arkasında “Sultan III. Selim” in tuğrası, ayar damgası vardır.

Durum: Divit yüzeyinde bazı yerlerde oksitlenmeler bulunmaktadır.

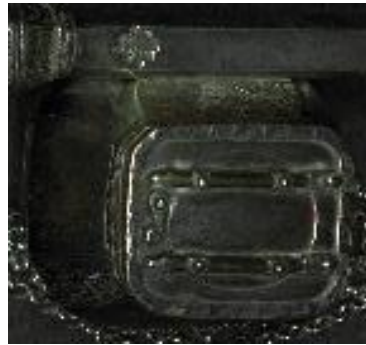
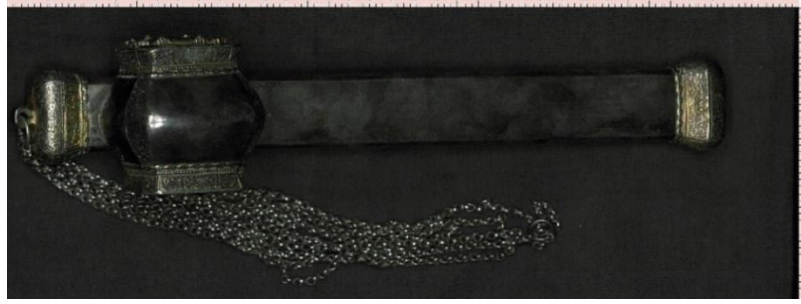
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip bir kalemdan ve kalemdanın kapağına yakın olan yüzeye lehimleme tekniğiyle tutturulmuş bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdan kapak kısmı ve kaide kısmı gövdesine göre daha geniş yapılmıştır. Kalemdanın kapağında yuvarlak, ortası delikli olarak bir tutamağı bulunmaktadır. Delikli tutamağın ortasından hokkanın kaidesine bağlanan bir zincir geçmektedir. Hokka şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçimli, tek hazneli olarak yapılmıştır. Kalemdanın ve hokkanın kapağı perçinleme tekniğiyle tutturulmuştur. Hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmaktadır. Bir kilitleme mandalı bulunmaktadır.

Divitte süslemeler kalemdanın kapağında ve kaidesinde; hokkada ise ağız çevresindeki şeritte, kapağın bulunduğu yüzeyi çevreleyen şeritte, kaide kısmında ve tabanında görülmektedir. Kalemdanın kapak çevresindeki süsleme kazıma tekniğiyle yapılan ortada üsluplaştırılmış çiçek motifi ve bunun kenarlarından çıkan dallar ve yapraklardan oluşmaktadır. Aynı süsleme kalemdanın kaide kısmında da görülmektedir. Hokkanın kaidesinde ve ağız çevresinde kazıma tekniğiyle yapılan ortada çiçek motifi ve bu çiçekten çıkan dallar ve yapraklardan oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Hokkanın tabanında kazıma tekniğiyle bir yerden çıkan kıvrım dalların üstünde üsluplaştırılmış yapraklar ve çiçekler süslemeyi oluşturmuştur. Bunun çevresini kıvrım bir dal ve yapraklar dolanmaktadır.

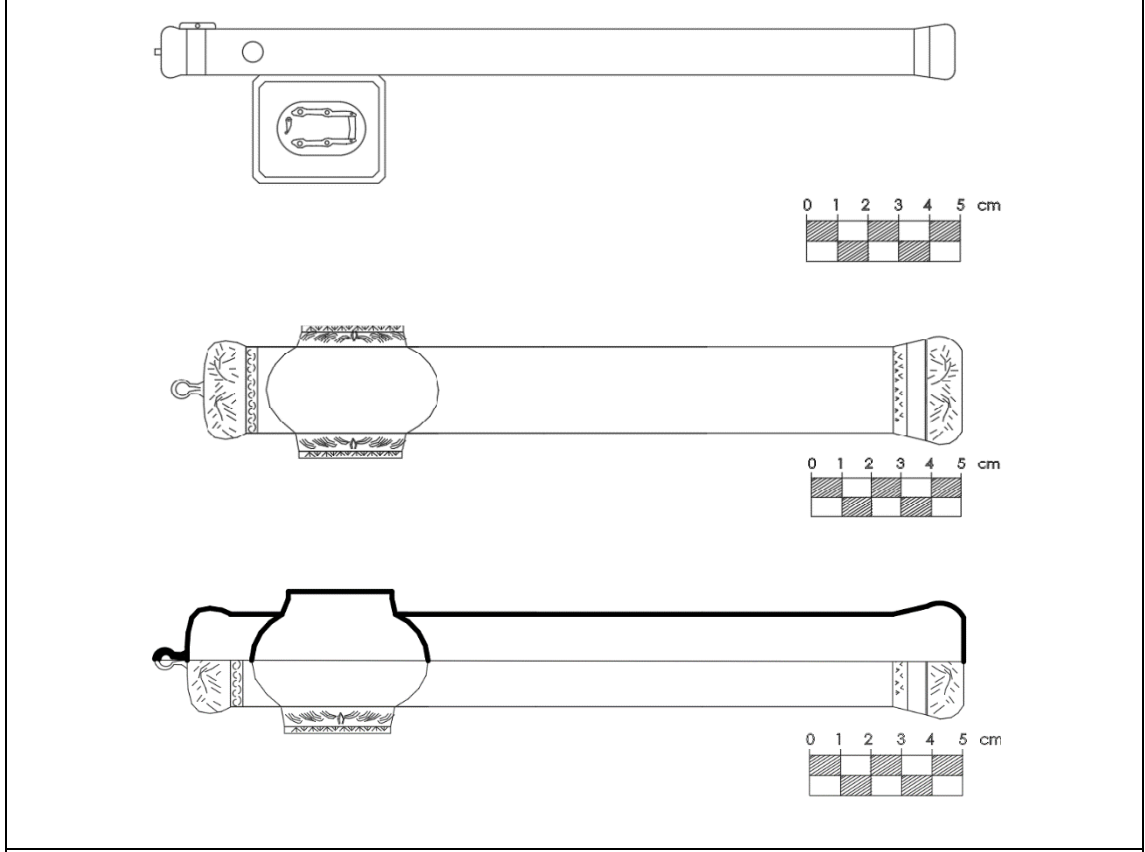
Kalemdanın üzerinde “Amel-i Şehri” imzası bulunmakta ve kalemdanın arka yüzeyinde hokkaya yakın yerde “Sultan III. Selim”’in tuğrası, ayar damgası yer almaktadır. Kalemdanın içinde bir tanesi yontulmuş, bir tanesi de yontulmamış kemiş kalem vardır.

Katalog Numarası: 24

Fotoğraf Levhası: 24

Çizim Levhası: 24

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4683

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1754-1757 yılları arası/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 33 cm **hokka** yükseklik: 7 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın hokkaya yakın dar olan üst yüzeyinde kabartma tekniğiyle yazılmış dilimli madalyon içinde iki satır halinde “Amel-i Mehmed” imzası yer almaktadır. Kalem^{dan}ın arka yüzeyinde ve hokkanın tabanında “Sultan III. Osman”ın

tuğrası bulunmaktadır.

Durum: Divit bazı yüzeyinde oksitlenmeler görülmektedir.

Tanım: Dikdörtgen kalemdana lehimleme tekniğiyle, kalemdanın kapağına yakın olan yüzeye tutturulan şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçimli bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdanın perçinleme tekniğiyle tutturulmuş bir kapağı ve bu kapaktan hokkanın alt arka kısmındaki yuvarlak halkaya bağlanan zinciri bulunmaktadır. Hokka tek hazneli olarak yapılmıştır. Hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmaktadır ve bir kilitleme mandalı görülmektedir.

Divitin yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Divitte süslemeler kalemdanın kapağında, ağız çevresinde, kaidesinde; hokkanın kapağının bulunduğu yüzeyi çevreleyen şeritte, hokkanın kaide ve tabanında bulunmaktadır. Süslemeler altın yaldızlıdır. Kalemdan ve hokkanın birleşme kısmında da yapraklardan oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Kalemdanın kapak kısmı boş yer bırakılmaksızın süslenmiştir. Kapak ve ağız çevresinde kazıma tekniğiyle yapılan bitkisel süsleme görülmektedir. Ortada çiçek motifleri ve bunun yanlarından çıkan dal ve yapraklardan oluşan süsleme yer almaktadır. Ağız çevresinde bulunan çiçek motifinin ortası kare alanlara bölünmüştür. Altında yer alan dar şeritlerde ise kabartma tekniğiyle yapılan kare ve baklava desenlerinden oluşan geometrik süsleme görülmektedir. Kalemdanın kaide kısmında da kapaktakine benzer bitkisel ve geometrik süslemeler vardır. Hokkanın kaidesinde ve ağız çevresinde üsluplaştırılmış kazıma tekniğiyle yapılan yapraklar ve dallardan oluşan çiçek motifleri yer almaktadır. Bunun hemen üstünde kabartma tekniğiyle kare ve baklava desenleri bulunmaktadır. Hokkanın pahlanan köşeleri de çiçek motifi ve bunun iki yanından çıkan dallardan oluşan bitkisel süslemeye sahiptir. Hokkanın tabanında ortası damalı çiçekler ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel süsleme vardır. Kıvrım dalların ortasında “Sultan III. Osman”ın tuğrasına yer verilmiştir.

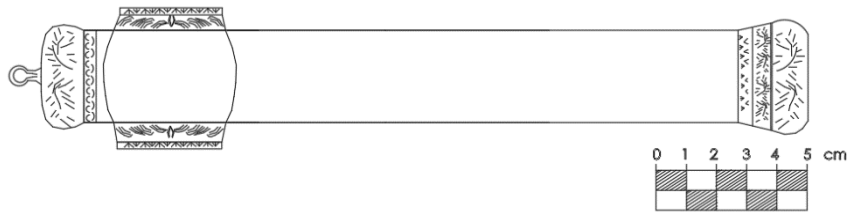
Kalemdanın dar olan hokkaya yakın olan üst yüzeyinde dilimli madalyon içinde, zemin oyularak alçak kabartmayla iki satır olarak yazılan “Amel-i Mehmed” imzası dikkat çekmektedir. Kalemdanın arka yüzeyinde kapağa yakın yüzeyde yine “Sultan III. Osman”ın tuğrasına rastlanmaktadır.

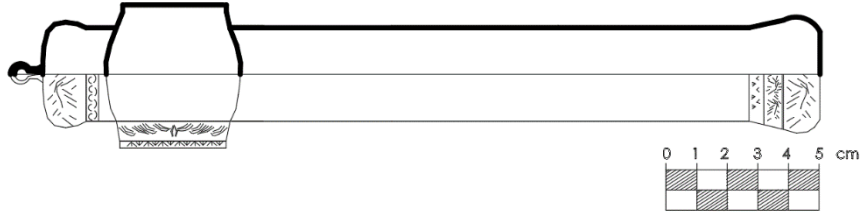
Katalog Numarası: 25

Fotoğraf Levhası: 25

Çizim Levhası: 25

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 02.12.2019

Envanter Numarası: 195-0040

Müzenin Adı: İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1730-1754 yılları arasında / Osmanlı

Ölçüler (cm) : **Kalemdan** uzunluk: 34 cm **hokka** genişlik: 7 cm yükseklik: 7,5 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Hokkanın kapağında bulunan kıymetli taşlardan ametist taşının üstünde yazılı “Maşallah” ve “717” sayısı yer almaktadır. Yine hokkanın kapağının içine iki sıra olarak Arapça yazılmış yazıda “Ey bütün kilitli kapıları açan Allah’ım, bize de en hayırlı kapıları aç” duası bulunmaktadır. Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde “Amel-i Mehmed” damgası görülmektedir. Ayrıca kalemdanın ön yüzeyinde hokkaya yakın olan kısımda dilimli madalyon içinde “Sultan I. Mahmud”un tuğrasına rastlanmaktadır.

Durum: Divit iyi durumda ulaşımıştır.

Tanım: Dikdörtgen, yassı bir kalemdana lehimleme tekniğiyle tutturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçime sahip hokkadan oluşmaktadır. Perçinleme tekniğiyle tutturulan kalemdan kapağının tutamağı yuvarlak, ortası delik yapılmıştır. Şişkin

gövdeli, köşeleri pahlı hokka tek haznelidir. Hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya tutturulmuş ve bir tane de kilitleme mandalı bulunmaktadır. Menteşe çubuklarının arasında ametist taşı vardır.

Divitin yüzeyinde süslemeye yer verilmemektedir. Süsleme kalemdanının kapak ve kaide kısmında, hokkanın da kaide ve ağız kısmında yoğunlaşmaktadır. Süslemenin yoğunlaştığı bu yerler yıldızlama tekniğiyle yapılmaktadır. Altın yıldız kullanılarak bitkisel süsleme oluşturulmaktadır. Kalemdanının kapağının tutamağı kıvrım dallardan, kapak yüzeyi üsluplaştırılmış çiçek motiflerinden oluşan süslemeye sahiptir. Kalemdan kapağının perçinlendiği kısımlar da bitkisel motiflerle süslenmiştir. Kalemdanının ağız çevresinde kabartma tekniğiyle kare ve dikdörtgen geometrik süslemeler ve kazıma tekniğiyle bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kalemdanının kaidesinde ve hokkanın üstünde görülen süslemeler de benzer bitkisel ve geometrik süslemelerden oluşmaktadır. Hokkanın kapağının üstündeki ametist taşında “Maşallah” kelimesi ve “717” sayısı yer almaktadır.

Hokka kapağının iç kısmında üç madalyon bulunmakta ve iki madalyonda iki sıra olarak yazılan “Ey bütün kilitli kapıları açan Allahım, bize de en hayırlı kapıyı aç” duası görülmektedir. İki sıra olarak yazılan bu yazının ortasındaki madalyon kıvrım dal ve çiçeklerden oluşmaktadır. Alttaki ve üstteki kalan alanların da boş bırakılmadığı dikkati çekmektedir. Kalemdanının dar olan kapağa yakın olan üst yüzeyinde altın yıldızla dalgalı bir madalyon içinde zeminin oyulmasıyla oluşturulan alçak kabartma yazıda “Amel-i Mehmed” damgası yer almaktadır. Kalemdanının hokkaya yakın olan ön yüzeyinde “Sultan I. Mahmud” un tuğrası vardır.

Hokkanın tabanında kontrolden geçtiğini ve gümüş olduğunu gösteren sah damgası bulunmaktadır.

Katalog Numarası: 26

Fotoğraf Numarası: 26

Çizim Numarası: 26

Eserin Adı: Divit (maktalı)

Erişim Tarihi: 02.12.2019

Envanter Numarası: 195-0408

Müzenin Adı: İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1703-1730 yılları arasında / Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 32 cm hokka genişlik: 6 cm yükseklik: 7 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel ve yazı

Kitabe: Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde bir madalyon içinde kabartma tekniğiyle diviti yapan kişinin adı olan “Ali” yazmaktadır. “Sultan III. Ahmed”’in tuğrası bulunmaktadır.

Durum: Divit sağlamdır.

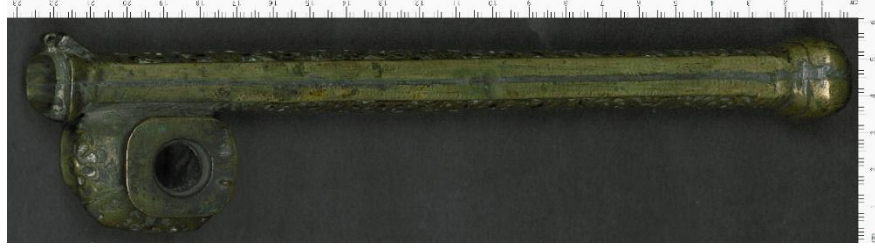
Tanım: Dikdörtgen biçime sahip bir kalemdan ve buna lehimleme tekniğiyle tutturulan şişkin gövdeli, kareye yakın dikdörtgen biçimli bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdan kapağında ortası delik, yuvarlak bir tutamak bulunmaktadır. Kalemdan ve hokkanın köşeleri pahlanmıştır. Hokka tek haznelidir. Hokka kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmakta ve bir kilidi vardır. Kalemdanın tutamak yerinden hokkaya bağlanan bir zincir ve bu zincirde takılı bir makta bulunmaktadır.

Kalemdanın kapak, ağız çevresinde ve kaide kısmında; hokkanın kaide ve ağız çevresinde bitkisel süslemeler altın yaldızlıdır. Kalemdan kapağında damla biçimli madalyon içinde kabartma tekniğiyle yapılan yaprak motifi tutamağın etrafını çevrelemektedir. Bunun altında ise yine zeminin oyulmasıyla üsluplaştırılmış çiçek motifleri kabartma olarak yapılmıştır. Kalemdanın ağız çevresinde de şeritler içinde bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Kalemdanın pahlanan yüzeyleri iki yapraktan oluşan çiçek motiflerinin tekrarlanmasıyla süslenmiştir. Kaide kısmında da üç şerit içinde üsluplaştırılmış çiçek, yaprak motifleri bulunmaktadır. Hokka kapağının bulunduğu yüzeyi çevreleyen kazıma tekniğiyle kıvrımlar çevrelemektedir. Hokka kaidesi ve ağız çevresinde kabartma tekniğiyle yapılan üsluplaştırılmış yaprak ve çiçeklerden oluşan süsleme yer almaktadır. Pahlanan yüzeyleri de bitkisel motiflerden oluşan süslemeye sahiptir.

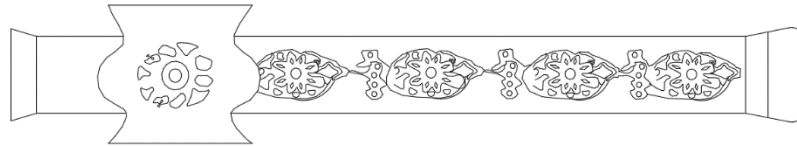
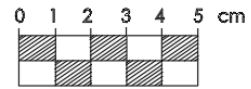
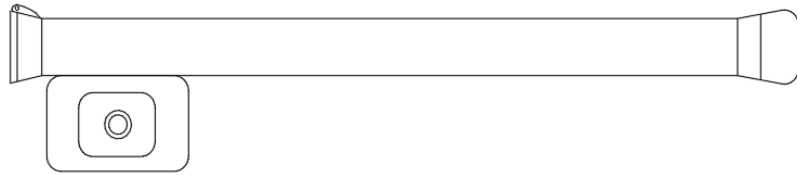
Kalemdanın dar üst yüzeyinde bir madalyon içinde zeminin oyulmasıyla kabartma olarak yazılan yazıda “Ali” ismi görülmektedir. Aynı isim hokkanın kalemdana sabitlenen yüzeyinde de yer almaktadır. “Sultan III. Ahmed”’in tuğrasının bulunduğu bir divittir.

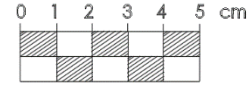
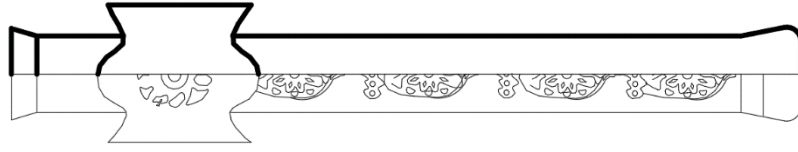
Katalog Numarası: 27

Fotoğraf Levhası: 27

Çizim Levhası: 27

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4056

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 22 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve kakma

Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik

Kitabe: -

Durum: Kalem danın ve hokkanın kapakları bulunmamaktadır. Divitin yüzeyinde yer alan kakmalardan bazıları kaybolmuş, izleri görülmektedir. Yer yer oksitlenmeler ve çizilmeler vardır. Kalem danın dar yüzeyinde ve hokkanın altında onarım izleri vardır.

Tanım: Dikdörtgen yassı kalem dana lehimleme tekniğiyle kapak kısmına yakın yere tutturulan bir hokkadan oluşmaktadır. Kalem danın kapağı günümüze ulaşmamış, izlerinden perçinleme tekniğiyle tutturulduğu anlaşılmaktadır. Kalem danın kaide kısmı, gövdesinden daha geniştir. Kalem danın geniş olan ön yüzeyine kapak kısmına yakın olan yere tutturulan hokka tek haznelidir. Hokkanın gövdesi şişkin, kaide ve ağız kısmı dışarıya açılır biçimde yapılmıştır.

Divitin yüzeyinde kakma tekniği kullanılarak süsleme oluşturulmaktadır. Kalemde gövdesinde bitkisel süsleme yer almakta ve gümüş kakmalar kullanılarak süslenmektedir. Madalyonlar içinde çiçeklerin yaprakları gümüş kakmalarla süslenmiş, çiçeğin dışında kalan yerlerde altın kakmalar kullanılmıştır. Madalyonların arasında kalan süslemelerde de gümüş kakmalar görülmektedir. Ön yüzeyin sonlandığı kaide kısmına yakın olan yerde iki şerit arasında kare bölmelere ayrılmış baklava desenli süsleme görülmektedir. Kalemde arka yüzeyinde de ön yüzeyde görülen süslemenin aynısı bulunmaktadır.

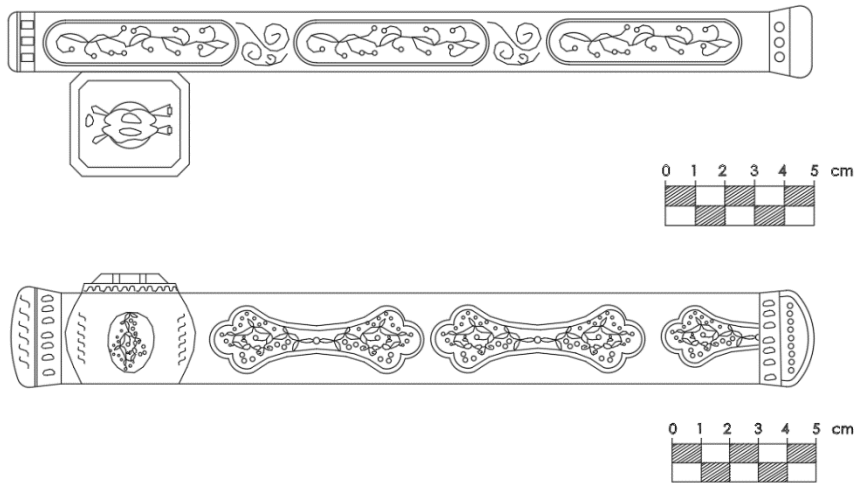
Kalemde kaidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış çizgiler vardır. Hokkanın kaide ve ağız kısmı süslemesiz bırakılmış, bir şerit halinde kazıma tekniğiyle yapılan zikzak motifi yer almaktadır. Hokkanın gövdesinin ön yüzeyinde iç içe iki yuvarlaktan yapılmış çiçek motifi gümüş kakmalar ve altın kakmalarla süslenmiştir. Hokkanın diğer yüzeylerinde de benzer süsleme yer almaktadır.

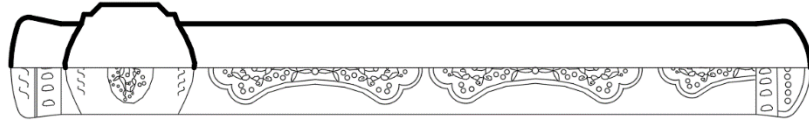
Katalog Numarası: 28

Fotoğraf Levhası: 28

Çizim Levhası: 28

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 10.06.2020

Envanter Numarası: 569

Müzenin Adı: Diyarbakır Müzesi

Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem~~dan~~ uzunluk: 27 cm genişlik: 1,8 cm **hokka** yükseklik: 5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve kakma

Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik

Kitabe: -

Durum: Kalem~~dan~~ın üstünde yer alan boncuklardan bazılarının düşmüş olduğu görülmektedir. Hokkanın kapağındaki boncuklar da biçim olarak bozulmaya uğramıştır. Hokka kapağını tutan menşeler kırılmış, kapak çıkar vaziyettedir. Hokkanın yüzeyinde ezilmeler söz konusudur.

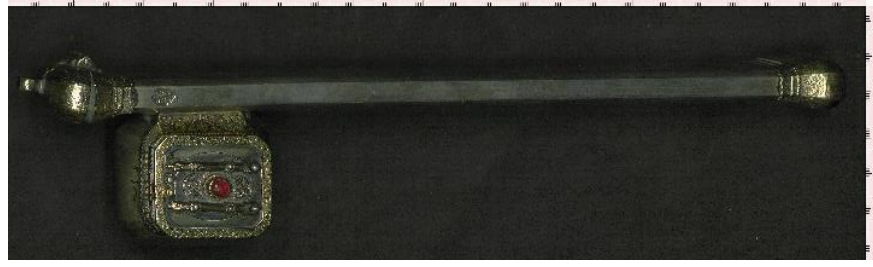
Tanım: Divit, dikdörtgen yassı bir kalem~~dan~~ ve bu kalem~~dan~~ın kapak kısmına yakın ön yüzeyinde lehimleme tekniğiyle tutturulan kareye yakın dikdörtgen biçimli hokkadan oluşmaktadır. Kalem~~dan~~ın gövdesine göre kapak ve kaide kısmı geniş yapılmıştır. Hokka şişkin gövdeli, kenarları pahlıdır. Tek haznedenden oluşmakta ve zemine oturmaktadır. Hokkanın kapağı iki menteşeyle tutturulmuş, bir kilidi vardır. Kapak üstünde kabartma tekniğiyle bir süsleme oluşturulmuş ve bunun ortasında iki

mavi boncuk görülmektedir.

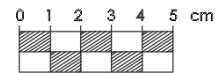
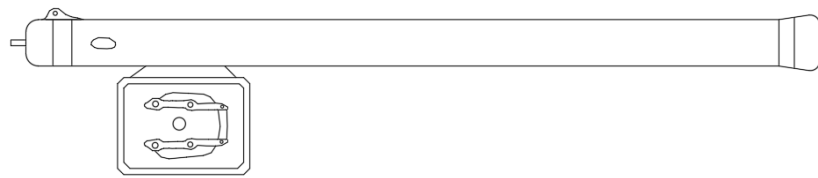
Divitin üstünde geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kalemmanın kapağında şeritler içinde “S” ve yuvarlaklardan oluşan süsleme şeritleri kazıma tekniğiyle yapılmıştır. Kalemmanın ağız çevresinde burma motifleri, bunun altında küçük, dikdörtgen madalyonların içine yerleştirilen mavi renkli taşlar bulunmakta ve bu taşlardan bazıları düşmüştür. En son ise “C” kıvrımlarla sonlanmaktadır. Kalemmanın kaide kısmında da aynı süsleme görülmekte ve yer alan taşlardan bazılarının düştüğü görülmektedir. Kalemmanın dar üst yüzeyinde dört oval madalyon bulunmakta ve bu madalyonların içleri kazıma tekniğiyle yapılan birbirine bağlı kıvrım dallardan oluşan gümüş kakmalı bitkisel süslemeye sahiptir. Madalyonların aralarında kalan diğer yüzeyler helezonik kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeyle doldurulmuştur. Kalemmanın ön yüzeyinde “S” ve “C” kıvrımlı üç madalyon bulunmaktadır ancak bu madalyonlardan sonuncusu sığmadığından yarım yapılmıştır. Madalyonlar, yuvarlaklar ve dallardan oluşan süslemeye sahiptir. Bu madalyonların içleri birbirinden farklı olarak süslenmiştir. Madalyonların aralarında yer alan yüzey ise kabartma tekniğiyle yapılmış helezoni kıvrımlarla sonlanan dallarla ve çiçeklerle süslenmiştir. Hokkanın tüm yüzeyleri de bitkisel ve geometrik süslemelerden oluşmaktadır. Hokkanın ağız çevresi kabartma olarak “C” biçiminde süslemeye sahiptir. Hokkanın pahlı yüzeyleri kazıma tekniğiyle yapılan “S” kıvrımlarla süslenmiştir. Hokkanın sol tarafta bulunan yüzeyi ve ön yüzeyi ortada bulunan oval bir madalyon içindeki dallardan ve yuvarlaklardan oluşmaktadır. Her madalyonun içinde bulunan süsleme farklı olarak yapılmıştır. Madalyon dışında kalan yüzeyler ise yine helezoni kıvrımlarla sonlanan dalların oluşturduğu süslemeye sahiptir. Hokkanın sağ taraftaki yüzeyinde bir madalyon bulunmakta ancak gümüş süslemeli değildir. Kıvrım dallardan oluşan süslemeyle yüzey doldurulmuştur.

Katalog Numarası: 29

Fotoğraf Levhası: 29

Çizim Levhası: 29

<p>Eserin Adı: Divit</p>
<p>Erişim Tarihi: 11.12.2019</p>
<p>Envanter Numarası: 3360</p>
<p>Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi</p>
<p>Tarih ve Dönemi: 1730-1754 yılları arasında/ Osmanlı</p>
<p>Ölçüler (cm) : Kalemdan uzunluk: 34 cm genişlik: 4 cm hokka genişlik: 7 cm yükseklik: 7 cm</p>
<p>Yapım Malzemesi: Gümüş</p>
<p>Yapım Tekniği: Döküm</p>
<p>Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama</p>
<p>Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı</p>
<p>Kitabe: Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde madalyon içinde “Amel-i Mehmed” usta ismi bulunmaktadır. Hokkanın kapağının içinde “Mühr-ü Süleyman” motifi içinde “Ashâb-ı Kehf (Yedi Uyuyanlar)” isimleri yer almaktadır. Hokkanın tabanında “Sultan I. Mahmud” un tuğrası vardır.</p>
<p>Durum: Divitin bazı yerlerinde ezilmeler ve oksitlenmeler görülmektedir.</p>

Tanım: Dikdörtgen biçimli, yassı kalemdanın kapak kısmına yakın olan yüzeye lehimleme tekniğiyle tutturulmuş kareye biçime sahip hokkadan oluşmaktadır. Kalemdanın kapağı perçinleme tekniği kullanılarak bir vidayla tutturulmuştur. Kapağında oval biçime sahip, ortası delik tutamacı bulunmaktadır. Tek hazneden oluşan şişkin gövdeli hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmaktadır ve bir kilidi yer almaktadır.

Divitin yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Süsleme kalemdanın kapağında, ağız çevresinde, kaidesinde; hokkanın kaidesinde, ağız çevresinde, tabanında ve kapağında görülmektedir. Altın yaldızlı olarak yapılan bitkisel süsleme ağırlık kazanmaktadır. Kalemdanın ağız çevresini noktalarla oluşan süsleme ve bunun altında testere dişine benzer süsleme bulunmaktadır. Kalemdan kapağı boş yer bırakılmaksızın çiçek, dal ve yapraklardan oluşan bitkisel süslemeyle doldurulduğu görülmektedir. Kapağın perçinleme tekniğiyle tutturulan yeri de çiçek motifiyle süslenmiş ve yukarıya doğru lale motifiyle sonlanmaktadır. Kalemdanın kaide kısmında da çiçek, dal ve yapraklardan, testere dişi süslemelerden oluşan bitkisel ve geometrik süsleme yer almaktadır.

Hokkanın kapağındaki iki menteşenin arasında kırmızı renkte değerli bir taş vardır. Değerli taşın iki yanında kabartma tekniğiyle yapılan bir daldan çıkan üsluplaştırılmış çiçek motifleri görülmektedir. Kapağın çevresini dolanan bir şerit içinde dal ve yapraklardan oluşan bitkisel süsleme bulunmaktadır. Hokkanın kalemdana lehimleme tekniğiyle tutturulan kısmı da çiçek motifleriyle süslenmiştir. Hokkanın gövdesi süslemesiz bırakılmıştır. Kaide ve ağız çevresi şeritlere ayrılmıştır. Kaidesinde dallardan çıkan yaprakların ve çiçeklerin oluşturduğu bitkisel süsleme yer almaktadır. İkinci şeritte kabartma tekniğiyle noktalar, üçüncü şeritte kazıma tekniğiyle birbirine bağlı damlaya benzer süsleme ve en sonda kabartma tekniğiyle testere dişine benzer süsleme bulunmaktadır. Aynı süsleme kompozisyonu hokkanın ağız çevresinde de tekrarlanmaktadır.

Hokkanın tabanını bir şerit içinde kıvrım dal ve yapraklardan süsleme çevrelemekte ancak bazı yerlerin deforme olduğu görülmektedir. Tabanında farklı yerlerden çıkan büyük boyutlu kıvrım dallar, üsluplaştırılmış çiçek ve yapraklardan oluşan süsleme bulunmaktadır ve bunların ortasında kabartma tekniğinde “Sultan I.

Mahmud”’un tuğrası yer almaktadır.

Kalemmanın dar olan üst yüzeyinde dalgalı madalyon içinde kabartma tekniğinde altın yaldızlı “Amel-i Mehmed” imzası yer almaktadır. Hokka kapağının içinde Mühr-ü Süleyman motifinin içinde Ashâb-ı Kehf’in isimleri arada kalan alanları doldurmaktadır.

Katalog Numarası: 30

Fotoğraf Levhası: 30

Çizim Numarası: 30

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 05.02.2020

Envanter Numarası: 13016

Müzenin Adı: Ankara Etnografya Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1861-1876 yılları arasında/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 33 cm
Yapım Malzemesi: Gümüş
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama
Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı
Kitabe: Kalem danın dar olan üst yüzeyinde madalyon içinde “Amel-i Mehmed” imzası bulunmaktadır. Hokkanın tabanında bitkisel süslemelerin arasında “Sultan Abdülaziz” tuğrası görülmektedir. Hokka kapağının iç kısmına yazılı olan “Ya müfettiḥ-ül-ebvab iftaḥ lena hayr el-bab (Ey kilitli kapıları açabilen Allah, bize kapının iyisini aç)” yazısı yer almaktadır.
Durum: Divitin yüzeyinde bazı yerlerde oksitlenmeler bulunmaktadır.
Tanım: Dikdörtgen biçimde, yassı bir kalem dan ve buna lehimleme tekniğiyle kalem danın kapak kısmına yakın olan geniş yüzeye tutturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçimdeki hokkadan oluşan divittir. Köşeleri pahlanan kalem dan perçinleme tekniğiyle tutturulmuş bir kapaktan oluşmaktadır. Kapakta bir tutamak yeri bulunmaktadır. Kapak ve kaide kısmı kalem danın gövdesine oranla daha geniş yapıldığı görülmektedir. Hokkanın kenarları pahlı, şişkin gövdelidir. Hokkanın kapağı kabartma tekniğinde iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmakta ve bir kilitleme mandalı bulunmaktadır. Menteşelerin ortasında mavi bir taş ve bu taşın iki yanından çıkan dallar görülmektedir. Kapağın etrafını kıvrım dal üstünde yapraklardan oluşan süsleme çevrelemektedir.
Kalem dan ve hokkanın yüzeylerinin süslemesiz bırakıldığı görülmektedir. Kalem danın kapak ve kaide kısmı; hokkanın ağız, kaide çevresinde altın yaldızlı bitkisel süsleme oluşturulmuştur. Hokkanın tabanı bitkisel motiflerle süslenmiş ve ortasında “Sultan Abdülaziz” in tuğrasına yer verilmiştir.

Katalog Numarası: 31

Fotoğraf Levhası: 31

Çizim Numarası: 31

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 02.12.2019

Envanter Numarası: 195-0417

Müzenin Adı: İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1703-1730 yılları arasında/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalemdan uzunluk: 30,5 cm hokka uzunluk: 6 cm yükseklik: 6,5 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

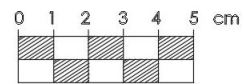
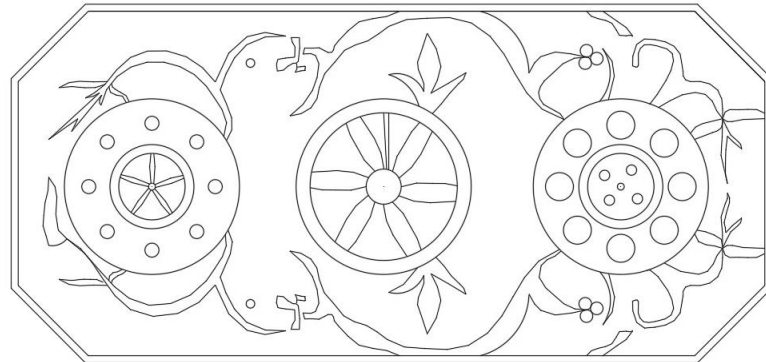
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama
Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı
Kitabe: Kalemmanın dar üst yüzeyinde dalgalı madalyon içinde zeminin oyulmasıyla oluşturulan kabartma yazıda “Amel-i Rumi” yazmaktadır. Hokka tabanında “Sultan III. Ahmed”’in tuğrası yer almaktadır.
Durum: Divit iyi durumda günümüze ulaşmıştır.
<p>Tanım: Divit, dikdörtgen, yassı bir kalemnan ve kalemnanan lehimleme tekniğiyle birleştirilen kareye yakın dikdörtgen biçime sahip, şişkin gövdeli bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemnan, perçinleme tekniği kullanılarak bir vidayla sabitlenen kapağa sahiptir. Kapağın ortası delikli, yuvarlak bir tutamağı vardır. Kalemnanın kapak ve kaide kısmı gövdesine göre daha geniş yapılmıştır. Şişkin gövdeli, kenarları pahlı hokka tek hazneli yapılmıştır. Hokka kapağı kabartma olarak yapılan iki uzun menteşe çubuğıyla hokkaya bağlanmış ve bir kilidi vardır. Menteşe çubuklarının ortasında mavi renkte bir taş bulunmaktadır.</p> <p>Süslemeler kalemnan kapağı, ağız çevresive kaidesinde; hokkanın ağız çevresinde, kapağın bulunduğu yüzeyde, kaide ve tabanında görölmektedir. Süslemeler altın yaldızlı bitkisel süslemelerdir. Hokkanın kapağında bulunan taşın iki yanından çıkan kabartma tekniğiyle yapılan lale motifinden oluşan süsleme görölmektedir. Hokkanın kapak çevresini ince, kıvrımlı dallar çevrelemektedir. Kalemnanın hokkayla birleştiğı kısımda da bitkisel süsleme görölmektedir.</p> <p>Hokkanın tabanında kazıma tekniğiyle yapılan “S” ve “C” kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan bitkisel süslemelerin ortasında “Sultan III. Ahmed”’in tuğrası yer almaktadır. Kalemnanın dar üst yüzeyinde dilimli madalyonun içinde kabartma tekniğiyle yazılan “Amel-i Rumi” usta ismi görölmektedir.</p>

Katalog Numarası: 32

Fotoğraf Levhası: 32

Çizim Numarası: 32

Eserin Adı: Hokka takımı

Erişim Tarihi: 05.02.2020
Envanter Numarası: 24692
Müzenin Adı: Ankara Etnografya Müzesi
Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı
Ölçüler (cm) : hokka takımı uzunluk: 21,3 cm genişlik: 9,8 cm yükseklik: 6 cm
Yapım Malzemesi: Pirinç
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma ve delikişi
Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik
Kitabe: -
Durum: Hokka takımı günümüzde sağlam durumdadır.
<p>Tanım: Hokka takımı dört parçadan oluşmakta bunlar tepsi, hokkalar ve rıhdandır. Tepsi sekizgen biçime sahip, ince, uzun olarak yapıldığı görülmektedir. Tepsinin kenarlarını delikişi tekniğiyle yapılan bir süsleme çevrelemektedir. İki hokkanın bulunduğu takımın içinde, hokkalar yuvarlak biçimli, kaide kısmı düz zemine oturmakta ve şişkin gövdelidir. Hokkaların küçük bir tutamağı vardır. Rıhdan kesik konik biçime sahiptir. Üstünde deliklerin bulunduğu düz bir yüzey vardır.</p> <p>Tepsinin üstünde ortada üç yuvarlak yer almaktadır. Bunun içinde bitkisel süsleme yer almaktadır. Yuvarlağın kenarlarından palmet, rumi motifleri çıkmaktadır. Boş kalan alanlar ince çizgilerden oluşan taramalarla tepsi yüzeyinin doldurulduğu görülmektedir. İki hokkanın da süslemeleri birbirinden farklı olarak yapılmıştır. Birinci hokkanın kapağında tutamağın etrafından çıkan beş yaprak bulunmaktadır. Hokkanın gövdesinde sınırlarını kalın çizgilerin oluşturduğu şeridin içinde damla motiflerinden oluşan süsleme yer almaktadır. Boş kalan alanlar ince çizgilerden oluşan bitkisel süslemelerle doldurulmuştur. İkinci hokkanın kapak tutamağının etrafında bir daldan çıkan dört adet yaprağa benzer süsleme bulunmaktadır. Hokkanın gövdesinde kalın çizgilerden oluşan ilk şeridin içinde yuvarlak madalyonların içinde yaprak</p>

motifleri bulunmakta ve boş kalan alanlar ise ince çizgilerden oluşan birçok küçük dalın bulunduğu süsleme görülmektedir. Rıhdanın üst yüzeyinde ortada yuvarlak ve etrafında altı yapraktan oluşan bir çiçek motifi bulunmaktadır. Rıhdanın gövdesinde bir yuvarlağın içinde “artı (+)” işareti vardır.

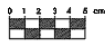
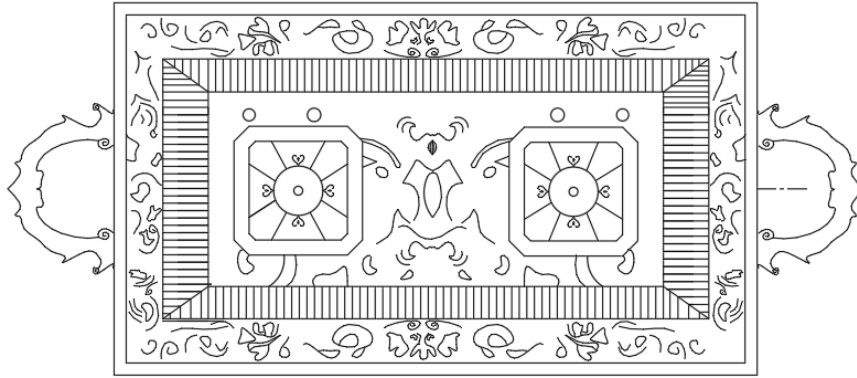
Katalog Numarası: 33

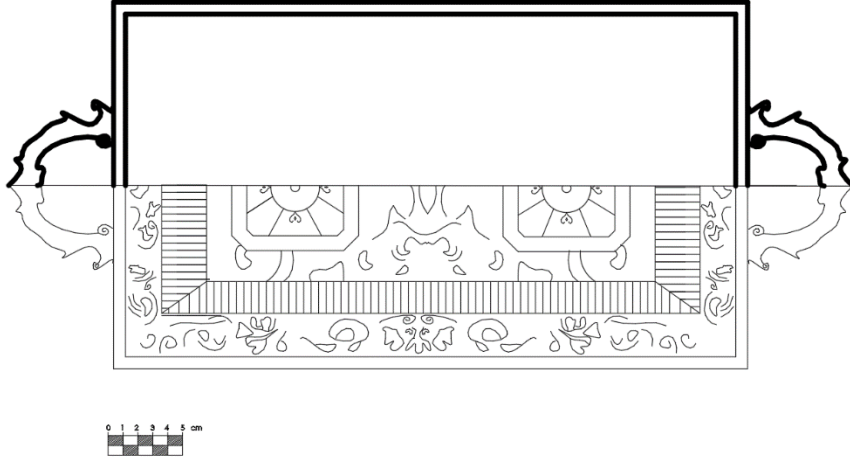
Fotoğraf Levhası: 33

Çizim Levhası: 33

Eserin Adı: Hokka

Erişim Tarihi: 10.12.2019

Envanter Numarası: 3/15/76

Müzenin Adı: İzmir Selçuk/ Efes Müzesi

Tarih ve Dönemi: 19. yüzyıl/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : tepsi uzunluk: 42,5 cm genişlik: 24 cm **hokka** uzunluk: 8,5 cm genişlik: 8,5 cm yükseklik: 14 cm

Yapım Malzemesi: Tunç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve deliklişi

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve figürlü

Kitabe: -

Durum: Tepsili hokka günümüze iyi durumda ulaşmış ancak hokkaların kapak ve iç kısımlarında oksitlenmeler görülmektedir.

Tanım: Dikdörtgen, iki yanında kulpları bulunan bir tepsi ve bu tepsiye sabitlenmiş kapaklı iki hokkadan oluşmaktadır. Tepsinin ortası kenarlarına göre daha içtedir. Tepsinin dışı geniş bir şeritten oluşmaktadır. Orta kısım ise iki şeritten meydana

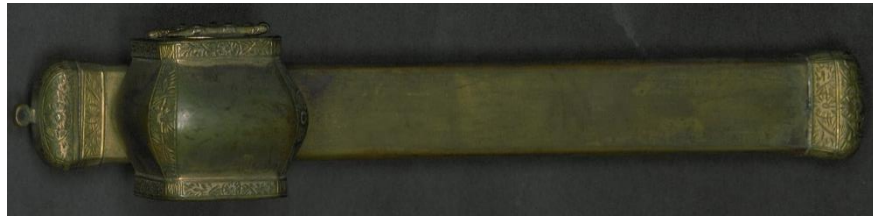
gelmektedir. Tepsinin kulpları lehimleme tekniğiyle sabitlenmiştir. Tepsi dört kısa ayak üzerinde durmakta ve bu ayakların sabitlendiği yerler belli olmaktadır. Tepsinin orta kısmında bulunan iki hokka biçim ve süsleme kompozisyonu açısından aynıdır. Hokkaların gövdeleri kare biçimde yapılmış, kenarları pahlıdır. Yukarıya doğru çıktıkça genişleyen bir biçime sahiptir. Perçinleme tekniği kullanılarak kapak tutturulmuştur. Kapak alttan geniş olarak başlayıp yukarıya doğru daralmakta ve boğumlu kısımdan sonra kavuğa benzer tutamak incelerek sonlanmaktadır. Hokkaların gövde ve kapak kısımlarının köşeleri pahlanmıştır. Hokkalar tek haznelidir.

Tepsili hokkada bitkisel süslemelerin ağırlık kazanmakta ve figürlü süslemeye de yer verilmektedir. Kazıma, kabartma ve delikişi teknikleri kullanılarak süsleme oluşturulmuştur. Tepsinin kenarlarında bulunan süsleme yüksek kabartma ve delikişi tekniğiyle süslenmiş üsluplaştırılmış çiçek, helezonik dal ve yapraklardan oluşmaktadır. Tepsinin kulplarının ortasında üsluplaştırılmış ağız açık aslan figürü bulunmakta, bunun iki yanında oval biçimler yüksek kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Tepsinin orta kısmıyla kenarlarını bağlayan derinlik kazandıran şeridi dört tarafı dolanan, kazıma tekniğiyle yapılan dikey çubuklardan oluşan süslemeye sahiptir. Tepsinin orta bölümünde ince bir şerit içinde kazıma tekniğiyle yapılan kıvrım süsleme görülmektedir. Orta bölümde süsleme kazıma, kabartma ve delikişi tekniğiyle yapılan dal ve yapraklardan oluşmaktadır. İki hokkanın ortasında büyük bir damla motifi bulunmaktadır. Damla motifinin etrafında kıvrımlar ve noktalardan oluşan süsleme ve gövdesi dilimli oval bir süsleme yer almaktadır. Bunların dışında kalan yüzey yapraklardan ve dallardan oluşan bitkisel süslemeyle doldurulmaktadır. Bitkisel süslemelerin aralarında delikişi tekniği görülmektedir.

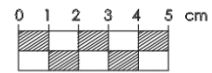
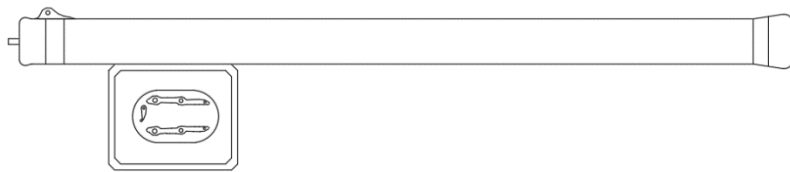
Hokkalar gövdesi süslemesiz bırakılmıştır. Süslemeler hokkaların ağız çevresinde ve kapakta yoğunlaşmıştır. Hokkaların ağız çevresinde delikişi ve kabartma tekniğiyle dallardan meydana gelen bitkisel süsleme oluşturulmuştur. Kapağın ilk şeridinde zeminin oyulmasıyla oluşturulmasıyla kabartma olarak yapılan yan yana lale motifleri kapağın çevresini dolanmaktadır. Kapağın yukarıya doğru çıktıkça daralan bölümü dikey olarak kalın şeritlerle dörde ayrılmıştır. Aralarda birbirini tekrar eden bitkisel motif kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Hokkaların tutamak yerleri kavuğa benzer biçimde yapılmış ve sivri olarak sonlanmıştır.

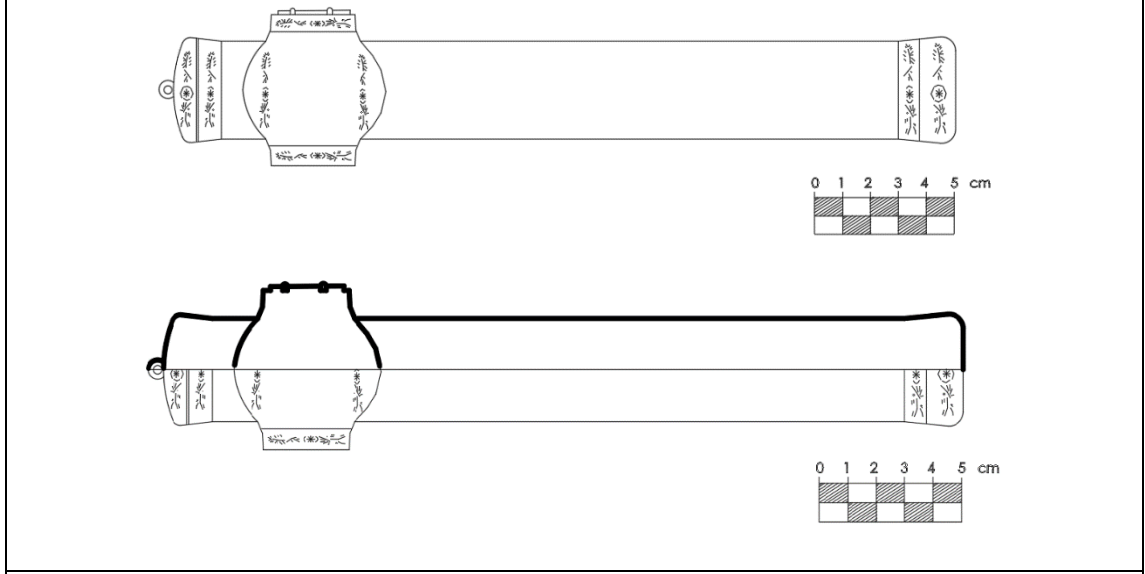
Katalog Numarası: 34

Fotoğraf Levhası: 34

Çizim Levhası: 34

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4057

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1159 (M. 1746-1747) / Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalemdan uzunluk: 30,5 cm **hokka** uzunluk: 6 cm yükseklik: 6,5 cm

Yapım Malzemesi: Pirinç

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Hokka tabanında bir madalyon içinde kabartma tekniğiyle “Rumi” ismi yazmaktadır. Bunun hemen altında kazıma tekniğiyle bir satır yazı bulunmakta ancak yazının ilk harfleri okunamamaktadır. En altta ise 1159 (M. 1746-1747)” tarihi yer almaktadır. Hokkanın kalemdana bitişik olan arka yüzeyinin üst tarafında madalyon içinde kabartma tekniğiyle “Rumi” ismi tekrarlanmaktadır.

Durum: Divitin yüzeyinde bazı yerlerde oksitlenmeler ve çizikler bulunmaktadır. Kalemdanın kapağındaki menteşelerden bir tanesi kırıktır.

Tanım: Dikdörtgen yassı bir kalemdan ve buna lehimleme tekniğiyle birleştirilmiş olan kareye yakın dikdörtgen biçiminde bir hokkadan oluşmaktadır. Kalemdan ortası delik olan yuvarlak bir tutamağa sahiptir. Kapağı perçinleme tekniğiyle bir vidayla tutturulmuştur. Hokka şişkin gövdeli, tek haznelidir. Yuvarlak bir kapağı bulunmakta ve hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmış, bir kilidi vardır. Hokkanın kalemdana lehimlenen yüzeyin alt tarafında zincirin geçirilmesi için yuvarlak ortası delik parça bulunmaktadır.

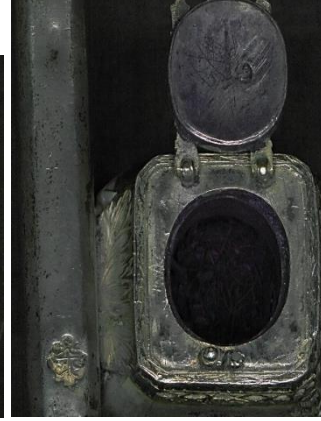
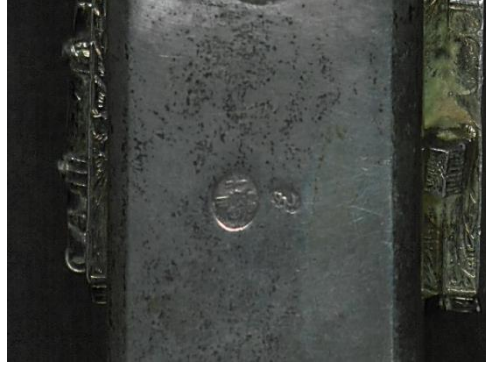
Divitin yüzeyleri süslemesiz bırakılmıştır. Kazıma, kabartma ve yaldızlama teknikleri kullanılarak geometrik ve bitkisel süslemeler oluşturulmuştur. Kalemdanın kapağı, kazıma tekniğiyle yapılan enlemesine birkaç çizgi, bir yuvarlağın içinde ve dışındaki kesik çizgilerden oluşan süslemeye sahiptir. Kalemdanın ağız kenarında şerit içinde birbiriyle kesişen çizgilerin yuvarlaklar sınırlandırılmasıyla çiçek motifi oluşturulmuştur ve bunun etrafında kesik çizgilerden oluşan süsleme görülmektedir. Kalemdanın kaidesinde de kapak ve ağız kısmındaki süslemeler tekrarlanarak, iki şerit içinde yapılmıştır.

Hokkanın ağız, kaide, pahlı köşelerinde, tabanında, kapağın çevresinde ve kapağın iç kısmında süslemeler görülmektedir. Yüzeyi süslemesiz bırakılmıştır. Kapağın çevresini kazıma tekniğiyle yapılan ince, oval çizgilerden oluşan süsleme çevrelemektedir. Hokkanın kapağının iç tarafında kazıma tekniğiyle yapılan dallardan oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Hokkanın ağız ve kaidesindeki süslemeler kabartma tekniğiyle, pahlı köşelerinde yer alan süslemeler kazıma tekniğiyle yapılmıştır. Bir yuvarlağın sınırlarını belirlediği çiçek motifine benzer ışınal çizgilere ve bunlarında etrafında çizgi ve yapraklardan oluşan süslemeler kaide, ağız ve pahlı yüzeylerde tekrarlanmıştır.

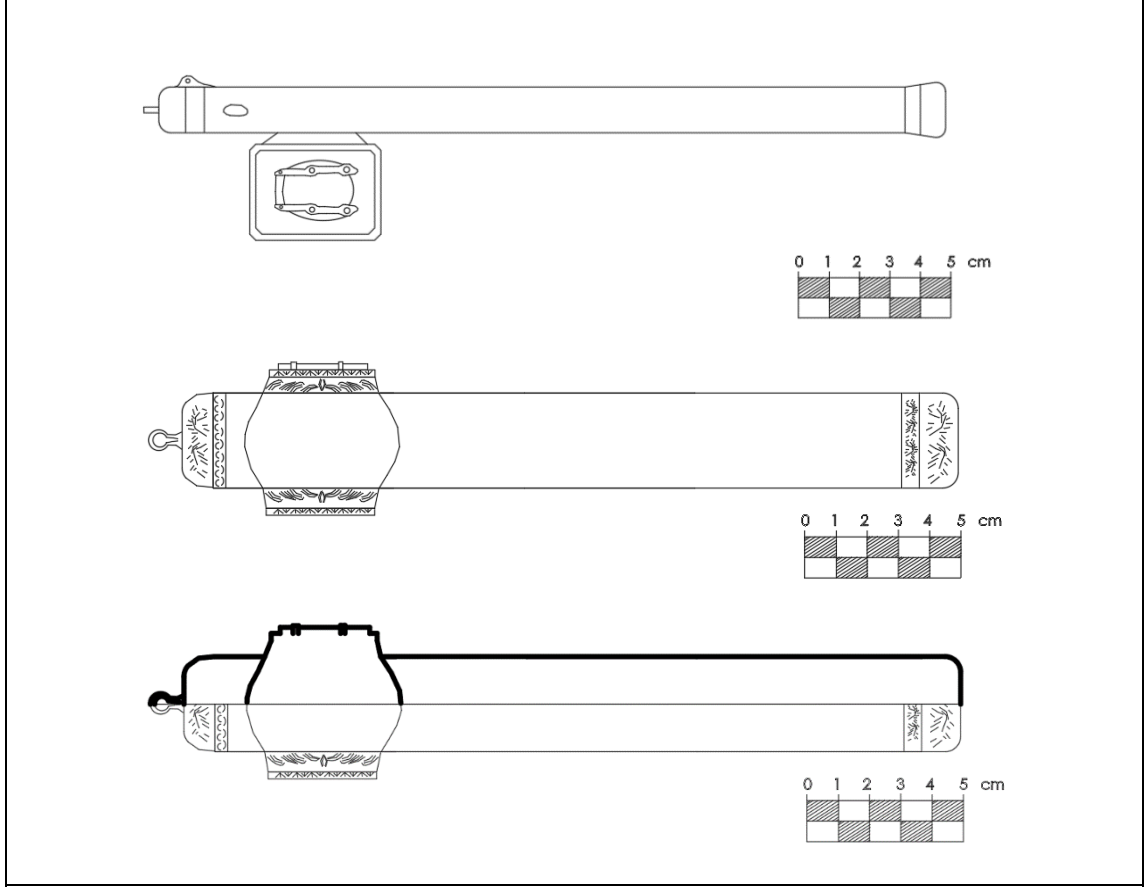
Hokkanın tabanında üç sıra halinde yazılan yazı dikkati çekmektedir. Küçük bir madalyon içinde yüzeyin oyularak yazının alçak kabartma olarak yazıldığı “Rumi” ismi, alt satırda kazıma tekniğiyle baş tarafı okunamayan yazı görülmektedir. Bunun hemen altında ise “1159 (M. 1746-1748)” tarihi yer almaktadır. Kabartma tekniğiyle yazılan “Rumi” ismiyle kalemdan ve hokkanın birbirine lehimlenen arka yüzeyin üst tarafında yine bir madalyon içinde karşılaşılmaktadır.

Katalog Numarası: 35

Fotoğraf Levhası: 35

Çizim Levhası: 35

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 11.12.2019

Envanter Numarası: 4375

Müzenin Adı: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Tarih ve Dönemi: 1808- 1839 yılları arasında/ Osmanlı

Ölçüler (cm) : Kalem^{dan} uzunluk: 25,5 cm genişlik: 1,5 cm

Yapım Malzemesi: Gümüş

Yapım Tekniği: Döküm

Süsleme Tekniği: Kazıma, kabartma ve yaldızlama

Süsleme Türü: Bitkisel, geometrik ve yazı

Kitabe: Kalem^{dan}ın dar olan üst yüzeyinde dilimli madalyon içinde kabartma tekniğinde yazılan iki satır yazıda “Amel-i Fenni” imzası altın yaldızlı yazılmıştır.

Hokkanın tabanı kazıma tekniğiyle büyük boyutlu kıvrım daldan çıkan çiçek motifi ve yapraklarla süslenmiş, çiçek motifinin ortasında “Sultan II. Mahmud” un tuğrası bulunmaktadır. Kalemmanın arka yüzeyinin kapağa yakın olan tarafında madalyonlar içinde tuğra ve imza görülmektedir.

Durum: Divitte yer yer oksitlenmeler bulunmaktadır. Kalemmanın yüzeyinde ezilme vardır. Hokka kapağının içinde kabartma tekniğiyle yazı bulunmaktadır ancak çizilmeler söz konusu olduğu için anlaşılammaktadır.

Tanım: Dikdörtgen şekle sahip kalemnan ve buna lehimleme tekniğiyle tutturulmuş kareye yakın şekle sahip hokkadan oluşan bir divittir. Kalemnan uzun, yassı olarak yapılmış, perçinleme tekniğiyle tutturulan bir kapağa sahiptir. Kalemnanın kapağında yuvarlak ortası delik bir tutamak vardır. Hokka şişkin gövdeli, tek haznelidir. Hokkanın kapağı kabartma tekniğiyle yapılan iki uzun menteşe çubuğuyla hokkaya bağlanmış, bir kiliptir. Kalemnanın ve hokkanın köşeleri pahlanmışır.

Divitin yüzeyinde yer alan süslemelerde altın yaldızın kullanımı görülmektedir. Kalemnanın kapağında ve kaide kısmında kabartma tekniğiyle yapılan bitkisel süsleme yer almaktadır. Kapakta bir kökten çıkan yapraklardan oluşan çiçek motifi bulunmaktadır. Kalemnanın ağız kısmını çevreleyen şeritte dallardan oluşan süsleme ve aşağı doğru sarkan birbirine dallarla bağlanan çiçek motifi yer almaktadır. Kalemnan kaidesindeki süslemede ortada bir çiçek motifi bulunmakta ve bunun iki yanından dallar çıkmaktadır. Hemen altındaki şerit içerisinde de birbirine dallarla bağlanan aşağı sarkan çiçek motifi tekrarlanmaktadır. Kalemnanın kapağının perçinleme tekniğiyle tutturulan yeri üstünde de bitkisel süsleme bulunmaktadır. Hokkanın kaide ve ağız çevresinde de kalemnanın kaidesinde bulunan süsleme kompozisyonunu tekrar eden bitkisel süsleme görülmektedir. Hokkanın pahlanan köşelerinde ortada yapraklardan oluşan ortası damalı çiçek motifi ve yapraklardan oluşan süsleme yüzeyi kaplamaktadır.

Hokkanın tabanında kazıma tekniğiyle yapılan kıvrım dal çiçekle sonlanmakta ve çiçeğin ortasını oluşturan yuvarlağın içinde kabartma tekniğiyle yapılan “Sultan II. Mahmud” un tuğrası bulunmaktadır. Kıvrım daldan çıkan büyük yapraklardan meydana gelen süsleme yüzeyi kaplamaktadır. Bunların çevresini bir şerit içinde

kıvrım dal dolanmaktadır.

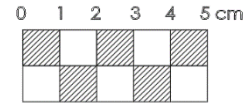
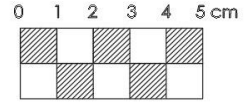
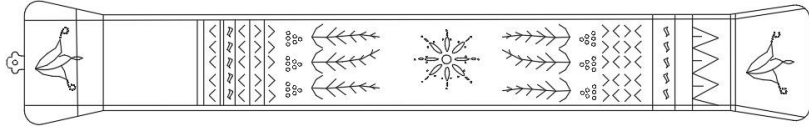
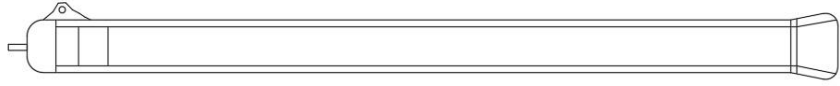
Kalemdanın dar olan üst yüzeyinde dilimli bir madalyon içinde “Amel-i Fenni” imzası görülmektedir. Kalemdanın arka yüzeyinde hokkaya yakın olan tarafında da madalyonlar içinde bir tuğra ve bir yazı bulunmaktadır. Hokka kapağının içinde de madalyon içinde bir yazı görülmekte ancak etrafındaki çiziklerden dolayı tam okunamamaktadır. Muhtemelen kalemdanın arka yüzeyinde yer alan yazı ile hokka kapağının içinde yer alan yazı aynıdır. Divitin içinde yontulmamış kamış kalemler bulunmaktadır.

Katalog Numarası: 36

Fotoğraf Levhası: 36

Çizim Levhası: 36

Eserin Adı: Divit

Erişim Tarihi: 10.12.2019

Envanter Numarası: 271

Müzenin Adı: Erzurum Müzesi
Tarih ve Dönemi: 18-19. yüzyıl/ Osmanlı
Ölçüler (cm) : Kalem dan uzunluk: 24 cm genişlik: 3 cm
Yapım Malzemesi: Pirinç
Yapım Tekniği: Döküm
Süsleme Tekniği: Kazıma
Süsleme Türü: Bitkisel ve geometrik
Kitabe:-
Durum: Divitin hokkası günümüze gelememiştir.
Tanım: Divitin günümüze sadece kalem danı ulaşmıştır. Dikdörtgen biçime sahip, köşeleri pahlı bir kalem dandır. Ön yüzeyinde kapağa yakın olan tarafta hokkanın olduğu izlerden anlaşılmaktadır. Kalem danın kapağında palmet biçiminde tutamak ortası delik olarak yapılmıştır. Kalem danın kapak ve kaide kısmı gövdesine göre daha geniştir. Kalem dan, kazıma tekniği ile yapılmış, bitkisel ve geometrik süslemelerden oluşmaktadır. Kalem danın ön yüzeyinde ortasında yapraklardan oluşan çiçek motifi bulunmaktadır. Çiçek motifinin iki tarafında aynı olan uzun dallardan çıkan yapraklar ve on iki bölmeye ayrılan alana dört yapraktan oluşan çiçek motifleri, altta yer alan şerit içine ise aralarında yuvarlakların bulunduğu dalga motifi süslemeyi oluşturmaktadır. Aynı süsleme kalem danın arka yüzünde de tekrarlanmış ancak ortada yer alan çiçeğin iki yanına ayrıca üç küçük çiçek daha eklenmiştir. Kalem danın kapağında ve kaidesinde palmet motifi kazıma tekniği ile yapılmış, kapağında başlayan kıvrım yaprakların ve yuvarlakların oluşturduğu süsleme kalem danın pahlı köşeleri ve kaidesi boyunca devam ettirilmiştir. Kalem danın kaidesinde bulunan dar şeritte üçgenlerden oluşan süslemeye yer verilmiştir. Kalem danın dar üst yüzünün ağız ve kaide tarafında bitkisel süsleme bulunmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME

Osmanlı döneminde Anadolu'da ve Balkanlar'da madenlerin işletilmeye başlamasıyla ve önceki dönemlerde geliştirilen tekniklerle zengin bir maden sanatı oluşmuştur. 14.- 15. yüzyıllardan günümüze ulaşan madenden yapılmış eserlerin sayısı azdır. 16. yüzyılda altın ve gümüşten eserler yapılmış ve Osmanlı maden sanatı bu yüzyılda zirveye ulaşmıştır (Erginsoy, 2008, s. 980). 16.-17. yüzyıllarda maden sanatı İstanbul'da çok gelişmiştir. Bu gelişim 18. ve 19. yüzyıllarda gümüşten yapılan eserlerle sürdürülmüştür (Kerametli, 1974, s. 121). 18. yüzyılda Osmanlı'nın siyasi sebeplerden dolayı yönünü Batı'ya çevirmesiyle birlikte batılı etkiler tüm sanatlarda olduğu gibi maden sanatında da kendini göstermiştir (Erginsoy, 2008, s. 980).

Osmanlı döneminde kullanılan madenler genellikle bakır, pirinç, gümüş, altından yapılmıştır. Tunç kullanımı bu dönemde azalmıştır (Kerametli, 1974, s. 121). Savatlama ve kakma tekniğiyle süslenen eserler azalarak kaybolmuştur (Bodur, 1987, s. 36). Pirinç ve bakırdan yapılmış eşyalar farklı kesimler tarafından kullanılırken saraydaki kişiler gümüş ve altından yapılmış yakut, zümrüt gibi taşlarla süslenen eşyalar tercih etmiştir (Atıl, Chase ve Jett, 1985, s. 28). Bu madenlerden miğfer, zırh, ibrik, buhurdan, gülabdan gibi savaş malzemeleri ve günlük kullanım için gerekli eşyalar yapılmıştır. Yapılan eşyalar arasında yazı takımları da önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı maden sanatı merkezi olan İstanbul'da (Bodur, 1987, s. 36) günümüzde Divitçiler Caddesi olarak anılan yerde divit yapan ustaların dükkanlarının yoğunlukta olduğu bilinmektedir (Koca ve Koç, 2012, s. 2-3). Osmanlı padişahlarından Sultan II. Bayezid ve II. Mustafa, dönemin önemli hattatlarının yanlarında bulunmuş, bu kişilerin hokkalarını elinde tutarak saygılarını ifade etme aracı olarak hokkaları kullanmışlardır (Acar, 1999, s. 62).

Çalışmamızda Afyonkarahisar Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi, Bolu Müzesi, Çorum Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Edirne Müzesi, Edirne Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Erzurum Müzesi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi, İzmir Selçuk Efes Müzesi, İzmir Tire Kent Müzesi, Konya Müzesi'nden olmak üzere toplam otuz altı eser malzeme ve teknik, biçim ve boyut, süsleme tekniği ve kompozisyon, kitabe ve sanatçılar başlıkları altında değerlendirilecektir.

5.1. Malzeme ve Teknik

Türk maden sanatı Orta Asya'ya dek uzanan bir gelişime sahip olmakla birlikte; Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, Memlükler ve Osmanlılar ile maden sanatının devamı sağlanmıştır. Bakır, tunç, pirinç, gümüş, altından eserler yapılmıştır (Talas ve Aksoy, 2006, s. 463-464). Osmanlı maden sanatında kullanılan madenler bakır, altın, gümüş ve pirinç madenleridir. Günlük kullanım için yapılan eşyalar genellikle bakır ve pirinçtendir. Tuncun kullanımı bu dönemde azalma göstermiştir (Eruz, 1993, s. 23).

İstenilen biçimlerdeki kalıplara eritilen madenin dökülüp dondurulması tekniğine “döküm” denilmektedir. Birden fazla eserin dökülmesini sağlayan bir tekniktir (Eruz, 1993, s. 27-28). M.Ö. 4. bin yıllarından itibaren bilinen teknik, başlarda dövme tekniğiyle yapılmakta daha sonraları döküm tekniği tercih edilmektedir (Aran, 1993, s. 4). İslam maden sanatında birçok eserin yapılmasında bu teknik kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 25). Çalışmamızda incelenen eserlerin tümü döküm tekniğindedir.

Pirinç, bakır- çinko alaşımından meydana gelmektedir (Scott ve Schwab, 2019, s. 147). Bakırın çinko cevheri kalamınle (tutya) beraber tasfiye edilerek sert ve dayanıklı, rengi altına benzeyen sarı ve parlak pirinç madeni oluşturulmaktadır. Pirincin içinde bulunan çinko miktarının azaltılıp çoğaltılmasıyla birlikte renginin sarılığı ve parlaklığı belirlenmektedir²⁴. 11. yüzyılda gümüş kıtlığının ortaya çıkmasıyla tunç ve pirinçten eser yapımında artış yaşanmıştır (Erginsoy, 1978, s. 123). Osmanlı döneminde de eser yapımına devam edilen bir madendir. Çalışmamızın katalog bölümünde incelenen eserlerden yirmi beş tanesi pirinçten yapılmıştır.

Gümüş, doğada hem doğal maden hem de cevher halde bulunmaktadır (Bakır, 2002, s. 30). Yumuşak bir yapıya sahip olmasından dolayı soğukken de çekiçlenebilmektedir (Eruz, 1993, s. 17). İslam topraklarında 11. yüzyılın sonlarında gümüş kıtlığının ortaya çıkması ile gümüş eserler para basımı için eritilmiştir. 12. yüzyıldan sonra gümüş, kakma tekniğinde kullanılır olmuştur²⁵. Osmanlı'nın Anadolu'da ve Balkanlar'da gümüş yataklarını ele geçirmesiyle birlikte buralarda

²⁴ Gökteş Kaya, Lütfiye (2001). 13.-14. Yüzyıllara Ait Çan Gövdeli Şamdanların İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s. 41.
²⁵ a.g.t., s. 45.

bulunan zengin gümüş yatakları işletilmeye başlanmıştır (Saka, 2019, s. 1063-1064). Osmanlıda gümüşten eser yapımına devam edilmiştir. İncelenen eserlerden dokuzu gümüştedir. Bu eserler İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20), 4376 (kat. no. 23) ve 4683 (kat. no. 24), İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25) ve 195-0408 (kat. no. 26), İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29), Ankara 13016 (kat. no. 30), İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31), İstanbul TİEM 4375 (kat. no. 35)'deki eserlerdir.

Tunç ise bakırın içine kalay eklenmesiyle oluşan bakır alaşımına denilmektedir. Bakır ve kalay madenleri sert bir maden değil iken bu iki madenin birleşmesiyle sert yapıdaki tunç madeni oluşmakta (Kuşoğlu, 2006, s. 228) ve soğukken işlenemediğinden sürekli tavlanarak ısıtılması sağlanmaktadır (Eruz, 1993, s. 19). Selçuklu döneminde tunç ve pirinçten yapılan eser sayısında artış yaşanmış (Erginsoy, 1978, s. 123), Osmanlı döneminde ise bu madenden yapılan eserlerde azalma görülmektedir. İncelenen iki eser tunçtan yapılmıştır. Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12) ve İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33)'da bulunan eserlerdir.

5.2. Biçim ve Boyut

Çalışmamızda incelenen eserler divit ve hokka takımları olarak iki gruba ayrılmaktadır. Hokka takımları Ankara 24692 (kat. no. 32) ve İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33) olmak üzere iki tanedir. Biçim ve boyut olarak farklılık göstermektedir. Ankara 24692'deki eser çokgen bir tepsi, hokka ve rıhdandan oluşmaktadır. Tepsie sabit olmayan iki yuvarlak hokka ve bir silindirik rıhdan bulunmaktadır. Hokkalar küçük yuvarlak biçimde, çıkarılabilir kapağa ve top biçimli tutamağa sahiptir. İzmir Efes 3/15/76'daki hokka takımı ise kare tepsie sabitlenmiş iki hokkadan oluşmaktadır. Hokkalar kare biçime sahip, ağız kısmı dışa açılır biçimde, kapakları perçinlenmiş, yukarı doğru daralan bir kapak ve bir tutamağa sahiptir. Hokkanın ve kapağın köşeleri pahlanmıştır.

Osmanlı döneminde yapılan hokka takımları bir tepsi içinde sabit ya da sabit olmayan biçimde yapılmıştır. Türk-İslam döneminde hokkaların yapıldığı günümüze gelen eserlerden bilinmektedir. Genellikle silindirik biçimde yapılan hokkalar kapaklı, ayaklı, küçük kulpları ve delikleri bulunan hokkalardır. Küçük deliklerinden geçirilen zincir ile hokkayı tutan kişinin bileğine tutturulduğu düşünülmektedir (Laviola, 2017, s. 111-113). İran, Mezopotamya ve Suriye'ye ait hokkalar ayırt edilebilmektedir. İran

hokkalarının kapağı küre biçiminde olup hokka kapakları yuvarlak bir uçla sonlanmakta; Mezopotamya ve Suriye'ye ait hokkaların kapağı kubbe biçiminde, bir tomurcuk ile sonlanmaktadır (Fehervari, 1974, s. 58).

Divitler, dikdörtgen bir kalem kutusuna lehimleme tekniğiyle tutturulmuş hokkadan oluşmaktadır. Bunlar biçimlerine göre üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup dikdörtgen kalem kutusunun kapak tarafına yakın olan yüzeye bitişik olarak yapılan kareye yakın dikdörtgen biçimli, şişkin karınlı mürekkep hokkasından oluşmaktadır. Bu grubu oluşturan divitlerin mürekkep hokkaları tek hokkalı ancak bir ya da iki bölmeli olarak yapılmıştır. Toplam yirmi dört eser bulunmaktadır. Bu gruba dahil edilen hokkası tek bölmeli olan divitler Afyon 1231 (kat. no. 2), Bolu 1808 (kat. no. 4), İzmir Efes 4/43/77 (kat. no. 6), Çorum 130 (kat. no. 9), Afyon 1232 (kat. no. 11), Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12), Konya 1153 (kat. no. 16), Konya 1756 (kat. no. 19), İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20), Konya 1757 (kat. no. 21), İstanbul TİEM 4376 (kat. no. 23), İstanbul TİEM 4683 (kat. no. 24), İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25), İstanbul Sakıp 195-0408 (kat. no. 26), Diyarbakır 569 (kat. no. 28), İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29), Ankara 13016 (kat. no. 30), İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31), İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34), İstanbul TİEM 4375 (kat. no. 35)'de olmak üzere yirmi eserden oluşmaktadır. Aynı biçime sahip hokkası iki bölmeli olan divitler dört tane olmak üzere Edirne 1334 (kat. no. 1), İzmir Tire 205 (kat. no. 5), Ankara 1942 (kat. no. 7), Çorum 131 (kat. no. 13)'dedir.

İkinci grubu oluşturan divitler dikdörtgen kalem kutusunun kapağa yakın geniş yüzeyine tutturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçimli ağız ve kaide kısmı dışa açılır biçimde, şişkin gövdeli hokkadan oluşmaktadır. Bu gruba dahil edilen divitlerin hokkaları tek gözlüdür. Bunlar Çorum 254 (kat. no. 3), Ankara 16702 (kat. no. 8), Erzurum 271 (kat. no. 10), Ankara 23206 (kat. no. 14), Çorum 148 (kat. no. 15), İstanbul TİEM 4056 (kat. no. 27)'da bulunan altı eserden oluşmaktadır.

Divitte bulunan hokka çoğunlukla is mürekkebinin konulması için bir tane yapılmaktadır. Ancak renkli mürekkeplerin de yer alması için iki, üç hazneli yapılanları da bulunmaktadır. Bir hokkanın ortadan bölünerek iki mürekkebin konulmasını sağlayan divitler de görülmektedir. Mürekkep hokkasının bağlı bulunduğu kalem kutusunun kalemler için ayrı olukların oluşturulmasıyla hazırlanmış divitler yapılmıştır (Derman, 1994, s. 451).

Üçüncü grubu oluşturan divitler ise dikdörtgen biçimli, yassı kalem kutusunun geniş yüzeyine birleştirilmiş büyük ve küçük olmak üzere iki sekizgen biçimli hokkadan oluşan divitlerdir. Bu gruba dahil edilen divitler iki tane olmak üzere İstanbul TİEM 4058 (kat. no. 17) ve İstanbul TİEM 4060 (kat. no. 22)'da bulunmaktadır.

Ayrıca bir divitin parçası olduğu anlaşılan günümüze yalnızca dikdörtgen biçimli kalem kutusunun ulaştığı iki eser Konya 1763 (kat. no. 18) ve Erzurum 271 (kat. no. 36)'dir.

Uzunluklarına göre divitler “katip diviti”, “hattat diviti” ve “kassam diviti” olarak ayrılmışlardır. Türlerine göre uzunlukları 22 ile 37 cm arasında değişiklik göstermekle birlikte genellikle uzunlukları 24-32 cm arasındadır (Acar, 1999, s. 64). İncelenen yazı takımlarından divitlerin ölçüleri açısından değerlendirildiğinde dikdörtgen kalem kutuların uzunlukları 19 cm ile 34 cm arasında değişiklik göstermektedir. Genişlikleri 1,3- 5 cm, yükseklikleri 2,6- 3,8 cm, hokkaların ise uzunlukları 2,8-7 cm, yükseklikleri 3,5-7,5 cm arasında değişmektedir. Hokka takımlarının tepsi uzunlukları 21,3-42,5 cm, genişlikleri 9,8-24 cm'dir.

Divitlerin varlığı Orta Asya ve Selçuklulardan bilinmekle birlikte bu dönemlerden ve Osmanlı'nın erken döneminden günümüze ulaşan divitler bulunmamaktadır²⁶. Osmanlı döneminde yapılan divitler en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde yapılan divitler gösterişli ve değerlidir. Dikdörtgen kalem kutusuna lehimlenen hokkaların İstanbul'da yapıldığı ve bu biçimin standart bir biçim olduğu bilinmektedir (Ünver, 1963, s. 90).

Osmanlı ile çağdaş olan Safevilerden günümüze gelen kalem kutularının yanında divitler de bulunmaktadır. Benaki Müzesi'nde (Env. No: GE 13172) bulunan 16. yüzyılın başlarına tarihlenen Safevi hanedanı için yapılan eser, iki kalemin koyulması için yuvarlak iki oluklu olarak yapılmış ve yuvarlak biçime sahip, kapaklı bir hokkadan oluşmaktadır.

²⁶ Esnaf, s. 96-97.

5.3. Süsleme Tekniği ve Kompozisyon

5.3.1. Süsleme Tekniği

Çalışmamızda incelenen otuz altı eserde süsleme tekniklerinden kazıma, kabartma, kakma, delikişi, yaldızlama teknikleri kullanılmaktadır. Bu teknikler tek olarak kullanıldığı gibi birden fazla tekniğin birlikte kullanıldığı eserler de bulunmaktadır.

Kazıma tekniği, çelikten yapılmış ucu keskin kalemler ya da keski (burin) adı verilen ucu sivri ve köşeli elik alet kullanılarak, madenin kesilmek suretiyle dışarı atılmasıyla yivlerin oluşturulmasına denilmektedir. M.. 4. binin sonlarından (Tunç ağı'nın başları) itibaren maden eserler derin çizgilerle süslenmeye başlamıştır. İslam maden sanatında çeşitli eserlerin üzerinde farklı tekniklerle birlikte de kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 33). İncelenen altı eser kazıma tekniğiyle süslenmiştir. Bu eserler Afyon 1231 (kat. no. 2), İzmir Efes 4/43/77 (kat. no. 6), Erzurum 271 (kat. no. 10), Konya 1756 (kat. no. 19), Konya 1757 (kat. no. 21), Erzurum 271 (kat. no. 36)'de bulunmaktadır.

Kabartma tekniği, kabartma aletleri ve ekiler kullanılarak madeni eserlerin üzerinde kabartma biçiminde süslemelerin oluşturulduğu bir süsleme tekniğidir (Erginsoy, 1978, s. 34). Kabartma tekniğinde yapılmış günümüze ulaşmış en erken eserler M.. 4. bine ait Mezopotamya'da bulunmuştur (Maryon, 1949, s. 121). İncelenen İzmir Tire 205 (kat. no. 5), Ankara 1942 (kat. no. 7), orum 131 (kat. no. 13), Ankara 23206 (kat. no. 14)'da bulunan dört eserde kabartma tekniği tek başına kullanılmıştır.

Çalışmamızda incelenen eserlerden kazıma ve kabartma tekniğinin birlikte kullanıldığı on iki eser bulunmaktadır. Bu eserler Edirne 1334 (kat. no. 1), orum 254 (kat. no. 3), Bolu 1808 (kat. no. 4), Ankara 16702 (kat. no. 8), orum 130 (kat. no. 9), Afyon 1232 (kat. no. 11), Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12), orum 148 (kat. no. 15), Konya 1153 (kat. no. 16) ve 1763 (kat. no. 18), İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20) ve 4376 (kat. no. 23)'de kayıtlı eserlerdir.

Kakma tekniği, madenden yapılmış eserlerin üzerine yivlerin ya da yuvaların açılıp, bunların ilerine başka bir cins ve renkte madenlerin kakılmasıyla oluşan

teknığe denilmektedir (Erginsoy, 1978, s. 39). Bu tekniğin en erken örneklerine Mezopotamya'da rastlanmakta (Maryon, 1949, s. 118) ve daha sonra bu teknik unutulmuş Erken İslam döneminde tekrar ortaya çıkmaktadır (Erginsoy, 1978, s. 40). Asıl canlanması ise 12. yüzyılın ortalarından itibaren Horasan'da olmaktadır. Daha sonra Horasan'dan Mezopotamya'ya geçerek yayılmaktadır (Shepherd, 1959, s. 4). 12. yüzyılda Horasan'da bakır ve gümüş kakmaların en erken tarihli eser bir kalem kutusudur. Hermitage Müzesi'nde (Env. No. CA-12688) bulunan, 1148 tarihini taşıyan eserde bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve Arapça ve Farsça yazılar görülmektedir. (Barrett, 1949, s. 8; Giuzalian, 1968, s. 96-98, 114-115). 13. yüzyılın başına tarihlenen ikinci tarihli eser (Erginsoy, 1978, s. 217) gümüş ve bakır kakmalarla süslenmiş Freer Sanat Galerisi'nde bulunan kalem kutusudur (Herzfeld, 1936, s. 35-39). Bu teknikle süslenmiş kalem kutuları Memlük (Devonshire, 1919, s. 241), Timur döneminde yapılmaya devam etmiştir (Komaroff, 1988, s. 90-95). Osmanlı döneminde ise kakma tekniği azalarak yok olmuştur (Bodur, 1987, s. 36). Katalog bölümünde incelenen eserlerden ikisinde kakma tekniği diğer süsleme tekniklerinden kazıma ve kabartma tekniğiyle birlikte kullanılmıştır. Bu eserler İstanbul TİEM 4056 (kat. no. 27) ve Diyarbakır 569 (kat. no. 28)'de yer almaktadır.

Delikişi tekniği ise madenin çeşitli aletler kullanılarak delikli süslemenin yapılmasına denilmektedir. İstenilen desenin ya da desenin dışında kalan zeminin çıkarılmasıyla oluşmaktadır. Tunç Çağı'ndan önce sert olmayan yumuşak yapıdaki madenlerde kullanılan teknik bu dönemden sonra sert yapıdaki madenler için de kullanılmıştır. Selçuklu döneminde ise bu teknik önemli bir gelişme sağlamıştır (Erginsoy, 1978, s. 37). Bu tekniğin kazıma tekniğiyle birlikte kullanıldığı çalışmamızda Ankara 24692 (kat. no. 32)'de kayıtlı olan bir eserde görülmektedir. Delikişi tekniğinin kazıma ve kabartma tekniğiyle birlikte kullanıldığı incelenen eserlerden iki tanesi İstanbul TİEM 4060 (kat. no. 22) ve İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33)'de bulunan eserlerdir.

Yaldızlama tekniği, kimyasal yöntemlerin uygulanarak altın ile kaplanmasına denilmektedir. Altın ve civadan bir alaşım elde edilmesiyle oluşan teknik, civanın bulunmasından sonra ortaya çıkmıştır. Teknik en erken Yunan ve Roma dönemlerinden günümüze ulaşan eserlerde görülmektedir. İslam maden sanatında bu teknik genellikle tunç, bakır ve gümüş eserlerde kullanılmaktadır (Eruz, 1993, s. 35).

Yaldızlama tekniğinin kazıma ve kabartma tekniğiyle birlikte kullanıldığı katalog bölümünde incelenen eserlerden sekizinde görülmektedir. İstanbul TİEM 4683 (kat. no. 24), İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25) ve 195-0408 (kat. no. 26), İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29), Ankara 13016 (kat. no. 30), İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31), İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34) ve 4375 (kat. no. 35)'de kayıtlı bulunan eserlerdir.

Yaldızlama, kakma ve kazıma tekniğinin birlikte kullanıldığı bir eser olan İstanbul TİEM 4058 (kat. no. 17)'de bulunan görülmektedir.

5.3.2. Kompozisyon

Çalışmamızda incelenen eserlerde bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve yazıyla karşılaşılmaktadır. Bir ya da birden fazla süsleme türlerinin birlikte kullanıldığı eserler vardır. Bu süsleme türleri yedi gruba ayrılmıştır. Bunlar bitkisel süsleme; geometrik süsleme; bitkisel ve geometrik süsleme; bitkisel ve yazı; geometrik ve yazı; bitkisel, geometrik süsleme ve yazı; bitkisel, geometrik ve figürlü süslemedir. Eserlerde bulunan yazılara bu başlık altında değinilmemiş olup bir sonraki kitabe ve sanatçılar başlığı altında değerlendirilmiştir.

Birinci grubu oluşturan bitkisel süslemenin tek kullanıldığı üç eser bulunmaktadır. İzmir Tire 205 (kat. no. 5), Ankara 1942 (kat. no. 7) ve Konya 1153 (kat. no. 16)'de yer almaktadır. İzmir Tire 205 (kat. no. 5) ve Ankara 1942 (kat. no. 7)'deki divitin hokka kapaklarını hokkaya bağlayan iki uzun menteşe çubuğunun uçları sivri yaprak biçiminde yapılmıştır. Konya 1153 (kat. no. 16)'de bulunan divitte sarmaşık dalı, yapraklar, bir yerden çıkan dallar, çiçek motifinden oluşmaktadır.

İkinci grup geometrik süslemenin tek olarak kullanıldığı süsleme türüdür. İzmir Efes 4/43/77 (kat. no. 6)'de “S” kıvrımlar, üçgenler, baklava desenleri, çizgilerden oluşan geometrik süsleme kompozisyonu görülmektedir.

Üçüncü grup ise bitkisel ve geometrik süslemeyle oluşturulan süsleme kompozisyonudur. İncelenen eserlerden on tanesinde birlikte kullanılmıştır. Afyon 1231 (kat. no. 2), Ankara 16702 (kat. no. 8), Erzurum 271 (kat. no. 10), Konya 1756 (kat. no. 19), Konya 1757 (kat. no. 21), İstanbul TİEM 4060 (kat. no. 22) ve 4056 (kat. no. 27), Diyarbakır 569 (kat. no. 28), Ankara 24692 (kat. no. 32), Erzurum 271 (kat.

no. 36)'de bulunmaktadır. Çiçek motifi, yaprak, palmet, lale, helezoni kıvrımlı dallar, "S" ve "C" kıvrımlar, "V" biçimli yapraklar, üçgen, yuvarlak, nokta, dalga motifi, istiridye kabuğu, testere dişi, çizgilerin kesişmesiyle oluşan dallar, baklava desenlerinden oluşmaktadır.

Dördüncü grubu oluşturan bitkisel süsleme ve yazının birlikte kullanıldığı dört eserde yaprak, çiçek motifleri, üç yapraklı çiçek motifi, kıvrım dallardan oluşan bitkisel süsleme ve bir kelime, sultan tuğraları, usta mühürlerinden meydana gelen süsleme kompozisyona sahiptir. Bu dört eser Çorum 131 (kat. no. 13), İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20) ve 4376 (kat. no. 23), İstanbul Sakıp 195-0408 (kat. no. 26)'de yer almaktadır.

Beşinci grupta geometrik süsleme ve yazı birlikte yer almakta ve bu eserler üç tanedir. Edirne 1334 (kat. no. 1), Ankara 23206 (kat. no. 14) ve Konya 1763 (kat. no. 18)'de helezonik dalga motifi, "S" kıvrımlar, yuvarlaklar, istiridye kabuğuyla süslenmiş ve usta isimleri, tarih bulunmaktadır.

Altıncı grubu oluşturan bitkisel, geometrik süsleme ve yazıdan oluşan süsleme kompozisyonuna sahip on dört eser bulunmaktadır. Bunlar Çorum 254 (kat. no. 3), Bolu 1808 (kat. no. 4), Çorum 130 (kat. no. 9), Afyon 1232 (kat. no. 11), Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12), Çorum 148 (kat. no. 15), İstanbul TİEM 4058 (kat. no. 17) ve 4683 (kat. no. 24), İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25), İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29), Ankara 13016 (kat. no. 30), İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31), İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34) ve 4375 (kat. no. 35)'de yer almaktadır. Kıvrım dallar, rumi, palmet, yapraklar, dört ve yedi yapraklı çiçekler, ağaç motifi, "V" biçimli yapraklar, lale motifi, oval biçim, ışımsal çizgiler, üçgenler, yuvarlaklar, zencerek motifi, "S" ve "C" kıvrımlar, istiridye kabuğu, baklava desenleri, dalga motifi, kareler, Mühr-ü Süleyman motifi, usta isimleri, sultan tuğraları, tarih, dua, Ashâb-ı Kehf isimlerinden oluşan süslemeler görülmektedir.

Bolu 1808 (kat. no. 4)'de bulunan divitin hokkasında yüzeyi kaplayacak bir daldan çıkan yapraklardan oluşan ağaç motifi yer almaktadır. 18-19. yüzyıla tarihlendirilen eserde önceki yüzyılda sıklıkla kullanılan hayat ağacı motifi (Erginsoy, 2008, s. 980) "S" kıvrımlarla birlikte verilmiştir Bu ağaç motifi Orta Asya'dan itibaren kullanılan ve Anadolu Selçuklu eserlerinde de karşılaşılan hayat ağacı motifiyle

benzerlik göstermektedir. Orta Asya'da Şaman inancına göre bu motif dünyanın merkezi olarak belirtilmektedir. Şaman'ın yer ve gök bağlantısı sırasında merdiven görevi sağladığına inanılan hayat ağacı Anadolu Selçuklu döneminde kuş, ejder gibi hayvanlarla birlikte verilerek ikonografik anlamlar içermektedir. Selçuklu'da yapılan bu motif ile o eserin önemine vurgu yapılmaktadır (Öney, 1992, s. 46). Anadolu Selçuklu döneminde bulunan hayat ağacı motifi Osmanlı maden sanatının geç dönem örneklerinde de karşılaşılmaktadır²⁷. Bu motifin divitin üzerine yapılmasıyla birlikte yazı aracı olan divitlerin öneminin arttırması için yapıldığı düşünülmektedir.

Çorum 130 (kat. no. 9) ve Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12)'de bulunan eserlerin hokka kapağı istiridyeye kabuğu biçiminde yapılmıştır. Mimaride de görülen istiridyeye kabuğu biçimi batılı bir üslup (Halıcı, 2020, s. 586) olarak küçük el sanatlarında da karşılaşılmaktadır.

İncelenen İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29)'de kayıtlı eserde hokka kapağının içini süsleyen Mühr-ü Süleyman motifi ve bu motifin içine Ashâb-ı Kehf isimleri yazılıdır. Ashâb-ı Kehf isimlerinin anlamlarından bir sonraki başlıkta değinilecektir. Mühr-ü Süleyman motifi Türk kültüründe sevilerek kullanılmıştır. Selçuklulardan itibaren Beylikler ve Osmanlı dönemi eserlerinde de karşımıza çıkan motif Hz. Süleyman'ın yüzüğüne yapılan iç içe geçen üçgenlerden oluşan altı köşeli yıldızdan gelmektedir. Bu motifin, Kur'an-ı Kerim'de (Neml Sûresi 15-40. ayetleri) de bahsedilen Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen gücü temsil ettiğine inanılmaktadır. Türk kültüründe çokça kullanılan bu motif güç, kuvvet, hikmet anlamında kemer kilit taşlarında, minber kenarlarında, mezar taşlarında, tabak, tepsi gibi birçok yerde kullanım alanı bulmaktadır. Kemerlerde kullanılan Mühr-ü Süleyman motifi kemerlerin çökmesini engellemek amacıyla, mezarlarda böceklerden korunmak, Tanrı'nın gazabına uğramamak; evlerde nazardan, kötülüklerden korunmak amacıyla kullanılmaktadır. Mühr-ü Süleyman motifi Allah sembolü olarak kullanılmış ve Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen ilim, kuvvet ve kudretten yararlanma amacı taşımaktadır (Bayram, 1993, s. 61-66). Bu motif Osmanlı'da 17. ve 18. yüzyıllarda yapılan maden eserlerde sıklıkla kullanılmıştır²⁸. Bu divitte yer alan Sultan I. Mahmud tuğrasından divitin padişahın hükümdarlık zamanı olan 1730-1754 yılları arasında

²⁷ Esnaf, s. 84.

²⁸ a. g. t., s. 69.

yapıldığı çıkarılmaktadır. Divitin kapağının iç tarafında Mühr-ü Süleyman motifinin bulunması ise kapağın açılmasıyla yazılacak yazının Allah tarafından hayırlı sonuçlar vermesi, iyi şans getirmesi, ilim amacı taşıması, gücü temsil etmesi için yapıldığı düşünülmektedir. Diviti taşıyan kişinin bilgi ile gücünün artacağına inanıldığı da düşünülebilir.

Osmanlı döneminde 18. yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketleri askeri alanda kendini ilk gösteren yer olmuş daha sonra sanat ve kültür ortamına yansımıştır. III. Ahmed dönemi Avrupa etkilerinin girmeye başladığı dönemdir ve Lale Devri padişahıdır. Osmanlı'nın yönünü batıya çevirmesiyle birlikte Osmanlı sanatına girmeye başlayan batı etkili barok, ampir, eklektizm üslupları kendini göstermektedir (Halıcı, 2020, s. 577, 580, 582). 17. yüzyılda lale motifinin kullanımı artmış, 18. yüzyılda bu motifler geliştirilmiştir (Erginsoy, 2008, s. 980). 18.-19. yüzyıllarda yapılan maden şebekelerde (Vardar, 2011, s. 28-31), buhurdanlarda, ayna ve mahfazalarında, alemlerde karşımıza çıkan palmet, rumi kompozisyonları, çiçek motifi ve üsluplaştırılmış yapraklar, kıvrım dallar, vazodan çıkan çiçekler, ışımsal çizgiler, "S" ve "C" kıvrımlı barok ve rokoko etkili süslemeler görülmektedir (Çevrimli, 2018, s. 13, 15, 34).

İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31)'de bulunan divitte hokkanın kapağında iki uzun menteşe çubuğunun arasında bulunan taşın iki yanından çıkan lale motifleriyle ve hokka tabanında bulunan Batı etkili "S" ve "C" kıvrım dallarla süslenmektedir. Divitin üstünde bulunan Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) padişah tuğrası yer almaktadır. Bu padişah zamanında yapıldığı düşünülen eser 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Yedinci grup ise bitkisel, geometrik ve figürlü süslemenin bir arada bulunmasıyla oluşan bir eserde görülen süsleme kompozisyonudur. İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33)'da yer almaktadır. Çiçek, helezonik dallar ve yapraklar, lale motifleri, oval biçimler, dikey çubuklar, damla motifi, aslan motifinden oluşmaktadır.

İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33)'da yer alan hokka tepsisinin kulplarının ortasında aslan figürü yer almaktadır. Aslan figürü Selçuklu sanatında çokça karşımıza çıkmaktadır. Güç ve kudret, koruyan, Aslan burcunun sembolü, aydınlığı temsil eden hayvan olarak eserlerde görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 129). Selçuklu döneminde

yapılan aslan figürü Metropolitan Sanat Müzesi (Env. No: 44.131)'ndeki kapaksız hokkanın üstünde Zodyak on iki burç işareti olarak yer almaktadır (Carboni, 1997, s. 34). Musul ekolüyle yapılan British Müzesi (Env. No: 1884,0704.85)'nde bulunan bir kalem kutusunun üstünde de aslan figürü Zodyak burç ve gezegen işareti olarak verilmiştir (Barrett, 1949, s. 12; Carey, 2017, s. 19). Taş kabartmalarda ve maden eserlerde gezegen ve burç işaretleri Doğu Horasan'da 12. yüzyılda görülmeye başlanmış, İslam sanatında oldukça sevilen konular arasında olmuştur (Carboni, 1997, s. 34). Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında da görülen aslan figürü güç, kudret, aydınlık, kötülüklerden koruyucu gibi sembolik anlamlar taşımaktadır (Öney, 1992, s. 40-41). Hokka tepsisinin kulplarında yer alan aslan figürlerinin de ortada bulunan hokkaları, bu hokkanın içindeki mürekkep ve mürekkeple yazılacak olan yazının koruyucusu olarak yapıldığı düşünülebilir. Ayrıca gücü sembolize etmek için de yer verilmiş olabilmektedir.

Figürlü süsleme İslam sanatında sıkça karşılaşılan süsleme türlerindedir. İnsan ve hayvan figürlerinin tek ya da birlikte verildiği Erken İslam eserlerinden itibaren görülmektedir. Selçuklu döneminde bitkisel, geometrik, figürlü ve yazıdan oluşan süsleme kompozisyonları görülmektedir. Horasan ekolüne bağlı yazı takımları üstünde karşılaşılan kompozisyonlarda geriye bakan hayvan figürleri, kıvrım dallarla süslenmiş zemin, Zodyak burç ve tasvirlerinin yer aldığı süsleme kompozisyonları görülmektedir. Eretz İsrail Müzesi'nde bulunan bir mürekkep hokkasında eserin işlevine atıfta bulunan figürlü süslemelere yer verilmektedir. Madalyonlar içinde yer alan insan figürlerinin elinde kağıt, makta, hokkaya benzer yazı gereçleri tutan figürler görülmektedir (Taragan, 2005, s. 29-30). Kıvrım dallarla doldurulan zemin üzerine gerçekçi olarak yapılan koşar vaziyette hayvan şeritleri, atlı, avcı sahneleri kalem kutu ve hokkalarda karşılaşılan kompozisyonlar arasındadır.

Figürlü süslemeler Memlükler döneminde 1320'lerden sonra azalarak yok olmuştur. Bu dönemde figürlü süsleme yerini bitkisel süslemelere, ışınsal yazılmış kitabelere, armalara bırakmıştır. 1320 öncesi (Ward, 2004, s. 59, 63) ve bu yıldan sonrasında yapılan Memlük kalem kutuları bulunmaktadır (Saad, 2009, s. 103, 108). 14. yüzyıldan itibaren figürlü süslemenin kullanımının ortadan kalkmaya başlaması Timur döneminde birbiri içine geçmiş çiçek, yaprak ve palmetlerden oluşan üsluplaştırılmış bitkisel süslemeye yerini bırakmaktadır (Komaroff, 1988, s. 90-95).

Safevilerde Timurlular'ın geç dönemlerinde geliştirmiş oldukları sanat anlayışlarını devam ettirmişlerdir (Melikian-Chirvani, 1974, s. 545).

Divitlerin üstünde görülen süslemeler yapılış yerlerine göre üç gruba ayrılmıştır.

Birinci grubu oluşturan süslemeler dikdörtgen kalem kutusunun ön ve arka yüzeylerinde, kapak ve kaide yüzeylerinde, hokka gövdesinde, ağız ve kaidesinde yer almaktadır. Bu gruba Edirne 1231 (kat. no. 2), Çorum 254 (kat. no. 3), Bolu 1808 (kat. no. 4), İzmir Efes 4/43/77 (kat. no. 6), Ankara 16702 (kat. no. 8), Erzurum 271 (kat. no. 10), Edirne TİEM 4194 (kat. no. 12), Çorum 148 (kat. no. 15), İstanbul TİEM 4058 (kat. no. 17), Konya 1756 (kat. no. 19), Konya 1757 (kat. no. 21), İstanbul TİEM 4060 (kat. no. 22), İstanbul TİEM 4056 (kat. no. 27), Diyarbakır 569 (kat. no. 28), Erzurum 271 (kat. no. 36) olmak üzere on beş eser dahil edilmiştir.

İkinci grubu oluşturan süslemeler kalem kutusunun ağız ve kaide çevrelerini, pahlı yüzeyleri, hokka tabanını, ağız ve kaide çevrelerini dolanmaktadır. Bu eserler Edirne 1334 (kat. no. 1), Çorum 130 (kat. no. 9), Afyon 1232 (kat. no. 11), Konya 1153 (kat. no. 16), Konya 1763 (kat. no. 18), İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20), İstanbul TİEM 4376 (kat. no. 23) ve İstanbul TİEM 4683 (kat. no. 24), İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25) ve 195-0408 (kat. no. 26), İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29), Ankara 13016 (kat. no. 30), İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31), İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34) ve 4375 (kat. no. 35) olmak üzere on beş tanedir.

Üçüncü grup ise tek bir yerde bulunan süslemelerden oluşan gruptur. Hokka kapağında, kaidesinde ve kalem kutusunun dar yüzeyinde bulunan süslemeler oluşturmaktadır. Diğer tüm yüzeyleri süslemesiz bırakılan dört eser bulunmaktadır. İzmir Tire 205 (kat. no. 5), Ankara 1942 (kat. no. 7), Çorum 131 (kat. no. 13), Ankara 23206 (kat. no. 14)'deki eser bu gruba dahil edilmiştir.

5.4. Kitabe ve Sanatçılar

İncelenen bazı eserlerde sultanların tuğralarına, usta imzalarına veya mühürlerine, kitabelere ve tarihlere rastlanmaktadır. Bunların birlikte ya da ayrı olduğu toplam yirmi bir eser vardır. Sultanların tuğraları genellikle hokkaların tabanlarında, kalemdanın ön veya arka yüzeyinde; usta imzaları ya da mühürleri kalemdanın dar

olan üst yüzeyinin hokkaya yakın tarafında, hokka kaidesinde, kalemdanının arka yüzeyinde; tarihler hokka kaidesinde ya da kalemdanının dar üst yüzeyinde görülmektedir. Eserlerde yer alan kitabelerden okunamayanlar vardır. Bunlar dilimli, yuvarlak madalyonlar içinde alçak kabartma olarak yapılmışlardır.

İslamiyet’le birlikte gelişen yazı, Erken İslam döneminden itibaren eserler üstünde görülmeye başlarken; Selçuklu döneminde gelişme göstermiştir. Eserlerin üstünde yer alan kitabelerde tarih, yapan kişinin ve sahibinin adı görülmektedir. Selçuklu döneminde yapılan 1148 tarihli, Ömer ibn el-Fazl ibn Yusuf el-beyya adındaki kişinin eseri yapan usta olduğu ve eserin Ali ibn Yusuf ibn Osman el-Hac için yapılan kalem kutusu bilinmektedir (Mayer, 1959, s. 87; Giuzalian, 1968, s. 96-98, 114-115; Giuzalian, 1968, s. 101-102). Memlük ve Timur döneminde yapılan kalem kutularında iyi dilekleri bulunduran yazılar yer almaktadır. Safevi dönemi hokkalarının üstünde tasavvufi etkili, dini mezhep içeren kitabeler görülmektedir (Melikian-Chirvani, 1974, s. 544, 559).

Çalışmamızda incelenen yer yer tahrip olmasından dolayı tamamının okunamadığı üç eser Edirne 1334 (kat. no. 1), Afyon 1232 (kat. no. 11) ve Çorum 131 (kat. no. 13)’de yer almaktadır. Usta imzasının olduğu tahmin edilen Edirne 1334 (kat. no. 1)’de “amel-i” kelimesi okunmakta, iki satır yazının alt tarafı okunamamaktadır.

Tarihin bulunduğu dört eser usta mühürleri, bir kitabe ve bir isimle birlikte ya da ayrı olarak verilmektedir. Çorum 254 (kat. no. 3)’de “Hacı Hüseyin Efendi Dudi” ve “1295” (1878) tarihi görülmektedir. Çorum 130 (kat. no. 9)’da bulunan divitin hokka kaidesinde kazıma tekniğiyle “1285” (M. 1868-1869) tarihi ve kalemdanının dar üst yüzeyinde bir mühür bulunmakta ancak okunamamaktadır. Bir divitin parçası olduğu anlaşılan Konya 1763 (kat. no. 18) kalem kutusunun dar olan üst yüzeyinde geniş bir yer kaplayacak biçimde yazılmış Ermenice bir kitabe ve “1880” yazmaktadır. İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34)’deki divitin tabanında üç satır halinde “Rumi”, okunamayan bir kitabe, “1159” (M. 1746-1747) tarihi görülmektedir. “Rumi” ismi hokkanın kalemdanla birleştiği arka yüzeyinde de görülmektedir.

Bolu 1808 (kat. no. 4)’de kayıtlı bir eserde sadece “Mustafa” ismi yer almaktadır. Bu ismin usta ismi olacağı düşünülmektedir.

Sultanların tuğralarının bulunduğu eserlerde usta imzaları ya da mühürleriyle birlikte bir kitabenin de olduğu görülmektedir. On eserde 18.-19. yüzyıl sultanları olan Sultan III. Ahmed (1703-1730), Sultan I. Mahmud (1730-1754), Sultan III. Osman (1754-1757), Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), Sultan III. Selim (1789-1807), Sultan II. Mahmud (1808-1839), Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in tuğralarıyla karşılaşılmaktadır. Bazı eserlerde bulunan padişah tuğraları anlaşılammamaktadır. Dört eserde “Amel-i Mehmed” imzası görülmektedir. Bu eserlerden ikisi Sultan I. Mahmud'un tuğrasını taşıyan İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25) ve İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29)'a kayıtlı eserlerdir. Bir eser Sultan III. Osman'ın tuğrasının bulunduğu İstanbul TİEM 4683 (kat. no. 24) ve Sultan Abdülaziz'in tuğrasının yer aldığı Ankara 13016 (kat. no. 30)'daki eserdir. Sultan III. Ahmed tuğrasının bulunduğu iki eserde farklı usta isimleri vardır. İstanbul Sakıp 195-0408 (kat. no. 26)'de “Ali”, İstanbul Sakıp 195-0417 (kat. no. 31)'de “Amel-i Rumi” usta imzaları görülmektedir. Bir eserde Sultan I. Abdülhamid'in tuğrasının olduğu İstanbul TİEM 4235 (kat. no. 20)'de “Amel-i Seyyid Hüseyin” ismi, bir tanesinde Sultan III. Selim tuğrasının yer aldığı İstanbul TİEM 4376 (kat. no. 23)'ya kayıtlı divitte “Amel-i Şehri”, bir eserde Sultan II. Mahmud tuğrasının bulunduğu İstanbul TİEM 4375 (kat. no. 35)'deki divitte “Amel-i Fenni” usta imzalarıyla karşılaşılmaktadır. “Rumi” usta isminin olduğu düşünülen bir eser de İstanbul TİEM 4057 (kat. no. 34)'de bulunmaktadır. Sultanların tuğralarının yer aldığı on eserin bu padişahlar döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Usta isimleri veya mühürlerine genellikle kalem kutusunun dar olan üst yüzeyinde görülürken, kalemdanın hokka ile birleştiği hokkannın arka yüzeyinde, hokka kaidesinde, kalemdanın arka yüzeyinde, hokka tabanında da görülmektedir. Bunlar dalgalı, yuvarlak, kare bir madalyon içinde yazılmışlardır. Sultan tuğralarıyla ise çoğunlukla hokka tabanında karşılaşılmaktadır.

Bir eserde “Mühr-ü Süleyman” motifinin içinde “Ashâb-ı Kehf (Yedi Uyuyanlar)”'in isimleri yer almaktadır. İstanbul TİEM 3360 (kat. no. 29)'a kayıtlı divitte Mühr-ü Süleyman motifinin anlamına önceki başlıkta değinilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Kehf Sûresi'nde (9-26. Âyetler) Ashâb-ı Kehf hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.

Ashâb-ı Kehf isimlerinin yazılı kağıdın yanlarında bulundurulması farklı yorumlar taşımıştır. Ashâb-ı Kehf isimlerinin yazılı olduğu kağıdı bir kişinin üstünde

taşıması ile kötülüklerden korunulacağına, doğum yapan kişinin yanına koyulduğunda kolay doğum yapacağına ve bebeğin sağlıklı olacağına, hasta kimsenin bu isimlerin olduğu yazılı kağıdı suda eritip içmesi durumunda sağlığına kavuşacağına, denizcilerin gemilerine bu isimleri asmasıyla geminin batmayacağına inanılmıştır (Eyicil, 2005, 274). Bir divitin üzerinde Ashâb-ı Kehf isimlerinin bulunması ise o divitte bulunan mürekkeple yazılan yazının kalıcı ve daimi olacağına inanıldığı düşünülmektedir. Mühr-ü Süleyman motifi ve Ashâb-ı Kehf isimlerinin birlikte verilmesiyle iyi şans getireceği, diviti kuşağının arasında taşıyan kişinin ve yazılan yazının önemi vurgulanmış, nesne için uzun ömürlü olması istenilmektedir.

İki eserde sultan tuğraları ve usta isimlerinin yanında hokka kapaklarının içinde “Ya müfettih-ül-ebvab iftah lena hayr el-bab (Ey kilitli kapıları açabilen Allah, bize kapının iyisini aç)” duası yer almaktadır. Bu eserler İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25) ve Ankara 13016 (kat. no. 30)’da bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Sakıp 195-0040 (kat. no. 25)’daki eserde hokka kapağının üstünde “Maşallah” ve “717” sayısı bulunmakta ve Sultan I. Mahmud’un tuğrasının görülmesinden dolayı 1730-1754 yılları arasına tarihlendirilmektedir.

“Ya müfettih-ül-ebvab iftah lena hayr el-bab (Ey kilitli kapıları açabilen Allah, bize kapının iyisini aç)” duası ile mimari alanda camilerin ve binanın kapısının üstünde yer alan kitabelerde karşılaşılmaktadır. Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Valide Sultan’ın destekleriyle 1872-1874 yılları arasında yapılan (Boran ve Aykaç, 2016, 255) Konya, Aziziye Camii’nin doğu kapısının üstünde yer alan yuvarlak madalyonun içinde “Maşallah”, “1293” (M. 1876-1877) ile birlikte yazmaktadır²⁹. Yapıldığı tarih kesin olarak bilinmeyen Manisa, Kışlak Eski Camii’nin orta mahfiline açılan kapının üstünde (Eryılmaz ve Yıldız, 2020, s. 78), 16. yüzyılda yapılan Bolu, İmaret Camii’nin cümle kapısının üstünde iki sıra halinde yazılan kitabesinde (Erken, 1977, 320-321) görülmektedir. Sivil mimaride de görülen dua Bartın Merkez İlçe’sinde bulunan bir bina kitabesinde de³⁰ karşımıza çıkmaktadır. Divitlerin hokka kapağı ile cami kapıları arasında bir bağlantı kurularak bu duanın hokka kapaklarına da yazıldığı düşünülmektedir. Cami kapılarının açılmasıyla birlikte ibadetin edileceği, Allah’ın

²⁹ <http://www.konya.gov.tr/azziye-cmii> , <https://www.secdem.net/konya-tarihi/aziziye-camii-tarihi.html> (Erişim Tarihi: 27.08.2021).

³⁰ Can, Yücel (2019). Bartın Kitabelerindeki Arapça Kelimelerin Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın, s. 62-63.

huzuruna çıkılacağı harime girilmektedir. Allah'tan hayırlı olan istenilmektedir. Hokka kapağının açılmasıyla da Allah'tan, alınan kararların kişi için hayırlı olması, kişinin kendisi için hayırlı işlerin olması isteği üzerine yazılmış olabilmektedir.

SONUÇ

İslam maden sanatında kullanılan teknikler geliştirilerek Osmanlı'ya zengin bir maden sanatı gelmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı maden sanatı zirveye ulaşmış ve 17. yüzyılda da devam etmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı siyasi sebeplerden dolayı Batı'ya yönelmiştir. Bu yöneliş ile batılı etkiler bütün sanatlarda olduğu gibi maden sanatında da etkili olmaya başlamış ve 19. yüzyılda tamamen kendini göstermiştir.

İslam uygarlığında yazı ve yazma sanatının gelişmesiyle birlikte kelimeler ve yazı araç gereci olan kalem kutusu, hokka gibi eşyalar önem kazanmış ve bunlara ilgi artmıştır. Bu eserlerin yapımına Osmanlı döneminde de devam edilmiştir. Osmanlıda yazı araç gereçleri ayrı bir yere sahip olmuş ve divitlerin yapımı en üst seviyeye ulaşmıştır.

Osmanlı'nın sanat faaliyetlerini yürüten Ehl-i Hiref teşkilatı bölüklere ayrılmış ve kuyumcular bölüğü bu teşkilatın en önemli bölüklerinden biri olmuştur. Bu esnafın kuyumcubaşısı tarafından padişaha hediye olarak divitlerin sunulduğu bilinmektedir. Divit yapan ustalara divitçi denilmiş ve Evliya Çelebi divitçi dükkanlarının sayısını 19 olarak belirtmiştir (Karaman ve Dağlı, 2003, s. 442, 582). Hükümdar ve sadrazam başta olmak üzere sarayın ileri gelen kişilerine divitlerin ve hokka takımlarının hediye olarak verildiği görülmüştür (Derman, 1998, s. 217-218).

Divitleri kullanan kişiler, yazı yazmak amacıyla divitlerini hokkası yukarıda olacak biçimde kuşaklarının arasında taşımışlar, böylece istedikleri zaman ve mekanda yazı yazmayı sağlamışlardır.

“Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)” adlı çalışmamızda madenler, yapım ve süsleme teknikleri, İslam maden sanatının gelişimi, yazı takımları ve kullanımından bahsedilerek, Türkiye'deki bazı müzelerde bulunan eserler tespit edilmiş ve 18.-19. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ulaşılabilen eserler malzeme, teknik, süsleme programları, kitabe ve sanatçılar başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın katalog bölümünde Afyonkarahisar Müzesi'nden iki, Ankara Etnografya Müzesi'nden beş, Bolu Müzesi'nden bir, Çorum Müzesi'nden dört, Diyarbakır Müzesi'nden bir, Edirne Müzesi'nden bir, Edirne TİEM'den bir, Erzurum

Müzesi'nden iki, İstanbul TIEM'den dokuz, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi'nden üç, İzmir Selçuk Efes Müzesi'nden iki, İzmir Tire Kent Müzesi'nden bir, Konya Müzesi'nden dört olmak üzere divit ve hokka takımlarından toplam otuz altı eser bulunmaktadır. Bu eserlerden otuz dördü divit ve divit parçası olan kalemdanlar, ikisi ise hokka takımıdır. Türkiye müzelerinde ilgili eserlerin belirlenebilmesi amacıyla yazışmalar yapılmış bunlardan yazımıza otuz beş müze dönüş yapmış, dokuz müze cevap vermemiştir.

Çalışmamızın katalog bölümünde incelenen otuz altı eserden yirmi beş tanesi pirinçten, iki tanesi tunçtan ve dokuz tanesi gümüşten yapılmıştır. Osmanlı döneminde tunç madeninin kullanımı azalmıştır. Gümüşten yapılan eserler devlet kontrolünde yapılmış ve denetlendikten sonra "sah" damgasına ve dönem sultanının tuğrasına yer verilmiştir (Eruz, 1993, s. 25).

Biçim olarak divitler üç gruba ayrılmıştır. Birinci gruba yirmi, ikinci gruba altı, üçüncü gruba iki eser dahil edilmektedir. Ayrıca divit parçası olarak ulaşan iki eser vardır. Hokkalar ise iki farklı biçimde görülmektedir. Divitlerin ölçülerine bakıldığında dikdörtgen kalem kutuların uzunlukları 19 cm ile 34 cm arasında değişiklik göstermektedir. Genişlikleri 1,3- 5 cm, yükseklikleri 2,6- 3,8 cm, hokkaların ise uzunlukları 2,8-7 cm, yükseklikleri 3,5-7,5 cm arasında değişmektedir. Hokka takımlarının tepsi uzunlukları 21,3-42,5 cm, genişlikleri 9,8-24 cm'dir.

Bu eserlerde süsleme tekniklerinden kazıma, kabartma, kakma, delikişi, yaldızlama teknikleri kullanılmaktadır. Bu teknikler tek olarak kullanıldığı gibi birden fazla tekniğin birlikte kullanıldığı eserler de bulunmaktadır. Kazıma tekniğiyle süslenen altı, kabartma tekniği dört, kazıma ve kabartma tekniğinin birlikte kullanıldığı on iki, kakma, kazıma ve kabartma tekniğiyle süslü iki, delikişi ve kazıma tekniğiyle süslenen bir, delikişi kazıma ve kabartma tekniğinin olduğu iki, yaldızlama, kazıma ve kabartma tekniğiyle süslü sekiz, yaldızlama, kakma ve kazıma tekniğininin birlikte kullanıldığı bir eser vardır.

Çalışmamızda incelenen eserlerde bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve yazıyla karşılaşılmaktadır. Bir ya da birden fazla süsleme türlerinin birlikte kullanıldığı eserler vardır. Bu süsleme türleri yedi gruba ayrılmıştır. Bunlar bitkisel süsleme;

geometrik süsleme; bitkisel ve geometrik süsleme; bitkisel ve yazı; geometrik ve yazı; bitkisel, geometrik süsleme ve yazı; bitkisel, geometrik ve figürlü süslemedir.

Osmanlı'nın yönünü batıya çevirmesiyle birlikte Osmanlı sanatına girmeye başlayan batı etkili barok, ampir, eklektizm üslupları kendini göstermektedir (Halıcı, 2020, s. 577, 580, 582). 17. yüzyılda lale motifinin kullanımı artmış, 18. yüzyılda bu motifler geliştirilmiştir (Erginsoy, 2008, s. 980). 18.-19. yüzyıllarda yapılan eserlerde karşımıza çıkan palmet, rumi kompozisyonları, çiçek motifi ve üsluplaştırılmış yapraklar, kıvrım dallar, vazodan çıkan çiçekler, ışınsal çizgiler, "S" ve "C" kıvrımlı barok ve rokoko etkili süslemeler (Çevrimli, 2018, s. 13, 15, 34) çalışmamızda bulunan eserlerde de görülmektedir. İstiridye kabuğu, baklava desenleri, dalga motifi, kareler, Mühr-ü Süleyman motifi, usta isimleri, sultan tuğraları, tarih, dua, Ashâb-ı Kehf isimlerinden oluşan süslemeler eserler üstünde karşılaşılan süsleme kompozisyonlarıdır. İstanbul TIEM 3360 (kat. no. 29)'de kayıtlı eserde hokka kapağının içini süsleyen Mühr-ü Süleyman motifi ve bu motifin içine yazılı Ashâb-ı Kehf isimleri ilgi çekicidir. Selçuklulardan itibaren Beylikler ve 17.-18. yüzyıl Osmanlı dönemi eserlerinde de karşımıza çıkan motif ile yazılacak yazının Allah tarafından hayırlı sonuçlar vermesi, iyi şans getirmesi, gücü temsil etmesi için yapılmış olabilmektedir. Ashâb-ı Kehf isimlerinin bulunması ise divitte bulunan mürekkeple yazılan yazının kalıcı ve daimi olacağına inanıldığı ve nesne için uzun ömrü sembolize ettiği düşünülmektedir.

İzmir Efes 3/15/76 (kat. no. 33)'da bulunan hokka tepsisinin kulplarında görülen aslan motifi dikkati çekmektedir. Aslan figürü Selçuklu sanatında çokça karşımıza çıkmaktadır. Güç ve kudret, koruyan, Aslan burcunun sembolü, aydınlığı temsil eden hayvan olarak eserlerde görülmektedir (Erginsoy, 1978, s. 129). Hokka tepsisinde yer alması ile yazılacak yazının koruyucusu ya da gücü temsil etmek için yapılmış olabilmektedir.

Kitabe ve sanatçı kullanımları incelendiğinde sultanların tuğralarına, usta imzalarına veya mühürlerine, kitabelere ve tarihlere rastlanmaktadır. Bunların birlikte ya da ayrı olduğu toplam yirmi bir eser vardır. Yer yer kitabesinin tahrip olmasından dolayı tamamının okunamadığı üç, tarih, usta mühürleri ya da bir kitabenin bulunduğu dört, sultanların tuğralarının bulunduğu eserlerde usta imzaları ya da mühürleriyle birlikte bir kitabenin de olduğu on eserde 18.-19. yüzyıl sultanları olan Sultan III.

Ahmed (1703-1730), Sultan I. Mahmud (1730-1754), Sultan III. Osman (1754-1757), Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), Sultan III. Selim (1789-1807), Sultan II. Mahmud (1808-1839), Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in tuğralarıyla karşılaşılmaktadır. Usta isimleri “Rumi”, “Ali”, “Mustafa”, “Amel-i Rumi”, “Amel-i Mehmed”, “Amel-i Seyyid Hüseyin”, “Amel-i Şehri”, “Amel-i Fenni” yer almaktadır. Gümüş eserlerde dönemin sultanının tuğrasının bulunması bu eserlerin devlet kontrolü ve denetiminde yapıldığını göstermektedir. Usta isimleri veya mühürlerine genellikle kalem kutusunun dar olan üst yüzeyinde görülürken, kalemdanın hokka ile birleştiği hokkanın arka yüzeyinde, hokka kaidesinde, kalemdanın arka yüzeyinde, hokka tabanında da görülmektedir. Bunlar dalgalı, yuvarlak, kare bir madalyon içinde yazılmışlardır. Sultan tuğraları ise çoğunlukla hokka tabanında yer almaktadır.

İki eserde sultan tuğraları ve usta isimlerinin yanında hokka kapaklarının içinde “Ya müfettih-ül-ebvab iftah lena hayr el-bab (Ey kilitli kapıları açabilen Allah, bize kapının iyisini aç)” duası görülmektedir. Bu dua ile mimaride camilerin ve bir binanın kapısının üstünde yer alan kitabelerde karşılaşılmaktadır. Hokka kapağının açılmasıyla Allah'tan, alınan kararların kişi için hayırlı olması, kişinin kendisi için hayırlı işlerin olması isteği üzerine yazılmış olabilmektedir.

Divit ve hokkaların üstünde karşılaşılan süsleme ve yazılardan, kişinin ve ilimin gücünü, kudretini sembolize etmesi, yazılan yazının kalıcılığı yakalaması, hayırlı işlerin olması ve hayırlı kararların alınması gibi anlamlar taşıdığı çıkarılmaktadır.

Aynı isme sahip birden fazla divitçilerin bulunmasından dolayı karışıklıklar yaşanmaktadır. Divitlerde yer alan tarih ve sultan damgalarından bir tarihlendirme yapılabilmektedir (Acar, 1999, s. 64). Sultan tuğralarının bulunduğu eserler bu padişahların hükümdarlık yılları arasına; tarih ve tuğranın bulunmadığı diğer eserler süslemelerinden yola çıkılarak 18.-19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Osmanlı döneminde yapılan ve önemli bir yere sahip olan müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer alan yazı takımlarının, günlük yaşam içerisinde kullanılan önemli birer nesne oldukları, minyatürlerde belli konular içerisinde bu nesnelere görüyor olmamızdan anlaşılmaktadır.

“Osmanlı Maden Sanatında Yazı Takımları (18.-19. Yüzyıl)” çalışmamızda incelenen eserlere bir çalışmada rastlanmamış olup eserlerin yazı, fotoğraf ve çizimleriyle belgelenecek ilk kez ele alınması ile Sanat Tarihi bilimine sağladığı katkılardan ve sonraki araştırmacılara kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye ve yurt dışı müzelerine dağılmış durumda olan Osmanlı dönemi yazı takımları yeni çalışma alanları oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. (1999). Türk Hat Sanatı (Araç Gereç ve Formlar). İstanbul: Antik A.Ş.
- Ağaoğlu, M. (1944). “A Brief Note on Islamic Terminology for Bronze and Brass”. *Journal of the American Oriental Society*, 4, s. 218-223.
- Ahadi, N. (2020). “Osmanlı Tarih Yazılığında Seyyid Lokman’ın Selimnamesi”. *Kisbu İlahiyat Dergisi*, 3, s. 95-120.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Al-Haddad, M. H. I. (2006). The Burgi Mamluks (1382-1517). *The Treasures of Islamic Art In The Museums of Cairo* (s. 163-170). New York: American University in Cairo Press.
- Allan, J. W. (1982a). *Islamic Metalwork The Nuhad Es-Said Collection*. London: Sotheby.
- Allan, J. W. (1982b). *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Anar, D. G. (2017). “Safevi Şahlarının Baniliği Üzerine Bir Değerlendirme”. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1/1, s. 117-143.
- Aran, A. (1993). *Metal Döküm Teknolojisi*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Arseven, C. E. (1970). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Atıl, E., Chase, W.T. ve Jett, P. (1985). *Islamic Metalwork In The Freer Gallery Of Art*. Washington D.C.: Freer Gallery Of Art Smithsonian Institution.
- Atıl, E. (1981). *Renainsance of Islam Art of the Mamluks*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press.
- Atıl, E. (2008). İslam Kültürü 5. Cilt. *İslam Maden Sanatı* (s. 871-892). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Babaie, S. (1998). "Safavid and Later Inscriptions". *Encyclopaedia Iranica*, 8, s. 498-504.
- Baer, E. (1972). An Islamic Inkwell in the Metropolitan Museum of Art. *Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art*, s. 199-211.
- Baer, E. (1983). *Medieval in Metalwork Islamic Art*. Albany: State University of New York Press.
- Baer, E. (1989). *Ayyubid Metalwork with Christian Images*. Leiden: E. J. Brill.
- Bağcı, S., Çağman, F., Renda, G. ve Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Balliani, A. (2009). "Three Medieval Islamic Brasses and the Mosul Tradition of Inlaid Metalwork". *Museo Benaki*, 9, s. 113-141.
- Bakır, A. (2002). *Ortaçağda İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*. Ankara: Bizim Büro Yayınevi.
- Barrett, D. (1949). *Islamic Metalwork The British Museum*. London: The Trustees of the British Museum.
- Bayram, S. (1993). "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri". *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Günel İnal'a Armağan*, 4, s. 61-67.
- Belli, O. ve Kayaoğlu, G. (1993). *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Biçici, H. K. (2017). "Tire Belediyesi Kent Müzesi'nde Bulunan Hokkalık Hakkında Bir Değerlendirme". *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 6, s. 201-214.
- Blair, S. S. (2006). *Islamic Calligraphy*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Bodur, F. (1987). *Türk Maden Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakıf Sanat Yayınları 2.
- Boran, A. ve Aykaç, R. (2016). Konya Aziziye Camisi Onarım Çalışmaları. O. Kunduracı ve A. Aytaç (ed.), *VIII. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı Ve*

Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Dr. Hasan Özönder Armağanı, (s. 255-266). Konya.

- Can, Y. (2019). Bartın Kitabelerindeki Arapça Kelimelerin Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Carboni, S. (1997). *Following The Stars: Images Of The Zodiac In Islamic Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Carey, M. (2017) Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond. *Traces of Mosul: An Inlaid Brass Pen Box in the V&A* (s. 18-25). Gingo Library.
- Çeken, M. (2006). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2 (Mimarlık ve Sanat). *Maden* (s. 543-551). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, H. (2011). “17. Yüzyıla Ait Bazı Osmanlı Tasvirlerinin Günümüze Ulaşmış Taşınabilir Kültür Varlıkları İle Bağlantıları”, *Ekev Akademi Dergisi*, 48, s. 421-441.
- Çetinoğlu, O. (2014). *Türklerin Muhteşem Tarihi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Çevrimli, N. (2018). “Osmanlı Dönemi Tombak Ve Gümüş Eserlerde Görülen Bitkisel Süslemelere İlişkin Bir Değerlendirme”. *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar*, 1, s. 9-40.
- Dale, S. F. (1998). “The Legacy of the Timurids”. *JRAS, Series 3/8*, s. 43-58
- Derman, M. U. (1994). Divit. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 450-451, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Derman, M. U. (1998). Hokka. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, s. 216-218, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Derman, M. U. (2001). Kalem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, s. 245-247, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Derman, M. U. (2008). İslam’da Hat Sanatı. *İslam Kültürü 5. Cilt.* (s. 653-659). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Derman, M. U. (2015). Hat Sanatında Kullanılan Alet ve Malzemeler. *Hat ve Tezhip Sanatı*. (s. 221-229). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Devonshire, R. L. (1919). "Sultan Salâh-ed Din's Writing-Box in the National Museum of Arab Art, Cairo". *Burlington Magazine Publications Ltd.*, 35/201, s. 241-245.
- Dimand, M. S. (1945). "Saljuk Bronzes from Khurasan". *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 4(3), s. 87-92.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erginsoy, Ü. (1981). "Konya'da 13. Yüzyıla Ait Bir Buhurdan". *Sanat Tarihi Yıllığı*, 11, s. 59-82.
- Erginsoy, Ü. (1982). İslam Sanatında Türkler. *Türklerin İslam Maden Sanatına Katkıları* (s.181-191). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erginsoy, Ü. (2008). Maden Sanatı. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2, s. 974-980, İstanbul: YEM Yayın.
- Erken, S. (1977). *Türkiye'de Vakıf Abideler Ve Eski Eserler II*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Eruz, F. (1993). *Konuşan Maden*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eryılmaz, H. İ. ve Yıldız, Ş. Ö. (2020). "Manisa, Demirci'de Duvar Resimli İki Cami: Kışlak Eski Camii Ve Ahatlar Camii". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51, s. 69-107.
- Esnaf, T. (1972). *Turkish Metalwork of the Ottoman Period*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, School Of Oriental And African Studies University Of London, London.
- Ettinghausen, R. (1957). "The "Wade Cup" in the Cleveland Museum of Art, Its Origin and Decorations". *Ars Orientalis*, 2, s. 327-366.

- Eyicil, A. (2005). "Afşin Ashâb-ı Kehf". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 269-287.
- Fehervari, G. (1974). *Islamic Metalwork of the Eighth to the Fifteenth Century in the Keir Collection*. London: Faber and Faber Limited.
- Forbes, R. J. (1950). *Metallurgy In Antiquity*. Leiden: E. J. Brill.
- Giuzalian, L.T. (1968). "The Bronze Qalamdan (Pen-Case) 542/1148 from the Hermitage Collection (1936-1965): To the Memory of My Teacher, Academician IA Orbeli". *Ars Orientalis*, 7, s. 95-119.
- Grabar, O. (1984). "Reflections on Mamluk Art". *Muqarnas*, 2, s. 1-12.
- Grube, E. J. (1966). *The World Of Islam*. McGraw-Hill Book Company.
- Göktaş Kaya, L. (2001). 13.-14. Yüzyıllara Ait Çan Gövdeli Şamdanların İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Göktaş Kaya, L. (2005). "Taht Ve Eğlence Sahneli Anadolu Şamdanları". *Sanat Tarihi Dergisi*, 14-1, s. 157-191.
- Göktaş Kaya, L. (2008a). "Aylık Etkinliklerin Betimlendiği Maden Eserlerin Üslup ve İkonografisinde Doğu Batı Etkileşimi". *Bellekten*, LXXII/ 265, s. 805-815.
- Göktaş Kaya, L. (2008b). Anadolu Maden Sanatı İçinde Artukluların Yeri. İ. Özcoşar (ed.), *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, 2, (s. 119-133). Mardin: Mardin Valiliği Yayınları.
- Göktaş Kaya, L. (2009). "Timurluların İslam Maden Sanatına Katkıları". *Bilig*, 48, s. 53-74.
- Göktaş Kaya, L. ve Ata, E. S. (2018). "Şeyh Şabân-ı Velî Vakıf Müzesi Vakıf Şamdanları", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 0/87, s. 153-182.
- Halıcı, E. (2020). "XVIII-XX. Yüzyılda Osmanlı Sanat Ortamı". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 69, s. 577-628.

- Hartner, W. (1973-74). "The Vaso Vescovali In The British Museum: A Study On Islamic Astrological Iconography". *Kunst des Orients*, 9/1/2, s. 99-130.
- Hassanein, İ. (2015). Memlûklü Maden Sanatında Selçuklu Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Herzfeld, E. (1936), "A Bronze Pen-Case". *Ars Islamica*, 3/1, s. 35-43.
- Hillenbrand, R. (2005). *İslam Sanatı ve Mimarlığı*. (Çev. Ç. Kafescioğlu). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Karaman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. G. (1984). "Bakır Kap Yapım Teknikleri: I Dövme Tekniği". *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Kerametli, C. (1974). "Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Erken İslam Devri Maden İşçiliği". *Türk Etnografya Dergisi*, 14, s. 115-125.
- Koca, E. ve Fatma, K. (2012). "19. Yüzyıl Osmanlı Gezici Esnaflarının Giyim ve Kuşam Özellikleri". *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*, s. 1-13.
- Komaroff, L. (1992). Persian Verses Of Gold and Silver: Inscriptions On Timurid Metalwork. *Timurlu Art And Culture. Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*. (s. 144-157). Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.
- Komaroff, L. (1988). "Pen-case and Candlestick: Two Sources for the Development of Persian Inlaid Metalwork". *Metropolitan Museum Journal*, 23, s. 89-102.
- Komaroff, L. (2007). "A Thousand Designs for the Sake of the Bowl: A Wine Vessel with Persian Inscriptions at LACMA". *Artibus Asiae*, 67/1, s. 25-38.
- Kuşoğlu, M. Z. (2006). *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Lar, A. S. M. ve Moradi, A. (2017). "Aesthetical Study of Patterns and Forms in the Metalworks during Seljuk Dynasty". *Journal of History Culture and Art Research*, 6/3, s. 966-984.
- Laviola, V. (2017). "Three Islamic Inkwells From Ghazni Excavation". *Vicino Oriente*, 21, s. 111-126.
- Maryon, H. (1949). "Metalworking in the Ancient World". *American Journal of Archaeology*, 53/2, s. 93-125.
- Mayer, L. A. (1959). *Islamic Metalworkers And Their Works*. Geneva: Albert Kundig.
- Melikian-Chirvani, A. S. (1974). "Safavid Metalwork: A Study in Continuity". *Iranian Studies*, 7/3-4, s. 543-585.
- Melikian-Chirvani, A. S. (1986). "State Inkwells in Islamic Iran". *The Journal of the Walters Art Gallery*, 44, s. 70-94.
- Memiş, M. (2016). Hat Sanatına Terminolojik Bir Yaklaşım. E. Taş (ed.), XX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 2, (s. 554-565). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- O'Kane, B. (2006). The Ayyubids and Early Mamluks (969-1171). *The Treasures of Islamic Art In The Museums of Cairo* (s. 93-122). New York: American University in Cairo Press.
- Oral, M. Z. (1959). "Eşrefoğlu Camiine Ait Bir Kandil". *Belleten*, 23(89-92), s. 113-118.
- Oudbashi, O. ve Hasanpour, A. (2018). "Bronze Alloy Production During The Iron Age of Lursitan: A Multianalitical Study On Recently Discovered Bronze Objects". *Archaeological and Anthropological Sciences* 10/6, s. 1443-1458.
- Ölmez, F. N. ve Kılınc, A. (2015). "Isparta Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar". *Ariş Dergisi*, 11, s. 53-72.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Özergin, M. K. (1976). "Temürlü Sanatına Ait Eski Bir Belge: Tebrizli Ca'fer'in Bir Arzi". *Sanat Tarihi Yıllığı*, 6, s. 471-518.
- Özgeriş, M. M. (2014). "18. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/2, s. 167-193.
- Özkafa, F. (2018). "Okçuluk ve Hat Sanatı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/3, s. 1642-1672.
- Pakalın, M. Z. (1973). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Pinder-Wilson, R.H. (1951). "An Islamic Bronze Bowl". *The British Museum Quarterly*, 16/3, s. 85-87.
- Pope, A. U. ve Wiet, G. (1933). "A Seljuk Silver Salver". *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 63/368, s. 222-229.
- Raby, J. (2012). The Principle of Parsimony and the Problem of the 'Mosul School of Metalwork'. *Metalwork and Material Culture in the Islamic World: Art, Craft and Text Essays Presented To Jame W. Allan*, (s. 11-85). New York: I.B.Tauris.
- Rice, D. S. (1950). "The Brasses of Badr al-Din Lulu". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 13/3, s. 627-634.
- Rice, D. S. (1953). "Studies in Islamic Metal Work-II". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 15/1, s. 61-79.
- Rice, D. S. (1955) "Studies in Islamic Metal Work-V". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 17/2, s. 206-231.
- Rice, D. S. (1957). "Inlaid Brasses from the Workshop of Aḥmad al-Dhaki al Mawşili". *Ars Orientalis*, 2, s. 283-326.
- Robinson, B. W. (1967). "Oriental Metalwork in the Gambier-Parry Collection". *The Burlington Magazine*, 109/768, s. 167-171+173.

- Saad, H. (2009). "Radiating Inscription on Mamluk Metalwork". *Adgadiyat*, 4/4, s. 97-116.
- Saka, E. (2019). "Anadolu Ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/2, s. 1060-1084.
- Schneider, L. T. (1973). "The Freer Canteen". *Ars Orientalis*, 9, *Freer Gallery of Art Fiftieth Anniversary Volume*, s. 137-156.
- Scott, D. ve Schwab, R. (2019). *Metallography in Archaeology and Art*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Serin, M. (1982). *Hat Sanatımız*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Shepherd, D. G. (1957). "A Lion Incense Burner of the Seljuk Period". *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, 44/6 s. 115-118.
- Shepherd, D. G. (1959). "An Early Inlaid Brass Ewer from Mesopotamia". *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, 46/1, s. 4-10,2.
- Subaşı, H. (1997). *Geleneksel Türk El Sanatlarından Yazıya Giriş*. İstanbul: Dersaadet Yayınları.
- Subtelny, A. E. (1988). "Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids". *International Journal of Middle East Studies*, 20/4, s. 479-505.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2012). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taheri, A. ve Sadeghi, S. (2017). "The Study of the Structure and Articulation of "Human-Script" Compound in the Artificial Arts of the Seljuk Era". *Bagh-e Nazar*, 14, s. 47-58.
- Talas, M. ve Aksoy, N. D. (2006). "Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Ekseninde Değerlendirilmesi". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, s. 457-470.
- Taragan, H. (2005). "The "Speaking" Inkwell From Khurasan: Object As "World" In Iranian Medieval Metalwork". *In Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, 22, s. 29-44.

- Tızlak, F. (1999). Osmanlı Devletinde Madencilik. *Osmanlı 3, İktisat* (s. 312-321). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Toraman, B. (2018). “Kanuni’nin Son Seferini Konu Alan Bazı Tasvirlerdeki Sembolik Dil Üzerine”. *Osmanlı Arştırmaları*, 52/52, s. 1-40.
- Tunçel, G. (2005). “İstanbul Türk Ve İslam Eserleri Müzesi İle Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Gülabdanlar”. *Dini Araştırmalar*, 8/22, s. 193-204.
- Tunçel, G. (2011). “Türk Maden Sanatı Kronolojisinde İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’ndeki İki Adet Pirinç Buhurdan”. *Milli Folklor*, 23/89, s. 251-264.
- Tylecote, R. F. (1986). *The Prehistory Of Metallurgy In The British Isles*. New York: The Institute of Metals by Routledge.
- Ünver, S. (1963). “Divitçilerimiz ve Eserleri”. *Türk Etnografya Dergisi*, 6, s. 90-97.
- Vardar, K. F. (2004). “ İstanbul’da, XIX. yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Görülen Ampir Üsluptaki Madeni Şebekeler”. *Sanat Tarihi Dergisi*, 13, s. 169-180.
- Vardar, K. F. (2011). “XVIII. yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Maden İşleri”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 18, s. 25-54.
- von Folsach, K. (2001). *Art from the World of Islam- In the David Collection*. Copanhagen: F. Hendriksens Eftf.
- Ward, R. (2004). “Brass, Gold and Silver from Mamluk Egypt: Metal Vessels Made for Sultan Al-Naşir Muḥammad. A Memorial Lecture for Mark Zebrowski”. *Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series*, 14/1, s. 59-73.
- Yazıcı, K. (2013). Tezkire-i Şu’ara Minyatürlerinde Yazı Gereçleri (Millet Kütüphanesi AE 772 Numaralı Yazma Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yeomans, R. (2006). *The Art And Architecture Of İslamic Cairo*, UK: Garnet Publishing.
- Yetkin, Ş. (1971). “Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a Hediye Edilen Gümüş Tepsî”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 4, s. 101-109.

- Yetkin, Ş. (1976). “Anadolu Selçuklu Devrinden Bir Madeni Eser”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 6, s. 207-214.
- Yılmaz, E. T. (1977). XIV. Yüzyılda Maden Sanatı. *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl)* (s. 72-78). İstanbul: Devlet Kitapları.
- Yiğit, İ. (2004). Memlükler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 90-97, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Zaimoğlu, Ö. ve Parlak, Y. (2011). Savatlama ve Düzce’de Savat Ustası İbrahim Sami Özen. Ş. Ercebeci Çınar (Ed.), *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı İçinde* (s. 1045- 1055). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

- <https://digitalssm.org/digital/collection/Kitapvehat/id/> (Erişim Tarihi: 02.12.2019).
- www.metmuseum.org/art/collection/search/ (Erişim Tarihi: 28. 06. 2019).
- collections.vam.ac.uk/item/ (Erişim Tarihi: 11.07.2019).
- www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/ (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- www.benaki.org/ (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- www.konya.gov.tr/azziye-cmii (Erişim Tarihi: 27.08.2021).
- www.secdem.net/konya-tarihi/aziziye-camii-tarihi.html (Erişim Tarihi: 27.08.2021).

ÖZGEÇMİŞ

2013 yılında Canip Baysal Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 2013 yılında Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünde Lisans eğitimine başladı ve 2018 yılında mezun oldu. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına başladı ve 2021 yılında mezun oldu.